

Back on Track?

Een evaluatieonderzoek naar de onthemende projecten
van de Bijzondere Jeugdbijstand in Vlaanderen

Henk Ferwerda
Ilse van Leiden
Agnes Cornelissens

Beke // reeks

Back on Track?

Back on Track?

Een evaluatieonderzoek naar de onthemende projecten
van de Bijzondere Jeugdbijstand in Vlaanderen

Henk Ferwerda

Ilse van Leiden

Agnes Cornelissens

In opdracht van

De Vlaamse Gemeenschap, Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin

Omslagillustratie en vormgeving

Marcel Groten

Drukwerk

GVO Drukkers & Vormgevers B.V.

Henk Ferwerda, Ilse van Leiden en Agnes Cornelissens

Back on Track?

Een evaluatieonderzoek naar de onthemende projecten van de Bijzondere Jeugdbijstand in Vlaanderen

ISBN 978-90-75116-54-0

© 2009 – Bureau Beke, Arnhem (NL). Auteursrechten voorbehouden

Inhoud

	Vooraf	7
1	Onderzoek naar onthemende projecten	9
1.1	Wat is ontheming en hoe is het ontstaan?	9
1.2	Onderzoek en onderzoeksvragen	10
1.3	Het finaliteitvraagstuk	10
1.4	Methoden van onderzoek en analyse	12
1.4.1	Startbijeenkomst	12
1.4.2	Bronstudie	12
1.4.3	Verdiepingsinterviews bij en over de projecten	12
1.4.4	Nul-, een- en nameting op casusniveau	12
1.4.5	Raadplegen van Domino	14
1.4.6	De analyse	14
1.5	Leeswijzer	14
2	De onthemende projecten nader bekeken	17
2.1	Albezon	17
2.1.1	Werkprojecten	18
2.1.2	Doelgroep	18
2.1.3	Doelstellingen	19
2.1.4	Projectbeschrijving	19
2.1.5	Ontwikkelingen en ervaringen	22
2.2	Oikoten	23
2.2.1	Werkprojecten en tochten	23
2.2.2	Doelgroep	24
2.2.3	Doelstellingen	25
2.2.4	Projectbeschrijving	25
2.2.5	Ontwikkelingen en ervaringen	29
2.3	Overzicht met belangrijkste kenmerken van Oikoten en Albezon	31
3	Onthemende projecten in perspectief	35
3.1	Evaringsgericht leren: een theoretisch perspectief	35
3.1.1	Basisprincipes	36
3.1.2	Randvoorwaarden	37
3.2	Van theorie naar praktijk	38
3.3	Het principe van ontheming in internationaal perspectief	40
3.3.1	Vergelijkbare projecten in het buitenland	40
3.3.2	Finaliteit in de buitenlandse projecten	46
3.3.3	Buitenlandse ervaringen en resultaten	47
3.4	Ontheming versus de rest	52
3.5	Waar zit het succes?	55

4	Resultaten van de evaluatie van Oikoten en Albezoon	59
4.1	De onderzoeksgroepen	59
4.1.1	Werving van de experimentele groep zeer positief	59
4.1.2	De controlegroep lijkt niet te bestaan	59
4.1.3	Wat gebeurde er met de quasi-controlegroep?	61
4.2	Typing van de jongeren die naar de projecten gaan	62
4.2.1	Profiel van jongeren in onthemende projecten	63
4.2.2	De afhakers getypeerd	69
4.3	Het beeld direct na de ontheming	72
4.3.1	Jongeren benoemen veel positieve ervaringen	72
4.3.2	Projectverantwoordelijken spreken over positieve onthomingen	75
4.4	Het beeld op langere termijn	76
4.4.1	Het beeld in de optiek van de projectverantwoordelijken	76
4.4.2	Vragenlijstonderzoek onder de jongeren	85
4.4.3	Het beeld in Domino	86
4.4.4	Hoofdpijnen en conclusies	87
5	De balans opgemaakt	91
5.1	De resultaten op een rij	91
5.2	Back on track na ontheming: een aantal aanbevelingen	95
	Geraadpleegde bronnen	98
	Bijlagen	
	Bijlage 1 – Onderzoeksprotocol Onthemende projecten	101
	Bijlage 2 – Onderzoeksprotocol Gemeenschapsinstellingen	103
	Bijlage 3 – Vragenlijst projectjongere	105
	Bijlage 4 – Richtlijnenlijst projectverantwoordelijke	109

Vooraf

Voor u ligt een rapportage over een onderzoek naar de onthemende projecten van de Bijzondere Jeugdbijstand in Vlaanderen dat in opdracht van het Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin van de Vlaamse Gemeenschap is uitgevoerd.

Onthemingen - die bestaan meestal uit wandeltochten richting Santiago de Compostella of uit het werken bij gastgezinnen op boerderijen in Frankrijk - worden sinds het begin van de jaren tachtig door Albezon vzw en Oikoten vzw aangeboden aan jongeren in extreem moeilijke situaties. Het gaat veelal om jongeren met weinig perspectief, een sociaal zwakke context en opvoedings- en gedragsproblemen. De jongeren hebben meestal veelvuldige contacten met hulpverleners en jeugdrechters achter de rug.

Onderhavig onderzoek richt zich op deze doelgroep en op de methodieken en doelstellingen die ten grondslag liggen aan onthemende projecten. Daarbij is gekeken naar de resultaten die met deze projecten geboekt worden en is onderzocht of er manieren zijn om de effecten van de onthemende projecten te maximaliseren.

Aan dit onderzoek - dat gestart is in het voorjaar van 2007 - hebben heel veel personen een bijdrage geleverd. Allereerst zijn dit de jongeren die op ontheming zijn gegaan en die mee hebben willen werken aan dit onderzoek. Wij hebben hen kunnen en mogen volgen tijdens hun 'tocht'. Om begrijpelijke redenen zullen wij deze jongens en meisjes niet met naam noemen, maar het is goed om te realiseren dat er zonder hen geen empirisch onderzoek was geweest.

De projectverantwoordelijken van Oikoten en Albezon willen we ten zeerste danken voor de tijd die zij hebben willen nemen om vragenlijsten van jongeren te verzamelen en voor het feit dat ze hun ervaringen met betrekking tot de jongeren in gesprekken en op papier met ons wilden delen. Dimi Dumortier, Mieke Berghmans, Eva Dirix, Ingrid Moulaert, Sophie Boddez, Stef Smits, Bruno Theunissen, Jef van Langendonck (Oikoten vzw) en Reinhart de Coster (Albezon vzw) heel erg bedankt!

Heleen Martens (Jeugdrechter in Gent), Isabelle Quintens (BJB Oost-Vlaanderen), Jo Jespers (Oikoten vzw), Johan Vekeman (Albezon vzw), David Debrouwere, Kim Craynest en Nikolai Shudin (IVA jongerenwelzijn), Greet Robijn (professional in Frankrijk voor Albezon vzw), Carine Van Egdom en Lex Brouwers (professionals in Frankrijk voor Oikoten vzw), Marc Ternest en Leen Samyn (Sociale Dienst Jeugdrechtbank Gent) en Arlette Mellaerts (Sociale Dienst Jeugdrechtbank Antwerpen) willen we danken voor het feit dat ze mee wilden werken aan een interview of voor het feit dat ze een andere bijdrage aan het onderzoek hebben geleverd.

Onze collega's Denise van Tuyn, Marcel Grotens, Karin Tijhof en Antoon Smulders danken wij voor hun constructieve bijdrage aan dit onderzoek.

De leden van de stuurgroep danken wij tot slot voor de vruchtbare discussies en hun opbouwende commentaar en suggesties tijdens zowel de onderzoeks- als rapportagefase. Het betreft de voorzitter van de stuurgroep Fred Deven (Kenniscentrum WVG) alsmede de leden Valérie Carrette (Kenniscentrum WVG), Isabelle Quintens (BJB Oost-Vlaanderen), Jo Jaspers (Oikoten vzw), Johan Vekeman (Albezoon vzw), Peter Brants, Carl Lodewijckx en Margot Cloet (Kabinet van de Vlaamse minister van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin), David Debrouwere, Geert Michiels, Kim Craeynest en Chris Smolders (IVA Jongerenwelzijn).

Het onderzoeksteam,
Henk Ferwerda, Ilse van Leiden en Agnes Cornelissens

Arnhem, april 2009

1 Onderzoek naar onthemende projecten

In dit eerste inleidende hoofdstuk staan we kort stil bij de vraag wat onder ontheming verstaan moet worden en wat de ontstaansgeschiedenis van onthemende projecten in Vlaanderen is. Daarna gaan we in op de onderzoeksvragen van de Vlaamse Gemeenschap en de wijze waarop dit onderzoek is uitgevoerd. We besluiten dit hoofdstuk met een leeswijzer voor de rest van dit rapport.

1.1 Wat is ontheming en hoe is het ontstaan?

Sinds begin jaren tachtig ontstaan in Vlaanderen enkele initiatieven om jongeren van vijftien tot achttien jaar ¹ die onder Bijzondere Jeugdzorg vallen op een andere manier te begeleiden. Deze jongeren hebben vaak eenzelfde achtergrond: een instellingsverleden, onaangepast gedrag, (beginnende) criminaliteit en een lage scholingsgraad. De nieuwe initiatieven, onthemende projecten genaamd, bieden jongeren de kans om vrijgesteld te worden van toezicht door een jeugdrechter en aldus een nieuwe start te maken.

Onthemende projecten richten zich op het losmaken van de jongere uit zijn vertrouwde omgeving door een - vaak fysieke - uitdaging aan te gaan. Doordat deze uitdaging buiten het normale rollenpatroon van een jongere valt, moet hij of zij zich herbezinnen op deze nieuwe rol. De verwachting is dat een jongere, eenmaal geconfronteerd met zichzelf in het project, zijn persoon en rol gaat herdefiniëren. Niet alleen in zijn zelfbewustzijn levert dit een ander beeld op; ook zijn directe omgeving zal hem anders beschouwen. Ontheming is dus het door persoonlijke verandering teweegbrengen van een nieuwe oriëntatie op en houding in de samenleving.

Intermezzo – een eerste beeld van de doelgroep

Ontheming is een werkvorm die zich bij uitstek richt op jongeren in extreem moeilijke situaties. Het zijn vaak jongeren met weinig perspectief en een sociaal zwakke context. Meestal hebben ze al meerdere contacten met de jeugdrechter achter de rug en veel jongeren die op ontheming gaan, komen rechtstreeks uit gemeenschapsinstellingen.

Omdat de eerste projecten succesvol verlopen, ontstaat er in de jaren tachtig al snel een structurele samenwerking met Vlaamse jeugdrechters en met toenmalige directies van de Rijksopvoedingsgestichten, nu Gemeenschapsinstellingen ² voor Bijzondere Jeugdbijstand geheten. Ook gaat de Vlaamse overheid over tot het ondersteunen van dergelijke projecten. Uiteindelijk leidt dit tot een scala aan onthemende projecten.

In dit rapport richten we ons op de onthemende projecten van Oikoten en Albezoon ³ en meer in het bijzonder op:

- wandeltochten die van België meestal naar Santiago de Compostela gaan
- werken bij gastgezinnen op boerderijen in Frankrijk, Schotland en Portugal

De termijn voor een onthemend project belooft ongeveer vier maanden. Daarmee onderscheiden de onthemende projecten zich van de zogenaamde Time-Outprojecten, zoals deze door meerdere instanties in Vlaanderen worden aangeboden. Deze laatstgenoemde projecten lopen maximaal veertien dagen en zijn bestemd voor een bredere groep jongeren van veelal 12 tot 18 jaar die dreigt vast te lopen in de jeugdhulpverlening.

Tot slot is het van belang aan te geven dat niet een instantie als de Sociale Dienst ⁴, de jeugdrechter of jeugdrechtbank of een ouder of verzorger een onthemingstraject oplegt, maar dat de jongere er zelf voor pleit. Motivatie is daarbij van essentieel belang. Ook kan het zogeheten Comité voor Bijzondere Jeugdzorg een jongere doorverwijzen naar een jeugdzorgtraject. Het comité heeft vrijwillige hulpverlening als opdracht, terwijl de jeugdrechtbank doorverwijst naar gedwongen hulpverlening. In het volgende hoofdstuk komen we daar uitvoeriger op terug.

1.2 Onderzoek en onderzoeksvragen

In 2006 heeft de Vlaamse minister van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin voor 2007 voorzien in een evaluatie van de onthemende projecten. Deze evaluatie komt voort uit het Globaal Plan Jeugdzorg, waarin 37 doelstellingen voor de Bijzondere Jeugdbijstand zijn vastgelegd, waarbij de onthemende projecten expliciet worden genoemd. Met name effectiviteits- en efficiëntieonderzoek worden daarbij van belang geacht. Ten behoeve van de evaluatie van de onthemende projecten heeft het Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin aan Bureau Beke uit Arnhem gevraagd dit onderzoek uit te voeren. De volgende negen onderzoeksvragen rond de projecten Albezoon en Oikoten zijn daarbij leidinggevend:

- op welke doelgroep richt het aanbod van onthemende projecten zich?
- op welke methodieken baseert men zich?
- welke instrumenten (methodiek, financieel, samenwerkingsverbanden, et cetera) worden hiervoor ingezet?
- wat zijn de doelstellingen (resultaatgebieden) van de hulpverlening en welke parameters (indicatoren) worden hiervoor gehanteerd?
- wordt de beoogde doelgroep bereikt?
- doet men wat men zegt dat men doet (methodiektrouw)?
- welk resultaat wordt bereikt op de beoogde resultaatgebieden?
- wat zijn de kritische succesfactoren voor het slagen van onthemende projecten?
- op welke manier kunnen de effecten van de onthemende projecten gemaximaliseerd worden?

1.3 Het finaliteitvraagstuk

In de vorige paragraaf is een aantal onderzoeksvragen opgenomen die direct gelieerd zijn aan de finaliteit c.q. de doelstelling(en) van de projecten. De centrale vraag luidt: 'Wat zijn de doelstellingen (resultaatgebieden) van de hulpverlening en welke parameters (indicatoren) worden hiervoor gehanteerd?' De doelstelling(en) van de projecten staan in direct verband

met de begrippen effectiviteit en efficiëntie. Het is met andere woorden op het moment dat de doelstellingen helder zijn mogelijk om na te gaan of de doelstellingen bereikt worden en als afgeleide daarvan of er sprake is van effectieve en efficiënte projecten.

In onderhavig onderzoek zijn we voor wat betreft de doelstellingen van de projecten Albazon en Oikoten gaan spreken over het 'finaliteitvraagstuk'. De reden dat we spreken van een vraagstuk heeft te maken met de volgende zaken.

1. Bij de start van het onderzoek bleek al vrij snel dat er tussen de projecten en de Vlaamse Gemeenschap eigenlijk nooit heldere afspraken zijn gemaakt over het te bereiken doel c.q. de finaliteit van de projecten.
2. De doelstellingen van de projecten blijken vooral op individueel jongerenniveau te liggen en niet concreet op instellingenniveau.
3. Er is – zo blijkt – sprake van verschillende verwachtingen bij de verschillende actoren die met de projecten te maken hebben c.q. bij onderhavig onderzoek betrokken zijn. De verwachtingen lopen sterk uiteen en variëren van *'jongeren zijn na het project zelfstandig en hebben geen hulpverlening meer nodig'*, *'Jongeren zijn hulpverleningsbereid' tot aan 'jongeren komen na het project toe aan een lichtere vorm van hulpverlening dan voorheen'*.
4. Een analyse van de overeenkomsten die tussen de projecten en de Vlaamse Gemeenschap zijn gesloten, leert dat er in de overeenkomst geen concrete inhoudelijke en meetbare doelstellingen zijn vastgelegd⁵. Er zijn slechts concrete afspraken over het organiseren van onthemingen voor jongeren, de doelgroep, het aantal te organiseren onthemingen, de hoogte van het subsidiebedrag en de plaats en lengte van de ontheming. Daarnaast dienen de projecten na afloop een financieel en een inhoudelijk verslag te overleggen voor de projectsubsidie. Bij het inhoudelijke verslag wordt er onder andere gesproken over 'de resultaten' van de projecten zonder de verwachting van deze resultaten te benoemen.

Gezien het voorgaande krijgt onderhavig onderzoek op het onderdeel 'finaliteit' het karakter van een actieonderzoek. Het nader definiëren van de finaliteit c.q. de doelstelling gaat namelijk deel uitmaken van het onderzoek. Op basis van een *benchmark* in het buitenland (hoofdstuk 3), het onderzoek onder de jongeren, de resultaten van de interventies en de gevoerde gesprekken met diverse betrokkenen en deskundigen (hoofdstuk 4) zal – zo wordt bij de start van het onderzoek besloten – die doelstelling gemeenschappelijk tot stand komen.

Intermezzo: effectiviteit op gespannen voet met betekenis

In haar rapportage 'Perspectieven op de effectiviteit van de jeugdhulp' stelt Valérie Carrette (2008) dat de wetenschappelijke bewijsvoering van de effectiviteit en efficiëntie van de hulpverlening in Vlaanderen steeds meer een doel op zich lijkt te worden. Door hier te eng de focus op te leggen, wordt er helaas te weinig aandacht besteed aan de '...betekenis van de hulpverlening voor individuen, gezinnen, hulpverleners en de samenleving. Het exploreren van die kennis is essentieel om een omvattend inzicht te verwerven in wat werkt, voor wie, hoe en in welke omstandigheden'.

Goed om aan te geven, is dat onderhavig onderzoek naast een actieonderzoek het karakter heeft gekregen van een beschrijvend onderzoek dat ingaat op het vergroten van het inzicht op wat Carrette hierboven formuleert: wat werkt, voor wie, hoe en in welke omstandighe-

den. Het onderzoek levert met andere woorden inzicht op in welke resultaten er enerzijds van de onthemende projecten verwacht mogen worden en welke anderzijds niet realistisch c.q. niet haalbaar zijn. In hoofdstuk 5 komen we dan ook terug op het finaliteitvraagstuk.

1.4 Methoden van onderzoek en analyse

Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden, zijn er diverse onderzoeksactiviteiten uitgevoerd. De onderzoeksactiviteiten laten we in deze paragraaf de revue passeren.

1.4.1 Startbijeenkomst

Omdat het voor het onderzoek van essentieel belang is om nader te bepalen wat wordt verstaan onder effectiviteit en efficiëntie van de onthemende projecten is er een startbijeenkomst belegd met een aantal betrokkenen om hier zicht op te krijgen ⁶. We hebben het hier over het eerder gememoreerde finaliteitvraagstuk: wat zijn met andere woorden de doelstellingen die aan de projecten verbonden kunnen worden.

1.4.2 Bronstudie

In deze onderzoeksfase is in de eerste plaats een verdieping naar de twee onthemingsprojecten - Oikoten en Albezon - gemaakt. Hierbij is gebruik gemaakt van achterliggend materiaal dat Oikoten en Albezon ter beschikking gesteld hebben over hun organisatie, methodieken en doelstellingen. Daarnaast heeft het onderzoeksteam ook zelf literatuur en informatie over de projecten verzameld. In de bronstudie is onder andere aandacht geweest voor de historie en organisatie van de projecten, de visie, de selectiecriteria voor de jongeren, de doelstellingen en de methodiek.

1.4.3 Verdiepingsinterviews bij en over de projecten

De uitgevoerde bronstudie lag aan de basis voor de aanvullende interviews die met medewerkers van Oikoten, Albezon en samenwerkende partners zijn gehouden ⁷. In deze interviews zijn de thema's uit de bronstudie verder uitgediept. Het resultaat van bronstudie en verdiepingsinterviews is weergegeven in hoofdstuk 2.

1.4.4 Nul-, een- en nameting op casusniveau

In het bestek voor de evaluatie van de onthemende projecten van de Bijzondere Jeugdbijstand werd voor het onderzoeksdeel naar de jongeren (casusniveau) de voorkeur uitgesproken voor een selectie van jongeren voor wie in 2006 een onthemend project werd georganiseerd. Als onderzoekers vonden wij het van belang om voor een gedegen effectmeting van de onthemingsmaatregel in het onderzoek louter projecten te betrekken die nieuw worden opgestart. Onderzoekstechnisch is het namelijk niet mogelijk om nog een nulmeting uit te voeren op projecten die al in 2006 zijn gestart. Een nulmeting voor de start van het project, een eenmeting na afloop van het project en een nameting ten minste een half jaar na het project bieden de beste garantie voor het meest zuivere experiment. In overleg met de opdrachtgever is er uiteindelijk dan ook voor gekozen om binnen het onderzoek de tijd te nemen om jongeren die in 2007 deel gingen nemen aan een van de onthemingsprojecten langere tijd te volgen ⁸.

Intermezzo: een bescheiden quasi-experiment

Om een beeld te kunnen geven van de effecten van ontheming wordt gekozen voor een bescheiden quasi-experiment. We spreken over een bescheiden experiment omdat de onderzoeksgroepen – noodzakelijkerwijs - relatief klein zijn. Er is sprake van een quasi-experiment omdat het om praktische en ethische redenen niet mogelijk is om proefpersonen at random aan de experimentele of aan de controlegroep toe te wijzen. Dit is voor een experiment namelijk wel noodzakelijk. In onze opzet kiezen we er voor om een groep jongeren die de interventie (ontheming) ondergaat te vergelijken met een groep jongeren die niet aan de interventie deelneemt, maar die qua kenmerken gelijkwaardig is. ⁹

Twee onderzoeksgroepen van minimaal 10 jongeren

Binnen het onderzoeksdesign is uitgegaan van twee groepen: een experimentele groep en een controlegroep. De experimentele groep bestaat uit minimaal tien jongeren die in de periode maart 2007 tot en met maart 2008 een onthemingsproject starten bij Albezon dan wel Oikoten, terwijl de controlegroep bestaat uit evenzoveel jongeren die geen onthemend project is aangeboden. Deze laatste groep jongeren wordt via de Sociale Dienst betrokken uit gemeenschapsinstellingen en het gaat daarbij om jongeren die in aanmerking zouden kunnen komen voor een onthemend project, maar daar afvallen dan wel niet geplaatst kunnen worden omdat er niet ingeschreven kan worden bij een project.

Hoe werd het onderzoek onder de jongeren uitgevoerd?

Voor het benaderen van de jongeren voor zowel de controle- als de experimentele groep waren de onderzoekers afhankelijk van de medewerking van de projecten en de Sociale Diensten. In alle organisaties hadden de onderzoekers aanspreekpunten (liaisons) die geïnformeerd waren over het onderzoek en de werkwijze. Ook beschikten de liaisons over onderzoeksprotocollen ¹⁰. Tot slot zijn er - om jongeren in gemeenschapsinstellingen te werven voor de controlegroep – twee separate bijeenkomsten georganiseerd bij de Sociale Diensten van Gent en Antwerpen om de teamleden te informeren en uitleg te geven over het onderzoek. Tijdens het onderzoek was er veelvuldig contact (zowel per e-mail, telefonisch als in persoon) tussen de onderzoekers en de liaisons.

De metingen

Er zijn op diverse momenten verschillende metingen ingepland. In tabel 1.1 een overzicht van de metingen.

Tabel 1.1 – metingen per onderzoeksgroep

Meting		Experimentele groep	Controlegroep
0-meting	Vragenlijst jongere	+	+
	Vragenlijst projectverantwoordelijke/ instellingsmedewerker	+	+
1-meting	Vragenlijst jongere	+	
	Vragenlijst projectverantwoordelijke	+	
Nameting	Vragenlijst jongere	+	+
	Interview projectverantwoordelijke	+	
	Antecedentenonderzoek	+	+

Goed om bij de tabel toe te lichten, is dat er bij de jongeren en projectverantwoordelijken in de experimentele groep voor de start van het project vragenlijsten worden afgenomen. Dat dit vervolgens aan het einde van het project weer gebeurt en dat er ten slotte – dit is 6 maanden na afloop van het project – een nameting is die uit verschillende onderdelen bestaat. De metingen in de controlegroep zijn iets minder frequent zoals in de tabel te zien is. De eerste vragenlijst vullen de jongeren in op het moment dat ze geselecteerd zijn voor het onderzoek en dus nog in de gemeenschapsinstelling zitten. Ook de instellingsmedewerker vult dan een vragenlijst in. De nameting is vervolgens 10 maanden later (vergelijkbare periode met de jongeren in de experimentele groep).

De meetinstrumenten

Tijdens het onderzoek zijn er verschillende vragenlijsten ontwikkeld en toegepast.¹¹ Het gaat om:

- Jongerenvragenlijsten in de 0-,1- en eindmeting
- Vragenlijsten voor projectverantwoordelijke in de 0- en 1-meting
- Richtlijnenlijst voor de projectverantwoordelijke voor het eindinterview

Gezien de omvang van de vragenlijsten en de (grote) onderlinge vergelijkbaarheid is slechts een voorbeeld van een vragenlijst voor een jongere en een vragenlijst voor een projectverantwoordelijke opgenomen in de bijlagen 3 en 4.¹²

1.4.5 Raadplegen van Domino

De Vlaamse overheid beschikt binnen de Bijzondere Jeugdbijstand over het elektronische dossier DOMINO. Dit dossier – centraal te raadplegen in Brussel - is ontwikkeld om het hulpverleningsproces te verbeteren en als instrument voor cliëntopvolging. Naast basisidentificatie en de verblijfssituatie van de jongere, levert Domino informatie over bijvoorbeeld screening, indicatiestelling en alle soorten beslissingen. Domino is door ons in het onderzoek dan ook gebruikt om na te gaan of de jongeren in de onderzoeksgroepen na interventie nog voorkomen in het systeem en zo ja waarvoor en met welk resultaat (type interventie). Domino geeft dus ook zicht op eventuele recidive.

1.4.6 De analyse

Zoals aangegeven, zijn er in het onderzoek diverse onderzoeksmethoden en instrumenten gehanteerd. Omdat het onderzoek zich richt op een relatief kleine onderzoeksgroep heeft het grootste deel van de analyse een kwalitatief en beschrijvend karakter. Te denken valt aan de analyse van de diverse interviews met sleutelfiguren en projectverantwoordelijken. Indien mogelijk zijn vragenlijsten ontwikkeld in Teleform die vervolgens na invullen zijn 'ingelezen' en geanalyseerd met behulp van SPSS. Gezien de omvang van de onderzoeksgroep is gebruik gemaakt van relatief eenvoudige analysetechnieken als frequentie- en kruistabellen die als basis zijn gebruikt voor beschrijvingen. Significatietoetsen zijn – gezien de geringe omvang van de onderzoeksgroepen – niet gebruikt.

1.5 Leeswijzer

De rest van dit rapport is als volgt opgebouwd. In hoofdstuk 2 worden de onthemende projecten van Albezon en Oikoten beschreven. Wat zijn het voor projecten, wat zijn de doelstellingen en wat is er te zeggen over ontwikkelingen en ervaringen? Hoofdstuk 3

plaatst de onthemende projecten in perspectief. Daarbij is er zowel aandacht voor de theoretische grondslagen als voor de vergelijking van de projecten met vergelijkbare projecten in het buitenland. Hoofdstuk 4 geeft een weerslag van de resultaten van het door ons uitgevoerde onderzoek. Hoe verging het de jongeren die op ontneming zijn gegaan en wat zijn de resultaten tijdens en net na het project en hoe gaat het na verloop van tijd met de jongeren? In het laatste hoofdstuk – dat te lezen is als een samenvatting – wordt de balans opgemaakt. De lezer die weinig tijd heeft en toch kennis wil nemen van de inhoud van het rapport kan zich beperken tot het lezen van dit laatste, vijfde hoofdstuk.

Noten

1. In de beginjaren lag de leeftijd van de jongeren hoger (tussen 18 en 21 jaar) dan tegenwoordig.
2. In Nederland te vergelijken met de Justitiële Jeugdinrichtingen.
3. Zie www.oikoten.be en www.albezon.be Op 1 januari 2009 fuseerden Bas! vzw en Oikoten vzw. En vormden ze samen de vzw Alba. In deze rapportage spreken we echter over Oikoten.
4. In Nederland te vergelijken met de Raad voor de Kinderbescherming.
5. In de overeenkomst van Oikoten staat de volgende abstracte doelstelling te lezen: 'De projecten hebben tot doel het persoonlijke, interpersoonlijke en maatschappelijke probleemoplossend vermogen te versterken als sleutel tot herstel van verbondenheid met de omgeving en bekwaamheid tot zingeving'.
6. Naast deze bijeenkomst zijn er ook separaat gesprekken over dit onderwerp gevoerd met de beide directeurs van de projecten en een vertegenwoordiger van de Vlaamse Gemeenschap.
7. Bij de projecten zijn naast de directeurs ook projectverantwoordelijken en de beide psychologen die aan de projecten verbonden zijn, geïnterviewd. Daarnaast is er ook gesproken met vertegenwoordigers van BJB Oost-Vlaanderen, IVA Jeugdwelzijn en een jeugdrechter.
8. Uiteindelijk heeft ons voorstel voor een afwijkend onderzoeksdesign - in overleg met en toestemming van de opdrachtgever - geleid tot een verlenging van het totale onderzoek.
9. Zie bijvoorbeeld: Ferwerda, et al., 2006; Ten Boom, et al., 2007 en Carrette, 2008.
10. Zie bijlagen 1 en 2.
11. Bij de constructie van de vragenlijsten is gebruik gemaakt van vragenlijsten die in eerder onderzoek zijn ontwikkeld en toegepast. Het gaat daarbij met name om de lijsten die in het kader van het door ons uitgevoerde Halt-onderzoek in Nederland (Ferwerda, et al., 2006) zijn ontwikkeld en toegepast. Daarnaast zijn alle vragenlijsten ook besproken met de leden van de stuurgroep, waarbij er nadrukkelijk gekeken is naar het formuleren van zaken in het Vlaams en het gebruik van Vlaamse termen en begrippen.
12. Belangstellenden kunnen de vragenlijsten opvragen bij Bureau Beke.

2 De onthemende projecten nader bekeken

Onthemende projecten worden in Vlaanderen aangeboden door twee organisaties, namelijk Albezon en Oikoten. In onderhavig hoofdstuk staan we uitgebreid stil bij beide projectorganisaties. We gaan daarbij onder andere in op de doelgroep, doelstellingen en werkwijze van de onthemende projecten die zij bieden. Hierbij komen ook enkele theoretische aspecten aan bod, echter de theorie zelf zal in hoofdstuk 3 uitgebreider aan de orde komen. In de afsluitende paragraaf van dit hoofdstuk zetten we de kenmerken van de projecten schematisch naast elkaar.

Voor de beschrijving van de organisaties en projecten is gebruik gemaakt van diverse bronnen. Als uitgangspunt zijn van beide organisaties de documenten gebruikt waarin de projecten beschreven staan. Voor Albezon is met name gebruik gemaakt van het Vademecum voor begeleiders. Voor Oikoten is informatie vergaard uit een eindverslag over de projectorganisatie, het draaiboek voor projectverantwoordelijken en uit jaarverslagen. Ook informatie op de websites van Albezon en Oikoten is gebruikt. De informatiebronnen bleken niet allemaal even volledig en verschilden in detail van elkaar. Voor de beschrijving van Oikoten hebben we gebruik kunnen maken van beschikbare jaarverslagen en evaluatieverslagen, deze waren bij Albezon niet voorhanden.

Ten behoeve van zo volledig mogelijke projectbeschrijvingen zijn aanvullend interviews gehouden met de directeurs en projectmedewerkers van beide organisaties, met de Vlaamse overheid en met een vertegenwoordiger van het Comité Bijzondere Jeugdbijstand. De informatie uit deze gesprekken is gebruikt ter aanvulling maar ook ter nuancering van de gedocumenteerde informatie.

2.1 Albezon

Albezon is in 1979 opgericht en organiseert sindsdien projecten voor jongeren uit gemeenschapsinstellingen en voorzieningen cat. 1bis. Uitzonderlijk kan een project ook preventief zijn voor jongeren uit andere hulpverleningsvormen. De organisatie is gevestigd in Gent. De missie van Albezon is 'maatschappelijk kwetsbare jongeren samen met hun thuismilieu persoonlijke groeikansen en ontmoetingsmogelijkheden bieden'. In de eerste jaren organiseerde Albezon alleen vakantiekampen voor deze jongeren. Tijdens deze kampen is het idee voor de onthemende projecten ontstaan. In 1987 zijn de eerste jongeren op 'ontheming' gegaan. Vanaf dat moment organiseert Albezon individuele onthemende werkprojecten in het buitenland. In 1999 kreeg de voorziening een eerste Overeenkomst met de Vlaamse Overheid en sindsdien nemen er jaarlijks vier, incidenteel vijf, jongeren deel aan een project.

Tot halverwege de jaren negentig werkte Albezon volledig met vrijwilligers. Vanaf 1995 werkt Albezon ook met enkele beroepskrachten. In eerste instantie was dit enkel op ondersteu-

nende basis en vanaf 1999 zijn er structureel enkele beroepskrachten bij Albezon werkzaam. De Vlaamse overheid en Albezon sluiten elk jaar een overeenkomst waarin de subsidiëring van de projecten is geregeld. Naast de onthemingsprojecten organiseert Albezon diverse andere projecten voor jongeren uit de Bijzondere Jeugdzorg zoals crisisprojecten, Time-out projecten en ervaringsprojecten. Daarnaast zijn de vakantiecampen nog altijd onderdeel van het aanbod van Albezon.

2.1.1 Werkprojecten

De onthemende projecten van Albezon zijn werkprojecten waarbij jongeren op de ecologische boerderij van Albezon in de Franse Cévennes of in een gastgezin in Frankrijk verblijven en daar werkzaamheden verrichten. Albezon werkt op locatie met vrijwillige begeleiders en gastgezinnen die op vrijwillige basis – tegen een onkostenvergoeding – medewerking verlenen.

Een werkproject duurt vier maanden en is altijd op individuele basis. De fysieke werkzaamheden vinden vooral in de tuinbouw plaats. De locatie waar de jongeren gedurende de vier maanden verblijven en fysiek werk verrichten, is midden in de natuur op een afgelegen plek. De achterliggende gedachte hierbij is om in deze omgeving *‘een klimaat (te) creëren waarin de jongere nieuwe ervaringen kan opdoen (en daarbij) geconfronteerd wordt met zijn eigen grenzen en wordt uitgedaagd deze te verleggen’* (Albezon vzw, 2006).

Albezon heeft er bewust voor gekozen om alleen werkprojecten aan te bieden; *“voor de stapprojecten is een heel andere expertise nodig”*. Het komt wel voor dat de werkprojecten starten of eindigen met een staptocht of een andere sportieve activiteit.

2.1.2 Doelgroep

De doelgroep bestaat uit Vlaamse jongeren uit de Bijzondere Jeugdbijstand. *“De jongeren hebben vaak vele vormen van hulpverlening achter de rug, zijn veelal afkomstig uit een gemeenschapsinstelling en meestal is de schoolcarrière totaal mislukt”*, vertelt de directeur van Albezon.

Selectiecriteria

De leeftijdsgrenzen lopen van 16 tot 18 jaar. Hiervoor is gekozen, omdat jongeren onder de 16 er mentaal nog niet aan toe zijn om ontheemd te worden en boven de 18 vallen de jongeren niet meer onder de Bijzondere Jeugdzorg.

De jongeren die in aanmerking komen voor een werkproject hebben weinig of geen toekomstperspectief. Daarnaast is motivatie een heel belangrijke voorwaarde voor deelname aan een project. Jongeren moeten gemotiveerd zijn om het project te volbrengen en om te werken aan hun toekomst.¹ Verder moeten de jongeren ‘mentaal voldoende sterk zijn’ om de ervaringen en vaardigheden die de jongeren tijdens het project opdoen, te vertalen naar de praktijk na afloop van het project.² (Albezon vzw, 2006).

Tot slot stelt Albezon enkele voorwaarden die betrekking hebben op de periode na afloop van het project. De jongere moet na het project een nieuwe kans krijgen en ‘in een leefsituatie terecht kunnen die hij zelf als een vooruitgang ervaart.’

Contra-indicatoren

Naast selectiecriteria zijn er ook criteria die jongeren kunnen uitsluiten voor deelname aan een onthemend project. Deze zogenaamde contra-indicatoren of uitsluitingscriteria van Albezon zijn:

- Ernstige alcohol- of drugsverslaving of afkickverschijnselen
- Jongeren die vaak ernstig agressief gedrag vertonen
- Onvoldoende gemotiveerde jongeren
- Jongeren met psychische problemen³
- Individuele persoonlijkheidskenmerken die in een specifiek gastgezin risicovol kunnen zijn⁴

2.1.3 Doelstellingen

De doelstellingen op projectniveau zijn algemeen. Feitelijk liggen de doelstellingen op het niveau van de jongere. Het algemene doel van Albezon is om de jongeren een duw in de goede richting te geven, zodat er 'na het verblijf weer een opening is naar de toekomst en de jongere weer kan meedraaien in de maatschappij op een aanvaardbare wijze.' (Albezon vzw, 2006). Of in woorden van de directeur: *"met een onthemingsproject geven we een jongere een laatste injectie voordat hij 18 wordt, het is hulp van de laatste kans."*

De persoonlijke doelen van de jongeren worden voor deelname aan het project opgenomen in een handelingsplan. In het handelingsplan worden doelstellingen of verwachtingen op individueel niveau geformuleerd. Dit zijn unieke doelstellingen die zijn gebaseerd op de inbreng van de jongere, maar ook de ouders, begeleider en de verwijzende instantie kunnen doelen aanbrengen. Vaak hebben de doelen betrekking op het teweegbrengen van gedragsverandering en het stimuleren van de psychosociale ontwikkeling. Voorbeelden hiervan zijn het verhogen van de weerbaarheid, zelfredzaamheid en zelfbewustzijn. Daarnaast zijn er ook individuele doelstellingen die veranderingen in de context beogen. Het handelingsplan kan tussentijds, wanneer de jongere of de begeleiding daar tijdens het project behoefte toe voelt, worden bijgesteld.

2.1.4 Projectbeschrijving

Zoals gezegd, bestaat een onthemend project uit een vier maandendurend project waarbij een jongere in een afgelegen omgeving werkzaamheden uitvoert. De kern van de onthemende werkprojecten van Albezon is een jongere tijdelijk en radicaal los te maken van zijn vertrouwde omgeving en hem of haar op een plek - waar de natuur confronterend aanwezig is - uit te dagen een nieuwe rol aan te nemen. De hypothese is dat de jongere via het opnemen van deze rol zal komen tot een andere definitie van zichzelf en na het project een andere rol zal innemen in de eigen context.

Deelname aan een onthemend project is op vrijwillige basis, de jongere moet immers gemotiveerd zijn. Het kan wel zijn dat het project door de jeugdrechter als alternatief wordt aangeboden. Indien het project succesvol wordt beëindigd, zal de hulpverlening nadien worden terugged Schroefd tot een minder ingrijpende maatregel dan voorheen.

Dat motivatie belangrijk is, komt ook naar voren in de wijze waarop Albezon de projecten

profileert: *"ontheming is geen sanctie, maar juist iets waarmee de jongere wat kan verdienen."*

Dat de werkprojecten van Albezon altijd individueel zijn, is een welbewuste keuze van Albezon omdat zij groepsvorming tussen de jongeren wil voorkomen. Daarnaast is er een praktisch argument; men werkt voor een groot deel met vrijwilligers en voor hen zou het een te grote belasting worden om meerdere jongeren tegelijk op te vangen.

Begeleiding

De begeleiding van het project wordt grotendeels uitgevoerd door vrijwilligers. Allereerst gaat het om de personen die in Frankrijk de jongere in hun eigen gezin opnemen of die voor een maximale periode van twee jaar op de boerderij van Albezon wonen. Deze vrijwilligers – ook wel *'de permanenten'* – worden geselecteerd op hulpverleningscompetenties, attitudes en op draagkracht. *"In de praktijk kan het werken met vrijwilligers wel eens haaks staan op het werken met de moeilijkste doelgroep,"* aldus de directeur. Er zijn drie vormen mogelijk:

- ofwel de jongere verblijft bij de permanenten op de boerderij
- ofwel de jongere verblijft in het gastgezin
- ofwel de jongere verblijft samen met een vrijwilliger-begeleider op een gastlocatie

In de drie vormen heeft de jongere daarnaast nog een beroepskracht-begeleid(st)er uit het team van Albezon, die (van afstand, maar met geregeld (telefonisch) contact) én de jongere én de begeleiding ondersteunt. Hij/zij neemt ook de begeleiding van de context op zich. Door de gelijkwaardigheid van jongere en begeleider ter plaatse zal – zo is de veronderstelling – er wederzijds respect ontstaan wat zorgt voor een vertrouwensrelatie tussen begeleider en jongere. Om de gelijkwaardigheid te benadrukken, mag de begeleider niet de rol van hulpverlener op zich nemen. Begeleiders worden daarom ook niet zo zeer geselecteerd op opleiding maar op levenservaring en persoonlijke rijpheid. *"Het non-verbale aspect van het project is een sterk punt in vergelijking met de gebruikelijke hulpverlening waar jongeren vaak voor de zoveelste keer hun verhaal moeten doen."* Psychologische zorg en ondersteuning aan de jongere tijdens de ontheming wordt geboden door een psycholoog van Albezon die een keer per week langskomt.

Achterban

Centraal in het project staat het werken aan de toekomstmogelijkheden van de jongere. Hiervoor worden belangrijke personen uit de omgeving van de jongere – zoals ouders en/of andere familieleden en overige belangrijke steunfiguren – vanaf de voorbereidingsfase actief bij het project betrokken. Deze personen worden de *'achterban'* genoemd. De jongere kiest zelf een of meerdere achterbanfiguren. Hij wordt daarbij wel gestuurd door zijn begeleider omdat het belangrijk is dat de achterbanfiguren in staat zijn de jongere tijdens en na afloop van het project op te vangen en te steunen. De achterliggende gedachte daarbij is dat deze personen de jongere na het project zullen moeten ondersteunen bij het realiseren van zijn toekomstplannen.

Al bij het opstellen en ondertekenen van het handelingsplan wordt de achterban betrokken en kunnen zij doelen aandragen. Tijdens het project in Frankrijk wordt de achterban een keer op locatie uitgenodigd om te zien onder welke omstandigheden de jongere daar leeft en werkt. Het gaat er hierbij om dat de personen die belangrijk zijn voor de jongere zich een realistisch beeld vormen van het project zodat zij achteraf de inspanning die de jongere tijdens de ontheming heeft geleverd op waarde kunnen schatten. Tijdens het achterbanbezoek worden ook al afspraken gemaakt over de terugkeer van de jongere en hoe het in de periode daarna gaat.

Structuur en natuur

Men hecht veel waarde aan een vast dagritme waarbij er een evenwicht is tussen arbeid, ontspanning en rust. “*Structuur is een toverwoord*”, aldus de directeur van Albezon. Een ander belangrijk aspect van de onthemende projecten van Albezon is soberheid en de natuur. De jongeren leven midden in de natuur en het dagritme wordt bepaald door de natuur.

Werkwijze

Een onthemend project van Albezon kent een selectieprocedure en daarna drie fasen. Achtereenvolgens wordt elk van deze fasen toegelicht:

1. *Selectiefase*: om in aanmerking te komen voor een project bij Albezon moet een jongere een motivatiebrief schrijven. Elke jongere die een brief heeft geschreven, wordt uitgenodigd voor een gesprek waarin medewerkers van Albezon uitleggen wat het project inhoudt. Wanneer de jongere geïnteresseerd is, gaat hij op een tweedaagse staptocht in de Vlaamse Ardennen. Na deze ervaringsdagen maakt Albezon een selectie van jongeren die in aanmerking komen voor een onthemend project. Hiervoor gelden de volgende criteria: de jongere moet in staat zijn tot transfer⁵, druggebruik, psychiatrische problemen en agressie mogen niet dominant aanwezig zijn én de jongere moet ook na de ervaringsdagen voldoende gemotiveerd zijn.
2. *Vorbereidingsfase*: na de selectie vindt de voorbereiding van het project plaats. Het belangrijkste onderdeel in deze fase is het opstellen van het handelingsplan. De jongere stelt dit samen met de Albezonbegeleider, de achterban en de verwijzer op. In het handelingsplan staan ook de doelstellingen van de jongere. Dit plan wordt voorafgaand aan het vertrek ondertekend door Albezon, de jongere en zijn ouders of verzorgers.
3. *Onthemingsfase*: in deze fase verblijft en werkt de jongere gedurende vier maanden op een boerderij of bij een gastgezin in Frankrijk. Na drie maanden vindt het achterbanbezoek plaats. Tijdens de ontheming zijn er drie officiële evaluatiemomenten waarop de jongere in gesprek gaat met zijn begeleider en/of de permanenten en de psycholoog: na drie à vier weken, na drie maanden (na het achterbanbezoek) en na afloop van het project. Van deze gesprekken wordt een verslag gemaakt.
4. *Nazorgfase*: al in de voorbereidingsfase moet duidelijk zijn hoe het nabegleidingstraject eruit komt te zien: hoe lang, welke vervolghulpverlening en in welke leefsituatie.

De nabegeleiding (maximaal 2 maanden) is een belangrijk onderdeel van het project en heeft betrekking op de reïntegratie van de jongere in zijn netwerk in België (familie, school, vrijetijdsbesteding, administratie). Na het afsluiten van de begeleiding volgt er nog een periode van vervolghulp ⁶ waarin Albezoon zorgt voor een goede overgang naar de vervolghulpverlening (Albezoon vzw, 2006).

Meestal valt de beschikking van de jongere bij zijn terugkeer uit Frankrijk nog onder Albezoon. Dit betekent dat Albezoon nog steeds de begeleiding op zich neemt en eventueel ook instaat voor de huisvesting van de jongere. Wanneer het project succesvol wordt beëindigd, wordt de hulpverlening terugschroefd naar een minder ingrijpende maatregel. Hoewel Albezoon benadrukt dat de nabegeleiding en vervolghulp in de loop der jaren een steeds grotere rol zijn gaan spelen, kan men niet altijd de gewenste vervolghulpverlening arrangeren. Dit blijkt uit een interview met de directeur van Albezoon: *“het is een frustratiepunt dat de zorg niet altijd wordt overgepakt na Albezoon.”* De wijze waarop de vervolghulp wordt uitgezet, is niet geformaliseerd en verloopt niet volgens een vaste formule.

2.1.5 Ontwikkelingen en ervaringen

Na twintig jaar werkprojecten te organiseren, schetst Albezoon in een gesprek enkele ontwikkelingen met betrekking tot de doelgroep en de vervolghulp.

Doelgroep

De doelgroep van de onthemende projecten is in de loop der jaren veranderd. Deze is complexer en zwaarder geworden. Dit heeft er mee te maken dat Albezoon zich richt op jongeren uit de gemeenschapsinstellingen; de problematiek van deze populatie is in de loop van de tijd zwaarder geworden. Door het veranderen van de doelgroep is de zorg voor een strakke structuur tijdens de ontheming steeds belangrijker geworden.

Uit de jaren ervaring is gebleken dat - om tot het gewenste resultaat te komen - de duur van vier maanden ontheming meestal goed is. Toch is elke jongere anders: *“soms is twee maanden genoeg, soms is vier maanden te weinig”*.

Vervolghulp

De nadruk is gedurende de ontwikkeling van het project steeds meer komen te liggen op het verzorgen van een goed vervolghulptraject. De ouders en context, de achterban, zijn daarbij steeds belangrijker geworden. Vaak hebben de jongere en zijn of haar ouders al een tijd geen contact meer en praten zij bij Albezoon weer voor het eerst met elkaar op het moment dat de doelstellingen geformuleerd worden. Men werkt dan direct op een constructieve wijze samen.

Ook op het moment dat de jongere in het buitenland zit, worden de ouders betrokken gehouden doordat een medewerker van Albezoon regelmatig een bezoek brengt. Een van de doelen hierbij is hen voor te bereiden op de terugkomst van de jongere. Albezoon richt zich steeds meer op een intensivering van de vervolghulp door te investeren in de contacten met de achterban.

2.2 Oikoten

Oikoten is gevestigd in Tildonk en organiseerde in 1982 de eerste voettocht voor jongeren uit de instellingen voor Bijzondere Jeugdzorg. De oprichters van Oikoten zagen een trend dat jongeren in de hulpverlening vastliepen en daarna in een gemeenschapsinstelling in een uitzichtloze situatie terechtkwamen. Geïnspireerd op een Amerikaanse organisatie Vision Quest, die overlevingstochten voor jeugddelinquenten organiseerde, ontwikkelde Oikoten het concept voor de onthemende voettochten.

De achterliggende filosofie van de onthemende projecten luidt als volgt: 'jonge mensen helpt men door hen als volwaardige personen een reële verantwoordelijkheid te geven, niet door ze te beschermen.'⁷ Met een onthemend project wil Oikoten de jongeren een kans geven. Vrij snel besloot Oikoten om deze verantwoordelijkheid te verruimen naar de onmiddellijke context van de jongere en naar de samenleving. De missie werd daarmee: 'het reactiveren van het persoonlijk, het interpersoonlijk en het maatschappelijk probleemoplossend vermogen'.

Aanvankelijk draaide Oikoten volledig op vrijwilligers. Vanaf 1987 krijgt Oikoten telkens voor een jaar subsidie van het ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin en is er ook een aantal beroepskrachten in dienst.

De organisatie bestaat uit een vast team voor de organisatie van de projecten – de project-verantwoordelijken - en wisselende tochtbegeleiders. De tochtbegeleiders krijgen een vergoeding voor de begeleiding en zijn voor de duur van een project in dienst van Oikoten. Naast de onthemende projecten biedt Oikoten ook herstelbemiddeling, ouderstages en Time-outprojecten aan. Herstelbemiddeling en de Time-outprojecten vinden hun oorsprong in het basisidee achter de onthemende projecten. Herstelbemiddeling is in 1987 in opdracht van het Vlaams Gemeenschapsministerie voor Gezin en Welzijnszorg door Oikoten ontwikkeld. Herstelbemiddeling richt zich meer op preventie. Naast het ontwikkelen van dit project is Oikoten ook op zoek gegaan naar andere werkvormen voor de onthemende projecten. Hieruit zijn de werkprojecten voortgevloeid. Jaarlijks gaan ongeveer 16 jongeren op ontheming. In 2006 zijn er zeven jongeren op werkproject en negen op staptocht gegaan. Het lijkt erop dat er in de praktijk meer vraag is naar onthemende projecten dan er aanbod is.

2.2.1 Werkprojecten en tochten

Oikoten kent twee soorten onthemende projecten: tochten en werkprojecten. De tochten vinden vanaf de start in 1982 plaats. In 1990 is Oikoten ook met werkprojecten begonnen. Aanvankelijk vonden deze projecten op experimentele basis in verschillende landen plaats. Vanaf 1994 kiest Oikoten voor een vaste plek in de Franse Pyreneeën.

De tochten worden te voet of per fiets afgelegd. De fietstochten laten we in deze beschrijving verder buiten beschouwing.⁸

De staptochten worden zowel voor individuele jongeren als in duo-vorm aangeboden. Respectievelijk duren de tochten drie of vier maanden. De werkprojecten vinden plaats bij een Frans gastgezin waar de jongere vier maanden onbezoldigd meewerkt met de dagelijkse werkzaamheden binnen het gezin. Dit kunnen agrarische werkzaamheden op een boerderij zijn maar ook werkzaamheden in het toerisme of de recreatie.

2.2.2 Doelgroep

Voor de onthemende projecten van Oikoten kunnen jongeren uit Vlaanderen die onder de Bijzondere Jeugdbijstand vallen in aanmerking komen. Uit de praktijk blijkt dat verreweg de meeste jongeren, ongeveer drie kwart, bij aanvang van het project in een gemeenschapsinstelling wonen. Er zijn nauwelijks jongeren die thuis wonen op het moment van aanmelding (Oikoten vzw, 2006).

De jongeren die zich aanmelden voor een onthemend project bij Oikoten zijn bijna allemaal als 'mof-ers' geïndiceerd (criminele jongeren), maar de meeste van hen hebben daarnaast ook een 'pos' achtergrond (jongeren uit een problematische opvoedingssituatie).

Selectiecriteria

De leeftijd varieert van 16 tot 18 jaar. Oikoten stelt dat jongeren die aan een tocht willen deelnemen minimaal 16 jaar moeten zijn. In uitzonderingen wijkt Oikoten soms af van deze leeftijdsgrenzen⁹ (Oikoten vzw, 2006).

Oikoten richt zich op jongeren die vastgelopen zijn in de hulpverlening en waarvoor geen passende hulpverlening of andere traject beschikbaar is. Ze bevinden zich daardoor in een situatie met weinig toekomstperspectief. Deze perspectiefloosheid is daarom ook een belangrijk criterium voor deelname.

Daarnaast zijn ook fysieke capaciteiten en de sterkte van de motivatie van de jongere belangrijke aspecten voor de selectie. Bij de selectie wordt informatie ingewonnen bij de voorziening van herkomst (meestal GIBJ) en bij de consultant. Een Oikoten-project kan nooit starten zonder toestemming van de Jeugdrechter.

Contra-indicaties

Kenmerken van jongeren die een contra-indicatie kunnen vormen voor deelname aan een onthemend project, geven we hierna puntsgewijs weer. Oikoten hanteert echter geen absolute uitsluitingscriteria.

- Acute verslavingsproblematiek: verslaving bij de start van het project die de uitvoering van de activiteit onmogelijk maakt
- Acute en ernstige psychiatrische problematiek, verstoorde realiteitsbeleving of een hoge dosis psychofarmaca
- Ernstige verstandelijke beperking
- Lichamelijke beperkingen

Tijdens de projecten moeten jongeren het verblijf in het buitenland als onthemend kunnen ervaren. Daarom kan een jongere met een ernstige verstandelijke beperking uitgesloten worden van deelname. Hoewel niet absoluut hanteert Oikoten als ondergrens dat jongeren met een ernstige verstandelijke beperking en zonder de minste leervermogens niet in het project wordt opgenomen. Ook uitsluiting vanwege lichamelijke beperkingen heeft een praktische reden: de jongere moet tijdens het project een fysieke inspanning kunnen leveren.

2.2.3 Doelstellingen

De algemene doelstelling van de onthemende projecten is terug te vinden in de missie zoals door Oikoten – op papier en met mondelinge toelichting - omschreven wordt: *‘Oikoten gaat uit van het respect en geloof in de eigen verantwoordelijkheid, inbreng en kunnen van de jongere en de jongvolwassene. Het reactiveren van het persoonlijk, interpersoonlijk en maatschappelijk probleemoplossend vermogen is hierbij de sleutel tot herstel van verbondenheid met de omgeving en bekwaamheid tot zingeving’.*

In algemene zin geldt dat Oikoten wil bereiken dat ‘de jongeren komen tot een herdefiniëring van wie ze zijn en anders naar de omgeving leren kijken’ (Oikoten vzw, 2005) en vice versa (dat de omgeving anders naar de jongere kan kijken).

Op individueel niveau is het voornaamste doel dat de jongere samen met zijn begeleider de eindbestemming haalt of het werkproject volbrengt. Verder stelt Oikoten voorafgaand aan een project geen inhoudelijke doelstellingen om de jongere zo vrij mogelijk te houden. Wel zijn er persoonlijke doelen die de partijen die betrokken zijn bij de jongere – zoals ouders, consulent, jeugdrechter, steunfiguur, Oikoten en eventuele andere relevante derden - voorafgaand aan het project formuleren en vastleggen in een overeenkomst. In het onderdeel ‘het opdat’ van de overeenkomst verwoorden alle betrokkenen wat zij hopen dat de jongere door deelname aan het project zal bereiken (Patho, 2007). Hierbij gaat het vaak om algemene doelen als *‘het project moet de jongere een nieuw perspectief bieden in zijn leven’* of *‘hopelijk vergroot ontheming het zelfvertrouwen van de jongere’*. Alle partijen zijn betrokken bij het opstellen van de doelen maar de doelstelling van de jongere is leidend, mits de jeugdrechter zich erin kan vinden.

Er wordt niet vastgelegd hoe de jongere de vier maanden ‘doorkomt’. Het gaat er met name om dat de jongere de vier maanden volmaakt. Om deze reden evalueert Oikoten na afloop ook niet met de jongere of de doelstellingen behaald zijn. *“Het is niet aan ons om vast te stellen of de jongere zijn doelstellingen behaald heeft. Wij geven de jongeren onvoorwaardelijk krediet en verantwoordelijkheid”*, aldus de directeur van Oikoten. De projectverantwoordelijke heeft enkele weken na het project wel een gesprek met de jongere over hoe het project verlopen is.

Men beschouwt de overeenkomst meer als een krachtig werkinstrument waarmee de begeleider de jongere tijdens het project kan motiveren op momenten dat de jongere het moeilijk heeft (Patho, 2007).

2.2.4 Projectbeschrijving

De twee onthemende projecten van Oikoten hebben ondanks de verschillende uitvoering in de basis veel overeenkomsten. In deze subparagraaf lichten we eerst de projectspecifieke aspecten van achtereenvolgens de staptochten en de werkprojecten toe. Daarna beschrijven we de basiskenmerken en de werkwijze van de projecten.

Staptochten

De staptochten van Oikoten kunnen individueel of in duovorm plaatsvinden. Voor de duostaptochten komen alleen jongens in aanmerking. De duur van de tochten is drie maanden bij individuele tochten en vier maanden bij duotochten. Samen met een tochtbegeleider leggen de jongeren een afstand van respectievelijk 1700 kilometer of 2500 kilometer af.

Gemiddeld lopen zij 25 kilometer per dag en hebben om de tien dagen een rustdag. Er wordt voornamelijk overnacht in een tent die de jongere zelf in een rugzak samen met zijn bekleding meeneemt. Telefoons en radio's zijn verboden. Het budget waarover jongere en begeleider kunnen beschikken tijdens deze tocht is beperkt.

De tochtbegeleiders maken geen deel uit van het begeleidingsteam van Oikoten; zij worden net als de jongeren geselecteerd. Tochtbegeleiders moeten minimaal 26 jaar zijn. Bij de selectie ligt de nadruk op levenservaring en -instelling. Verder mag de begeleider niet vanuit een professionele hulpverlenings invalshoek met de jongeren omgaan. Het gaat Oikoten er om dat er lotsverbondenheid tot stand komt tussen de jongere en de begeleider en daarom wordt er veel belang gehecht aan gelijkwaardigheid. Begeleider en jongere stappen onder dezelfde condities. In principe worden begeleiders voor één tocht ingezet zodat de tocht ook voor de begeleiders nieuw en onthemend is. Men ziet dit als een essentiële voorwaarde om het project tot een goed einde te brengen (Oikoten vzw, 2006).

Tijdens de tocht mag de achterban eenmaal bij solotochten en twee keer bij duotochten op bezoek komen. Daarnaast loopt er - in overleg met de projectverantwoordelijke - ongeveer vijf keer per tocht een vrijwilliger mee, telkens voor vijf tot tien dagen. Deze zogenoemde meestappers kunnen vrienden of steunfiguren van zowel de jongere als de begeleider zijn. Een meestapper moet wel aan een van de activiteiten in de voorbereidingsfase hebben deelgenomen (zie later).

Werkprojecten

Tijdens het werkproject verblijven de jongeren gedurende vier maanden in een gastgezin in de Franse Pyreneeën, waar zij leven en werken met het gezin. De gastgezinnen ontvangen en begeleiden de jongeren op vrijwillige basis en ontvangen daarvoor van Oikoten een vergoeding. De gastgezinnen hebben een eigen bedrijf of zelfstandige economische activiteit waarbij de jongere mee kan helpen, zoals bijvoorbeeld landbouw, toerisme of recreatie.

De jongere wordt bij alle werkzaamheden betrokken en draagt dezelfde verantwoordelijkheid over zijn taken als de gezinsleden. Op deze manier werkt hij voor zijn kost en inwoning.

De werkprojecten zijn altijd individueel. Het dagelijkse ritme van het gezin bepaalt voor een groot deel de structuur tijdens het project. In de meeste gevallen wonen de gastgezinnen op een afgelegen plek en werken in de natuur.

De jongere en het gastgezin worden tijdens het project op locatie ondersteund door twee begeleiders van Oikoten in Frankrijk. In het begin komen deze begeleiders wekelijks of tweewekelijks langs en in een crisissituatie kan er altijd een beroep worden gedaan op deze begeleiders. Een keer per maand maakt de begeleider een uitstap met de jongere.

Begeleiding

De jongeren worden tijdens de onthemende projecten op meerdere manieren begeleid. Allereerst gebeurt dit door de eerder genoemde tochtbegeleider of het gastgezin op het werkproject in Frankrijk. In Frankrijk is er bovendien begeleiding door een plaatselijke Oikoten-medewerker, die één tot twee keer per veertien dagen op bezoek komt. Daarnaast is er in België ook een medewerker die zorgt voor de ondersteuning en organisatie voorafgaand, tijdens en na het project. Dit is de projectverantwoordelijke. Deze is tevens verant-

woordelijke voor de voorbereiding van de vervolghulpverlening en voor de contacten met de omgeving van de jongeren (vooral ouders en jeugdrechter).

Achterban

Oikoten hecht veel belang aan steunfiguren of 'de achterban' van de jongere. De achterban wordt gevormd door de projectverantwoordelijke van Oikoten en een steunfiguur van de jongere. Bij elk project is er een achterban die één (bij solotochten en werkprojecten) of twee keer (bij duotochten) tijdens het project langskomt.

Een steunfiguur is een voor de jongere betrouwbare volwassene waarmee hij tijdens het project contact heeft en waarop hij kan terugvallen op momenten dat de jongere daar behoefte aan heeft. De jongere kiest in principe zelf zijn steunfiguur maar Oikoten is daar wel sturend in. De steunfiguur is in principe geen familie omdat Oikoten juist wil dat de jongere zijn relatienetwerk uitbreidt zodat hij of zij daar na de staptocht op kan voortborduren. Ook de begeleider van de jongere kan een steunfiguur kiezen. Meestal is dat een ex-begeleider of een projectmedewerker van Oikoten.

Structuur

Voorafgaand aan het project sluit de jongere met zijn ouders, de jeugdrechter, de consulent, de tochtbegeleider of het gastgezin, de achterban, eventuele andere relevante derden en Oikoten een overeenkomst. Hierin worden verbintenissen (engagementen) en verwachtingen – persoonlijke doelstellingen achter de verbintenissen - vastgelegd. In het verleden stond in de overeenkomst de volgende verbintenis van de jeugdrechter: wanneer de jongere het project succesvol afrondt, heft de jeugdrechter de lopende plaatsingsmaatregel op en - voor zover verantwoordbaar – ziet hij af van elke andere vorm van gerechtelijk toezicht (Oikoten vzw, 2006). Tegenwoordig zijn de jongeren die deelnemen iets jonger én zijn de problematieken complexer waardoor jeugdrechters het meestal niet verantwoord vinden om het dossier te sluiten en de jongere noodzakelijke hulp te ontfangen.

De overeenkomst is nadrukkelijk geen handelingsplan: er wordt niet vastgelegd wat de jongere moet doen of wat moet gebeuren. Oikoten hecht veel waarde aan vrijheid; er is niet van tevoren bepaald welke activiteiten wanneer plaatsvinden. *“Oikoten werkt met opzet niet met een handelingsplan omdat zij met een moeilijke doelgroep werkt met een lange hulpverleningsgeschiedenis, waarbij de ervaring heeft uitgewezen dat het werken met handelingsplannen weinig succesvol was”*, licht de directeur toe. Daarnaast gelooft Oikoten dat, binnen de structuur van een project, handelingsplannen niet geschikt zijn om echte zelfverantwoordelijkheid mogelijk te maken. Oikoten kiest er daarom voor om 'tijdelijk instrumentele interventiemodellen met gestructureerde handelingsplannen los te laten en de jongere de ruimte te geven voor participatie en eigen verantwoordelijkheid.' (Oikoten vzw, 2006).

Ondanks dat er geen handelingsplan of model ten grondslag ligt aan het project, is er wel sprake van een duidelijk gestructureerd kader en een vast dagelijks ritme. Daarnaast zorgt ook de overeenkomst die de jongere vooraf heeft afgesloten voor een kader waarbinnen het project plaatsvindt. Tijdens het project kan de overeenkomst ook ondersteuning bieden aan de jongere maar ook aan de begeleider. Wanneer een jongere het niet meer ziet zitten, kan het doorlezen van de overeenkomst hem de stimulans geven om toch door te gaan.

Natuur

De natuur speelt een belangrijke rol bij de projecten. De tochten gaan grotendeels door afgelegen gebieden en bij de werkprojecten is de jongere de hele dag actief in de natuur. *“De jongere wordt elke dag geconfronteerd met de paradox van de natuur: schoonheid en verbondenheid versus ruwheid en weerbarstigheid.”* De schoonheid en verbondenheid geven de jongere de gelegenheid om tot rust kan komen. De weerbarstigheid en ruwheid zorgen voor de fysieke uitdagingen en ontberingen (Oikoten vzw, 2006).

Werkwijze tochten en werkprojecten

Evenals de onthemende werkprojecten van Albezon, kennen de onthemende projecten van Oikoten ook een selectieprocedure en drie projectfasen die we hierna toelichten.

1. Selectiefase: om in aanmerking te komen voor een project schrijft elke jongere zelf een brief waarin hij verzoekt om deelname. Vervolgens selecteert Oikoten de jongeren die aan de criteria voldoen. Daarbij is de mate van uitzichtloosheid belangrijker dan de motivatie van de jongere.¹⁰ Met de geselecteerde jongeren gaat Oikoten in gesprek en na dat gesprek vindt in de teamvergadering van Oikoten de beslissing plaats over deelname.
2. Voorbereiding: de voorbereidingsfase gaat direct vooraf aan het project en duurt afhankelijk van het type project twee (bij werkprojecten), zeven (bij individuele tochten) of tien dagen (bij duotochten). Tijdens de voorbereiding krijgt de jongere praktische adviezen en informatie over het project. Ook wordt de overeenkomst opgesteld waarin de verschillende betrokken partijen hun verwachtingen (doelen) en engagementen (verbintenissen) vastleggen. De voorbereiding voor de tochten omvat ook fysieke activiteiten waaronder een tweedaagse staptocht. Deze fase wordt afgesloten met een afscheidsreceptie waarop de overeenkomst wordt ondertekend door alle partijen
3. Onthemingsfase: na de voorbereidingsfase gaat de jongere op tocht of op werkproject. Tijdens de ontheming onderhoudt de projectverantwoordelijke contact met de ouders om hen op de hoogte te houden van het verloop van het project. Een- of tweemaal tijdens het project vindt er een achterbanbezoek plaats. Tijdens het werkproject maakt de jonger een keer per maand een uitstapje met de Oikotenbegeleider. Bij de tochten kunnen meestappers vijf tot tien dagen meelopen.
4. Vervolgbegeleiding: Voor zover mogelijk, wordt het natraject al vóór de start van het project voorbereid. De vervolgvoorziening wordt dan ook maximaal bij het verloop van het project betrokken. De tochtbegeleider schrijft na afloop een verslag over de tocht dat wordt ingestuurd naar de jeugdrechter, aangevuld door een verslag van de projectverantwoordelijke. De eerste weken wordt geprobeerd om regelmatig contact te houden met de jongere maar in principe wordt de ‘dagelijkse begeleidingsband’ van Oikoten zo snel mogelijk doorgesneden. Oikoten blijft de jongere wel van een afstand volgen. Enkele weken na het project spreekt de projectverantwoordelijke van Oikoten met de jongere af.

2.2.5 Ontwikkelingen en ervaringen

Oikoten organiseert reeds vijftientig jaar onthemingsprojecten voor jongeren uit de Bijzondere Jeugdbijstand. Het spreekt voor zich dat de projecten in de loop van de jaren een ontwikkeling hebben doorgemaakt. Op basis van ervaringen, externe veranderingen of veranderde inzichten zijn de projecten aangepast. De belangrijkste ontwikkelingen hebben betrekking op de doelgroep, de vorm van de tochten en de vervolghulp. Oikoten houdt jaarlijks de ontwikkelingen van de projecten tegen het licht.

Daarnaast zijn de projecten van Oikoten in 1993, in opdracht van het ministerie van de Vlaamse gemeenschap, geëvalueerd (Van Garsse en Vander Zande, 1993; Van Garsse en Massin, 1993). Deze onderzoeken hebben een eerste inzicht gegeven in de werkzaamheid van de staptochten van Oikoten. Recenter, in 2004, zijn de projecten van Oikoten in het kader van een licentiaatthesis onderzocht op werkzame factoren (Schellekens, 2004).

Doelgroep

Zoals ook Albezoon ervaart, geeft Oikoten aan dat de doelgroep in de loop der jaren steeds zwaarder is geworden. De jongeren hebben een langere hulpverleningscarrière, psychiatrische problematiek komt vaker voor en er is vaker sprake van verstandelijke beperkingen. Ook in crimineel gedrag is een verandering zichtbaar: in de jaren tachtig waren het vooral gewelds- en eigendomsdelicten, nu zijn het naast geweldsdelicten vooral drugsdelicten. In 2005 was driekwart (76 procent) van de jongeren die bij Oikoten een project volgden wegens een drugsdelict met de politie in aanraking gekomen (Oikoten vzw, 2005). Deze verschuiving in de doelgroep blijkt ook uit het eindverslag van Oikoten uit 2005. Hierin wordt over de periode van 1992-2005 een evolutie geschetst van het profiel van de Oikoten-doelgroep (Oikoten vzw, 2006). Enkele aspecten die sterk zijn toegenomen:

- Jongeren afkomstig uit eenoudergezinnen.
- Jongeren die te maken hebben (gehad) met ernstige gezinsproblemen zoals verwaarlozing/mishandeling, psychische problemen ouders en financiële moeilijkheden.
- de zwaarte en ernst van de problematiek van de jongeren, zoals gedragsproblematiek, drugs- en geweldsdelicten, sociale vaardigheidsproblematiek, schoolverzuim en relatieproblemen met gezinsleden.

In de loop der tijd is het aantal meisjes dat deelneemt aan onthemende projecten toegenomen. Bij de start van de onthemende projecten in 1982 richtte Oikoten zich alleen op jongens. Sinds 1987 mogen ook meisjes deelnemen aan de onthemende projecten. Meisjes nemen vooral deel aan tochten en nauwelijks aan werkprojecten. In 1992-1993 was de verhouding tussen jongens en meisjes nog 79% tegenover 21%, in 2005 is dit 62% tegenover 38% (Oikoten vzw, 2006).

De directeur van Oikoten wijst daarnaast op een toename van het aantal allochtone jongeren dat zich aanmeldt bij Oikoten voor een onthemend project. *“Allochtone jongeren komen veelal als mof’ers bij Oikoten terwijl er bij hen ook vaak sprake is van een problematische gezinssituatie (pos), zij hebben echter over het algemeen een minder lange of geen hulpverleningscarrière doorlopen dan de autochtone jongeren.”* Het aandeel allochtone jongeren lag in 2005 op 29 procent (Oikoten vzw, 2006).

Solo- versus duo-tochten

Aanvankelijk waren de duotochten zowel voor jongens als voor meisjes toegankelijk. Echter na een aantal mislukte duotochten met meisjes is in 1992 besloten om alleen nog maar individuele tochten met meisjes te maken. De laatste jaren blijken de duotochten voor jongens ook steeds vaker te stranden. Dit heeft onder andere te maken met de steeds zwaarder wordende doelgroep. In het jaarverslag van 2005 staat te lezen, dat Oikoten overweegt om geen duotochten meer aan te bieden. De financiering van de projecten is echter gebaseerd op de duoformule en stopzetten is daardoor niet zomaar mogelijk (Oikoten, 2005).¹¹

Vervolghulp

Uit verschillende evaluaties (Van Garsse en Vander Zande, 1993; Van Garsse en Massin, 2003) is gebleken dat de vervolghulp een erg belangrijke factor is om er uiteindelijk voor te zorgen dat de jongere daadwerkelijk in een betere situatie terechtkomt. Daarom wordt er steeds meer aandacht besteed aan de vervolghulp. *“Dit past ook in het idee achter ontheming dat het project niet alleen voor de jongere is maar ook voor de context”*, licht de directeur toe.

Werkzaamheid

Twee extern uitgevoerde evaluaties van de onthemende projecten in 1993 bieden een eerste beeld van de werkzaamheid van de onthemende projecten van Oikoten. Bij de eerste studie (Van Garsse en Vander Zande, 1993) is gekeken naar de algemene doelstelling of jongens na een staptocht positief zijn teruggekeerd in de samenleving (maatschappelijke integratie). In deze studie kwam naar voren dat veertig procent van de jongens goed geïntegreerd was na deelname aan het project en dat een kwart van hen eerder slecht was geïntegreerd. Specifiek bleek de staptocht een positieve invloed te hebben gehad op onder andere het zelfvertrouwen, het zelfbeeld, vertrouwen in anderen en het toekomstperspectief van de jongens. Ook schreven de deelnemers aan hun staptocht invloeden op praktische en sociale vaardigheden toe. Tot slot heeft de prestatie van de deelnemers veel bewondering bij de achterban opgeleverd waardoor deze opnieuw krediet kregen.

Een tweede studie naar onthemingsprojecten voor meisjes (Van Garsse en Massin, 1993) gaf eveneens positieve resultaten met betrekking tot het gevoel van zelfwaarde en het verwerven van sociale vaardigheden. In vergelijking met de jongens uit de eerstgenoemde studie lijkt het erop dat meisjes meer mogelijkheden voorhanden hebben om uit de negatieve spiraal te komen, de ervaringen van de ontheming maken dat ze daarvoor ‘beter gewapend in het leven staan’. Opvallend bij de meisjes is daarnaast dat deelname aan een staptocht een positieve invloed bleek te hebben op de relatiebekwaamheid.

De resultaten van een recenter onderzoek (Schellekens, 2004) laten zien aan welke aspecten de werkzaamheid van de onthemende projecten toegeschreven kan worden. Deze elementen zijn gebaseerd op de ervaringen van jongeren die aan de onthemende projecten hebben deelgenomen.¹² Zo blijkt allereerst de ontheming zelf een vormend element te zijn voor de jongere: het weghalen uit de vertrouwde omgeving en het volledig op zichzelf aangewezen zijn in een nieuwe situatie. Ten tweede gaat het om reflectie: de routine van de projecten geeft hen rust en de ruimte om het leven te overdenken. De ervaringen en persoonlijke confrontaties tijdens de ontheming leren de jongere anders tegen het leven en tegen zichzelf aankijken en zijn daarmee ook vormende elementen van de projecten. Daarnaast blijken

intrinsieke motivatie en doorzettingsvermogen van de jongere om te willen veranderen en te volharden essentiële aspecten voor de werkzaamheid. Tot slot zijn steun en de betrokkenheid van anderen bij de jongere tijdens de ontheming als vormende elementen van de onthemende projecten te kenmerken.

2.3 Overzicht met belangrijkste kenmerken van Oikoten en Albezoon

Hierina geven we bij wijze van overzicht in een tabel de belangrijkste kenmerken van de onthemende projecten van Albezoon en Oikoten weer.

	Albezoon	Oikoten	
Kenmerken	Werkprojecten	Werkprojecten	Staptochten
Vraag (jaarbasis)	21	53 (samen met staptochten)	53 (samen met werkprojecten)
Aanbod (jaarbasis)	4	7 (in 2005)	9 (in 2005)
Projectvorm	solo	Solo	solo of duo
Doelgroep			
Leeftijd	16-18 jaar	16-18 jaar	16-18 jaar
Selectiecriteria	- motivatie - verstandelijke vermogens - garantie op vervolghulp - weinig toekomstperspectief	- uitzichtloosheid - motivatie - fysieke capaciteiten	- uitzichtloosheid - motivatie - fysieke capaciteiten
Contra-indicatoren	- ernstige verslaving - afkickverschijnselen - ernstig agressief gedrag - onvoldoende motivatie - psychische problemen - specifieke persoonlijkheidskenmerken	- ernstige verslaving - ernstige psychiatrische problematiek - verstoorde realiteitsbeleving - hoge dosis psychofarmaca - ernstige verstandelijke beperking - lichamelijke beperking - contra-indicatoren niet absoluut.	- ernstige verslaving - ernstige psychiatrische problematiek - verstoorde realiteitsbeleving - hoge dosis psychofarmaca - ernstige verstandelijke beperking - lichamelijke beperking - contra-indicatoren niet absoluut.

	Albezon	Oikoten	
Kenmerken	<i>Werkprojecten</i>	<i>Werkprojecten</i>	<i>Staptochten</i>
Doelstelling			
<i>Project niveau</i>	- algemene doelstelling - abstract	- algemene doelstelling - abstract	- algemene doelstelling - abstract
<i>Individueel niveau</i>	- persoonlijke doelen door jongere, begeleider geformuleerd in handelingsplan - Albezon evalueert (tussentijds) doelen en stelt desgewenst bij	- werkproject volbrengen - overige persoonlijke doelen door jongere en betrokkenen geformuleerd in overeenkomst - geen evaluatie door Oikoten	- eindbestemming halen - overige persoonlijke doelen door jongere en betrokkenen geformuleerd in overeenkomst - geen evaluatie door Oikoten
Werkwijze			
<i>Selectiemethode</i>	- motivatiebrief - gesprek - 2-daagse activiteit c.q. proefontheming	- brief verzoek deelname - nadruk op selectiecriteria uitzichtloosheid - gesprek	- brief verzoek deelname - nadruk op selectiecriteria uitzichtloosheid - gesprek
<i>Vorbereidingsfase</i>	- kiezen achterbanfiguur - opstellen en tekenen handelingsplan - afscheidsreceptie	- 2 dagen - informatie over project - praktische adviezen - kiezen achterbanfiguur - opstellen en tekenen overeenkomst - afscheidsreceptie	- 7/10 dagen - Kennismaken/ relatieopbouw met begeleider, eventueel andere jongere en projectverantwoordelijke - 2-daagse staptocht - informatie over project - praktische adviezen - kiezen achterbanfiguur - opstellen en tekenen overeenkomst - afscheidsreceptie
<i>Onthemingsfase</i>	- 4 maanden werken op boerderij of gastgezin - begeleider continu aanwezig - evaluatie met psycholoog - achterbanbezoek	- 4 maanden werken bij gastgezin - begeleider aanwezig als nodig is - achterbanbezoek	- 3 /4 maanden stappen - 25 km per dag - begeleider continu aanwezig - achterbanbezoek - meestappers

	Albezon	Oikoten	
Kenmerken	<i>Werkprojecten</i>	<i>Werkprojecten</i>	<i>Staptochten</i>
<i>Nazorgfase</i>	- zoveel mogelijk vooraf geregeld - nabegleidings-traject gericht op reïntegratie jongere in zijn netwerk - zorg voor goede overgang vervolgleiding	- zoveel mogelijk vooraf geregeld - vervolgvoorziening bij project betrekken - begeleider houdt eerste weken contact - geen dagelijkse contact - na paar weken gesprek	- zoveel mogelijk vooraf geregeld - vervolgvoorziening bij project betrekken - begeleider houdt eerste weken contact - geen dagelijkse contact - na paar weken gesprek
Evaluatie			
<i>Evaluatiemomenten tijdens project</i>	- na 3/4 weken - na 3 maanden - bij terugkeer	geen evaluatie	geen evaluatie

Noten

1. De motivatie van de jongeren is een belangrijke voorwaarde voor het slagen van het project. De gedachte daarachter is dat ontheming niet werkt als de jongere enkel deelneemt aan het project omdat de rechter dat heeft opgelegd.
2. Dit proces van overdacht wordt transfer genoemd en is ontleend aan de ervaringsleer. In het volgende hoofdstuk komen we hier op terug.
3. Albezon sluit jongeren met onder meer zelfmoordneigingen, uitgesproken automutilatie, borderline problematiek, psychotische jongeren, jongeren met uitgesproken eetstoornissen en jongeren betrokken in seksuele delicten uit.
4. Hier wordt bijvoorbeeld extra naar gekeken wanneer er kinderen in het gastgezin aanwezig zijn. De veiligheid van kinderen mag in geen geval in gevaar komen.
5. Transfer wil zeggen de overdacht van ervaringen die tijdens het project worden opgedaan, naar de alledaagse praktijk waarin de jongere na afloop van het project terechtkomt. Transfer is gebaseerd op de theorie van ervaringsleren en komt in het volgende hoofdstuk aan bod.
6. In Nederland wordt dit aangeduid met de term 'nazorg'.
7. Bron: www.oikoten.be
8. Oikoten heeft de fietstochten in 2005 zelf geëvalueerd. Uit deze evaluatie bleek dat de slaagkans van de fietstochten sterk afhankelijk is van een aantal elementen waaronder enkele praktische zaken zoals technische kennis van fietsen. Oikoten heeft daarom besloten om vanaf 2006 nog maar beperkt fietstochten aan te bieden.
9. Jongeren die meerderjarig zijn maar wel onder verlengd toezicht staan van de jeugdrechter kunnen deelnemen aan een project mits IVA Jongerenwelzijn daarin toestemt.
10. De projecten zijn schaars: Er zijn jaarlijks 16 plaatsen voor jongeren en er komen jaarlijks 60 aanvragen binnen. Oikoten wil de projecten toewijzen aan de jongeren die er het meeste belang bij hebben.
11. Ondertussen heeft Oikoten er voor gekozen dit toch te blijven doen. Ondanks de moeilijkheden kennen de projecten ook hele mooie kanten.
12. Op hoofdlijnen blijkt het te gaan om aspecten die voor een belangrijk deel ten grondslag liggen aan de ervaringsleer.

3 Onthemende projecten in perspectief

De onthemende projecten van Albezon en Oikoten zijn – zo zullen we in dit hoofdstuk zien – eigen en authentiek. Toch vertonen ze ook overeenkomsten met projecten in het buitenland. Kenmerkend voor deze buitenlandse projecten is dat deze in meer of mindere mate hun basis vinden in de theorie van het ervaringsleren. Om die reden zullen we in dit hoofdstuk eerst ingaan op die theorie en haar basisprincipes. Daarna worden enkele buitenlandse projecten gepresenteerd die hun oorsprong vinden in het ervaringsleren en die enigszins of soms veel lijken op de Vlaamse onthemende projecten. We gaan in op de ervaringen en resultaten met dergelijke projecten en we besluiten deze paragraaf met een discussie. Daarin komen de volgende vragen aan de orde: in hoeverre lijken de onthemende projecten op de gepresenteerde projecten? In welke mate is er sprake van het gebruik van de basisprincipes van ervaringsleren en op welke punten zijn de onthemende projecten authentiek c.q. wijken ze af. Wat kunnen de onthemende projecten mogelijk leren van de ervaringen uit het buitenland?

3.1 Ervaringsgericht leren: een theoretisch perspectief

Omdat een aantal kenmerken en uitgangspunten van de onthemende projecten lijken op de principes van de ervaringsleer gaan we in deze paragraaf nader op deze theorie in. Het ervaringsgericht leren – *'leren door te ervaren, te beleven en te doen'* – is een eeuwenoud principe dat door de Duitse pedagoog Kurt Hahn in het begin van de vorige eeuw nieuw leven is in geblazen. Hahn vertaalde dit principe naar een praktisch werkmodel en naar concrete projecten voor jongeren en wordt daarom vaak als de grondlegger van de ervaringsleer – de *Erlebnispädagogik* – gezien. Hahn vond dat het huidige onderwijssysteem faalde in het opleiden van jongeren tot volwassen mensen. Hij was ervan overtuigd dat het onderwijs te weinig voorziet in *'de dorst naar actie en de dorst naar beheersing waar elke gezonde jongen behoefte aan heeft'*. Volgens Hahn, is *'het leren door ervaring'* – of het overbrengen van kennis door te doen – de beste manier voor jongeren om zich te ontwikkelen. Of zoals hij in een toespraak verklaarde: *"through certain cleansing experiences, there can happen many things in a boy's life which may change his outlook and may change his conduct."* (Hahn, 1959).

Intermezzo: ervaringsleer in het kort

Wanneer een jongere aan de juiste prikkel wordt blootgesteld - of op de juiste manier wordt uitgedaagd - zal hij ervaren en leren hoe hij het beste om kan gaan met die situatie (Duindam, Glas en van der Ploeg, 1996, Luckner en Nadler, 1997). Om te zorgen voor 'de juiste prikkel', moet een specifieke situatie gecreëerd worden waarin een jongere concrete ervaringen op kan doen. Een juiste concrete ervaring motiveert en leidt tot zelfreflectie. Uiteindelijk moeten de ervaring en de zelfreflectie leiden tot nieuwe leerprocessen en een nieuw toekomstperspectief (Ruikes, 1994).

3.1.1 Basisprincipes

Om uiteindelijk te komen tot verandering in leerprocessen en toekomstvisie moet een aantal basisprincipes van de ervaringsleer aanwezig zijn. Deze lichten we hierna toe.

Weg uit de vertrouwde omgeving

Om gedragsverandering tot stand te brengen, is het - vanuit het perspectief van de ervaringsleer gezien - noodzakelijk om iemand uit zijn vertrouwde, dagelijkse omgeving te halen (Ruikes, 1994; Luckner en Nadler, 1997). De gedachte hierachter is dat iemand die in een nieuwe, fundamenteel andere situatie is geplaatst, niet meer op zijn vertrouwde omgeving terug kan vallen en daardoor op zichzelf aangewezen is. Daarmee wordt een appél gedaan op het verantwoordelijkheidsgevoel, solidariteit, inzet en creativiteit van de jongere zelf (Matthijs en Vincken, 1997).

Concrete activiteiten en fysieke uitdagingen

'Van concrete, authentieke activiteiten en in moeilijke situaties leert men het meest', is een tweede uitgangspunt van de ervaringsleer. Het gaat erom dat een jongere in een situatie wordt geplaatst waarin hij wordt geconfronteerd met zichzelf en met zijn eigen grenzen. De activiteiten dienen daarom fysiek voelbaar zijn en moeten impact hebben op emotioneel en mentaal vlak (Ruikes, 1994; Luckner en Nadler, 1997). Om de moeilijke situatie het hoofd te bieden, wordt een beroep gedaan op de eigen krachten van een jongere. Het kan daarbij nodig zijn dat de jongere zijn grenzen moet verleggen. Op deze wijze leert een jongere zelfstandig te functioneren; hij merkt dat hij zelf verantwoordelijk is voor de situatie en in staat is om een opdracht succesvol af te ronden. Dit geeft hem zelfvertrouwen en versterkt zijn zelfbeeld (Matthijs en Vincken, 1997).

Dit leren kan betrekking hebben op fysiek handelen, maar net zo goed op sociale ontplooiing en intellectuele ontwikkeling (Duindam et al., 1996; Luckner en Nadler, 1997).

Transfer

Het succesvol afronden van een fysieke activiteit is de eerste stap op weg naar verandering; de jongere ervaart dat ook hij succesvol kan zijn. Het is echter niet voldoende om de gewenste verandering bij de jongere tot stand te brengen. De nieuwe inzichten en vaardigheden – bijvoorbeeld op cognitief, sociaal, emotioneel of communicatief gebied – die de jongere leert, moet hij later ook in andere situatie kunnen toepassen (Duindam et al., 1996; Luckner en Nadler, 1997). Het uiteindelijke doel is dat de jongere zich niet alleen in de geïsoleerde situatie maar ook in de maatschappij kan handhaven. Het is daarom belangrijk dat de

succesvolle ervaring bij de jongere leidt tot 'overdenking en bezinning' en tenslotte tot het ontwikkelen van een eigen toekomstperspectief.

Reflectie en het bespreken van de ervaringen zijn belangrijk elementen van de ervaringsleer. De jongere moet de ervaringen 'transfereren' (Ruikes, 1994). De transfer of transfereren, is het eigen maken van de inzichten, gevoelens en vaardigheden en vertalen naar andere situaties. De jongere moet hetgeen hij geleerd heeft ook in de toekomst zelf kunnen toepassen.

3.1.2 Randvoorwaarden

Om een ervaringsleerproject tot een succesvol einde te brengen én om de gewenste gedrags- en attitudeverandering tot stand te brengen, moet er aan een aantal randvoorwaarden worden voldaan. Overigens zijn dit ook aspecten die bij andere hulpverleningsvormen een belangrijke rol spelen. Twee belangrijke randvoorwaarden zijn een goede, deskundige begeleiding van het project en de jongere en een hulpverleningsplan met doelen.

Deskundige begeleiding

De wijze waarop een jongere tijdens het project begeleid wordt, is van invloed op het succes van het project. Bij het proces van reflectie en transfer heeft de jongere ondersteuning nodig van de begeleider. Zonder reflectie en transfer zal het succesvol afronden van een fysiek zware activiteit niet leiden tot blijvende veranderingen. Om het leren te bevorderen en het veranderingsproces tot stand te brengen, kan een begeleider diverse technieken en methoden gebruiken. De begeleider dient daarvoor wel over de juiste kennis en vaardigheden te beschikken. Een relevante opleiding vormt de basis. Goede communicatieve vaardigheden zijn bijvoorbeeld erg belangrijk. Naast actieve communicatie is ook non-verbale communicatie, zoals lichaamstaal en actief luisteren, erg belangrijk (Duindam et al., 1996; Luckner en Nadler, 1997).

Naast de opleiding zijn er ook enkele persoonlijke kenmerken van de begeleider die het verloop van het project kunnen beïnvloeden en daarom gewenst zijn. Een belangrijk kenmerk is de juiste (pedagogische) grondhouding van de begeleider. Harmonie, gezamenlijk en solidariteit zijn sleutelwoorden binnen een project en bepalend voor het succesvol afronden van een ervaringsleerproject. De jongere moet kunnen rekenen op de begeleider om de zware activiteiten te volbrengen (Ruikes, 1994). Deze houding is ook belangrijk op het moment dat een begeleider tijdens een project zelf met zijn grenzen wordt geconfronteerd, bijvoorbeeld door de jongere.

Een goede, deskundige begeleiding is daarmee een randvoorwaarde voor het slagen van een ervaringsleerproject. Duindam et al. (1996) zeggen hierover:

"Zeker voor moeilijk behandelbare jongeren voor wie het ervaringsleren vaak wordt gezien als 'laatste middel' is het op gang brengen van het veranderingsproces onmisbaar."

Gestructureerd hulpverleningsplan met doelen

De ervaringsprojecten zijn een vorm van hulpverlening en daarbij horen doelen die richting geven aan de hulpverlening. Daarbij kan een onderscheid worden gemaakt in abstracte en concrete doelstellingen. De abstracte doelen hebben meestal te maken met het project, de methodiek en de doelgroep. De concrete doelen hebben betrekking op de jongere

zelf en zijn nodig om voor de jongere duidelijk te maken waaraan hij gaat werken tijdens het project. De doelen worden in een hulpverleningsplan vastgelegd. Uiteindelijk zal de jongere met zijn begeleider gaandeweg het project de doelen vertalen in een concreet toekomstplan (Ruikes, 1994)

3.2 Van theorie naar praktijk

In de jaren twintig en dertig ontwikkelde de pedagoog Kurt Hahn een filosofische onderwijsstroming en een onderwijsprogramma waarin hij de principes van de ervaringsleer vertaalde naar een concrete situatie. In 1941 richtte Hahn de eerste *Outward Boundschool* in Groot Brittannië op en van daaruit is het 'Outward Boundbasismodel' ontwikkeld. De pijlers van het basismodel zijn lichamelijke training en andere fysieke uitdagingen als expedities, teamsport en -trainingen, individueel en groepsmatig projectwerk en 'diensten ten behoeve van de naaste' om het maatschappelijk bewustzijn te bevorderen (Duindam et al., 1996)

In de loop der jaren zijn er over de hele wereld Outward Boundscholen en -cursussen opgericht en diverse nieuwe projecten en varianten ontwikkeld die gebaseerd zijn op het 'Outward Boundbasismodel'. Een variant is bijvoorbeeld de 'Outward Bound Wilderness' programma's waarbij vooral outdooractiviteiten in de ruige natuur plaatsvinden. Een andere variant die in de jaren negentig is ontstaan, zijn de City Bound- of Homeward Boundprojecten waarbij ervaringsleerprojecten niet in de natuur en op afgelegen locaties plaatsvinden, maar in de stad. Het overeenkomstige aspect van deze programma's is dat uitdaging en avontuur centraal staan (Ruikes, 1994). De Outward Boundprogramma's en -scholen richten zich op een brede, algemene doelgroep en hebben vooral tot doel om de ontwikkeling van jonge volwassenen te stimuleren. Daarnaast zijn er ook in de loop van twintigste eeuw projecten ontstaan, waarbij het Outward Boundbasismodel is vertaald in projecten voor jongeren met bepaalde problemen zoals delinquentie en gedragsproblematiek (Duindam et al., 1996). Vooral in de jaren zeventig en tachtig hebben deze projecten een grote vlucht genomen. Het in 1985 opgerichte Steunpunt Projecten Ervaringsleren - kortweg SPEL - in Nederland illustreert dit goed.¹ Op deze laatste projecten – de ervaringsleerprojecten genoemd – gaan we verder in.

Hoewel er vele vormen van ervaringsleerprojecten zijn, kunnen we grofweg twee categorieën onderscheiden:

- survival- en overlevingstochten
- woon-werkprojecten

Tijdens de survival- en overlevingstochten staan fysieke uitdagingen centraal, waarbij vooral veel activiteiten met een sportief en soms avontuurlijk karakter worden ondernomen. Bij de tweede categorie – de woon- en werkprojecten – gaat het vooral om het uitvoeren van concreet geformuleerde opdrachten die jongeren gedurende een bepaalde tijd uitvoeren. (Ruikes, 1994).

De eerste ervaringsleerprojecten waren vooral avontuurlijke tochten ontwikkeld volgens het Outward Boundmodel. Later zijn er varianten ontwikkeld op deze tochten waaronder de woon-werkprojecten.

Naast dit onderscheid in twee typen projecten, is er een aantal andere aspecten waarop de diverse projecten van elkaar verschillen. Een belangrijk onderscheid zijn de individuele en groepsgerichte projecten. Aanvankelijk vonden ervaringsleerprojecten altijd in groepen plaats, omdat men ervan overtuigd was dat het uitvoeren van de activiteiten in een groep het leerproces zou versterken. Of zoals Duindam et al. (1996) het verwoorden *'het ervaringsleren is geen solitair gebeuren, maar vindt altijd plaats in de context van een groep'*. Aan de groepsdynamica worden veel positieve invloeden toegedicht zoals groepsinteractie en positieve feedback. De groepsprojecten zijn zo ingericht dat de jongeren onderling samen moeten werken om de activiteiten succesvol te volbrengen. Zo leren de jongeren sociale, coöperatieve en communicatieve vaardigheden ontwikkelen. Daarnaast kan het geven van positieve feedback aan elkaar na het succesvol uitvoeren van een activiteit, een positief effect hebben op het zelfvertrouwen en het zelfbeeld van een jongere (Ruikes, 1994; Duindam et al., 1996). Toch zijn er steeds meer individuele ervaringsleerprojecten gekomen. Allereerst omdat er steeds meer aandacht is gekomen voor de individuele ontwikkeling. Daarnaast mislukte er in de jaren tachtig ook een aantal projecten met groepen waardoor naar alternatieven gezocht werd (Ruikes, 1994).

De verschillende ervaringsprojecten hebben in de loop der tijd een steeds grotere variëteit in karakter gekregen. De Outward Boundsscholen en -cursussen waren zelfstandige projecten die gemiddeld vier weken duurden. Daarnaast zijn diverse instellingen projecten en activiteiten op gaan zetten waarbij de ervaringsleer de basis vormde.

Zo zijn er enerzijds projecten ontstaan die onderdeel vormen van een hulpverleningstraject. Het project wordt op een bepaald moment in het lopende behandeltraject ingevoegd en dient vaak als impuls binnen die hulpverlening. Vaak zijn deze projecten van korte duur (enkele weken). Anderzijds zijn er de zelfstandige projecten waarbij het project meestal een opzichzelfstaand hulpverleningstraject vormt. Zelfstandige projecten zijn doorgaans langlopend en de fasen van ervaringsleer zijn in het project ingebouwd.

Ondanks de tweedeling aan het begin van deze paragraaf – survival- en overlevingstochten en woon-werkprojecten – is het duidelijk dat een beschrijving van de ervaringsleerprojecten een gevarieerd beeld geeft. Er zijn diverse kenmerken waarop de projecten van elkaar kunnen verschillen waarvan hierboven de belangrijkste beschreven zijn. Daarnaast zijn er ook projecten die een combinatie vormen tussen de survival- en overlevingstochten en woon-werkprojecten. Het hierna getoonde overzicht met kenmerken van de twee hoofdvormen van ervaringsleerprojecten is daarom een globale indeling. In de volgende paragraaf gaan we in op concrete projecten.

Kenmerken van de twee vormen ervaringsleerprojecten

Survival- en overlevingstochten	Woon- en werkprojecten
vaak groepsgericht	individueel
continue begeleiding	af en toe begeleidingsgesprekken
aanvullend op hulpverlening en zelfstandige projecten	zelfstandige projecten
kortlopend en langdurig	langdurig
activiteiten zijn avontuurlijk en sportief	werken en wonen bij/in een bedrijf
activiteiten vaak in ruige natuur	op afgelegen locatie

3.3 Het principe van ontheming in internationaal perspectief

In deze paragraaf wordt een internationaal beeld geschetst van ervaringsleerprojecten en -interventies en de effecten en resultaten daarvan. Daarvoor is een verkenning gemaakt van projecten zowel binnen het strafrecht als in de jeugdhulpverlening. Deze paragraaf schetst een illustrerend maar geen uitputtend overzicht van projectvormen die bestaan over de (Belgische) grens. Het doel van deze schets is inzicht verkrijgen in hoeverre soortgelijke projecten in het buitenland voorkomen. Vervolgens zullen verschillende onderzoeksresultaten en effectevaluaties over ervaringsleerprojecten op een rij worden gezet.

3.3.1 Vergelijkbare projecten in het buitenland

Uit de verkenning blijkt dat er buiten België diverse vormen van ervaringsleerprojecten voor problematische jongeren bestaan. Niet alleen in de omliggende landen zoals Duitsland, Frankrijk, Nederland en Engeland, maar bijvoorbeeld ook in de Verenigde Staten en Australië worden veel ervaringsprojecten georganiseerd.

In België zelf zien we veel programma's geënt op de ervaringsleer die georganiseerd worden door de organisatie Outward Bound België. De organisatie biedt bijvoorbeeld voor diverse doelgroepen, waaronder sociaal kwetsbare jongeren, projecten aan. Het zijn zowel groeps- als individuele projecten waarbij vooral fysieke uitdagingen centraal staan. De projecten voor de sociaal kwetsbare doelgroep zijn doorgaans ingebed in langlopende begeleiding van deze jongeren door instellingen en organisaties die op reguliere basis met deze doelgroep werken.

Ook in Nederland zijn diverse ervaringsleerprojecten. Een voorbeeld daarvan is de Nederlandse organisatie *Centre Aurillange* die zowel woon-werkprojecten als survivaltochten organiseert. Veel hulpverleningsinstanties maken voor hun woon-werkprojecten gebruik van het aanbod van *Centre Aurillange*, zoals de Projecten 'Ervarend Leren' - ook wel P.E.L. genoemd - die door acht jeugdzorgorganisaties onder de noemer P.E.L. Nederland worden uitgevoerd.² Deze instellingen bieden ieder een eigen vorm van deze - voornamelijk woon-werkprojecten aan. Daarnaast zijn er in Nederland verschillende andere (jeugdzorg)instanties die ervaringsleerprojecten - waaronder survivaltochten - verzorgen. Vaak gaat het om korte tochten.

In Frankrijk zien we diverse jeugdzorginstanties die projecten in het buitenland organiseren voor jongeren met complexe problemen, veelal van criminele aard. Deze projecten worden

Séjours de rupture genoemd, wat vrij vertaald kan worden als onthemingsprojecten. Er zijn verschillende typen projecten, zowel woon-werkprojecten als survivalachtige tochten, die veelal in landen in Afrika worden uitgevoerd. De projecten zijn erop gericht om een breuk met de vorige leefomstandigheden tot stand te brengen door tijdelijk (ook letterlijk) afstand te nemen. Ook het verblijf in een natuurlijke omgeving is een belangrijk aspect van deze projecten om zo een verandering in de levensstijl van de jongeren teweeg te brengen. Instanties die dit type projecten organiseren worden aangeduid met de verzamelnaam '*Structures d'Accueil Non Traditionnelle*' (SANT).

Ook in Duitsland zien we ervaringsleerprojecten, echter deze projecten hebben veelal de oorspronkelijke vorm van de Outward Boundschool met educatieve doeleinden en zijn gericht op het stimuleren van de algemene ontwikkeling van jonge mensen. De ervaringsleerprojecten hebben in Duitsland lang niet zo'n ontwikkeling doorgemaakt als in andere landen in die zin dat de Duitse projecten zich veelal niet op specifieke doelgroepen richten.

Projecten bekeken

In verschillende landen hebben we een aantal projecten onder de loep genomen en gekeken naar overeenkomstige en onderscheidende kenmerken. Het uitgangspunt van deze verkenning is het verschaffen van een actueel beeld van ervaringsleerprojecten. In de literatuur komen we diverse projecten tegen uit de jaren tachtig en negentig, waarover nu geen informatie meer beschikbaar is. Als we de landen rondom België bekijken, blijken ervaringsleerprojecten voor specifieke doelgroepen in Duitsland weinig voor te komen. In Frankrijk en Nederland komen we wel veel projecten tegen. De hoofdmoot van de projecten uit de verkenning vindt haar oorsprong in Nederland. Daarnaast hebben we ook enkele projecten uit Frankrijk, Oostenrijk, Duitsland en de Verenigde Staten meegenomen. In totaal zijn ruim dertig projecten geanalyseerd.

Hoewel de beginselen van de ervaringsleer voor al deze projecten het uitgangspunt zijn, is er een grote variatie in projectenvormen. We komen namelijk uiteenlopende activiteiten tegen, vooral bij de survival- en overlevingstochten. De woon-werkprojecten vinden vaak plaats op een boerderij in een afgelegen gebied, maar kunnen ook in een familiebedrijf met een hotel, restaurant of camping zijn. En ook de gecombineerde vorm waarbij een jongere woont en werkt op een boerderij en tussendoor outdooractiviteiten uitvoert, treffen we aan. Daarnaast zijn er zowel groepsprojecten als individuele projecten. De woon-werkprojecten zijn overigens meestal individueel. In deze subparagraaf zal een aantal projecten beschreven worden, waarbij telkens wordt ingezoomd op één kenmerk van de projecten.

▪ *Aard van de activiteiten*

Zoals gezegd, zijn we projecten tegengekomen met uiteenlopende activiteiten. Hierna volgen enkele voorbeelden van survival- en overlevingstochten, woon-werkprojecten of een combinatie daarvan.

Vision Quest is een Amerikaanse organisatie die sinds 1976 zowel residentiële als niet-residentiële programma's aanbiedt als alternatief voor het opsluiten van probleemjongeren. De projecten zijn voor jongeren die om welke reden dan ook 'uit balans zijn'. Dit kan zijn vanwege delinquentie, gedragsproblematiek, middelengebruik of geestelijke problematiek. De programma's variëren in lengte van 90 dagen tot 12 maanden en omvatten een scala aan activiteiten en interventies waaronder een aantal survival- en overlevingstochten. Bijvoorbeeld *Wagon Train Quest* dat sinds 1976 wordt georganiseerd en waarbij jongeren van 12-18 jaar met een paard en wagen een reis maken. De jongeren zijn op elkaar aangewezen, ze slapen in tenten en zijn verantwoordelijk voor de verzorging van de dieren. De achterliggende gedachte is dat jongeren vaak gevoeliger zijn voor de wetten van de natuur, dan voor regels die door volwassenen worden opgelegd.

Stichting Jongeren Opvang Frankrijk (JOF) is een organisatie die zich primair richt op het plaatsen en begeleiden van jongeren bij Nederlandse gezinnen in Frankrijk voor een periode tussen de drie maanden en één jaar. De jongeren zijn tussen de 12 en 21 jaar en verblijven bij een gastgezin en werken in de horeca of op een boerderij. Het gaat om jongeren die zijn vastgelopen in werk, school, relaties en hulpverlening. Deze jongeren kunnen nergens meer heen en staan soms maanden op een wachtlijst voor een plaatsing in een woongroep of op een behandelinstituut. Dit kunnen ook jongeren met een verstandelijke beperking zijn.

De Franse organisatie **Seuil** organiseert individuele voettochten voor jongeren tussen de 15 en 17 jaar die delicten hebben gepleegd. De jongeren lopen in totaal 1800 kilometer, gemiddeld 25 kilometer per dag. De tocht duurt vijftien weken. Deze organisatie is in 2000 in Normandië opgericht en heeft zich laten inspireren door Oikoten. De tochten vertonen daarom ook sterke overeenkomsten met de staptochten van Oikoten.

Voornoemde projecten richten zich op een van de twee hoofdvormen van de ervaringsleerprojecten. Een combinatie van survivaltochten en woon-werkprojecten is echter ook mogelijk. Een voorbeeld daarvan zijn de zeiloverlevingstochten.

Het **Zeilschip de Tukker** is een project van de Nederlandse jeugdzorginstelling Jarabee. Stichting het zeilschip De Tukker is opgericht 1978. Het is gestart als restauratiewerkproject. In 1982 was het schip zeilklaar en is men ook begonnen met zeiltochten. Op de Tukker zijn zowel individuele als groepsprojecten mogelijk. De groepsprojecten bestaan uit een zeiltocht van een week. Bij de individuele werkprojecten verricht de jongere onderhoudswerkzaamheden aan het schip. Er zijn ook gecombineerde projecten waarbij de jongere drie weken meevaart op het schip en tijdens deze periode solobivak of andere individuele outdooractiviteiten uitvoert. Een project kan worden ingezet als ambulante of residentiële hulpverlening vastloopt of dreigt te lopen, maar kan ook door een justitiële organisatie als taakstraf, leerstraf of schorsing van voorlopige hechtenis ingezet worden. Naast de ervaringsleer hanteert men als therapeutisch aspect de 'confrontatiemethode'; een schip vormt een eilandsituatie, waarin men niet kan weglopen voor problemen ³.

Ook Duitsland kent vaarprojecten. Al in 1974 is door de organisatie Jugenddorf Rendsburg gestart met het project **Das Segelschiff**. Dit project is een soortgelijk project als de Tukker. Er worden zeiltochten op de Oostzee georganiseerd van gemiddeld 14 dagen voor een groep van maximaal zes jongeren. Daarnaast neemt de voorbereidingstijd twee maanden in beslag en is er een nazorgperiode met dezelfde begeleiders in een woongroep van de instelling.

Sinds eind jaren tachtig zijn er in Duitsland en later ook in Oostenrijk diverse zeilprojecten gestart die geënt zijn op de ervaringsleer. Enkele voorbeelden zijn projecten op het Duitse zeilschip **Anna Catharina** (sinds 1981) en het Oostenrijkse zeilschip **Arge Noah** (1984) en het Duitse project **Segeln ohne grenzen** (sinds 1996). Sommige van deze projecten zijn niet specifiek gericht op probleemjongeren, maar hebben vooral een educatieve insteek. Wel gaat het in alle gevallen om tochten van meerdere maanden. Daarnaast zijn bij alle projecten twee elementen belangrijk: enerzijds de besloten ruimte van het schip waardoor men niet kan weglopen voor problemen en anderszijds het overgeleverd zijn aan de elementen van de natuur en deze leren te overwinnen.

- *Individueel of in groepsverband*

Ervaringsleerprojecten komen we zowel in groepsvorm als in individuele vorm tegen. Vaak is het een weloverwogen keuze van een organisatie om een van beide vormen aan te bieden.

Media jeunesse organiseert vanuit Frankrijk les Séjours de Rupture - projecten voor jongens en meisjes die moeilijkheden hebben met gezin, school of hun sociale omgeving. Les Séjours de Rupture zijn opgezet voor probleemjongeren voor wie het conventionele aanbod van opvang, begeleiding en ondersteuning niet toereikend is. De projecten vinden plaats in Marokko en Senegal. De jongeren verblijven in ieder geval drie maanden in Afrika. Afhankelijk van de voortgang van het project kan het verblijf met maximaal drie maanden verlengd worden. Bij terugkomst worden ze nog een maand in Frankrijk begeleid. Tijdens het project verblijven de jongeren in kleine groepen in een lokale gemeenschap. Dagelijkse activiteiten bestaan uit school, werk en sport (risicovol sporten waarbij ze hun grenzen leren kennen, bijv. autosport). Het leven in de gemeenschap is een essentieel aspect van de projecten. In deze Afrikaanse culturen prevaleert het groepsbelang boven het individuele belang. De groep deelt in de nederlagen en successen van individuen.

De Nederlandse organisatie **Centre Aurillange** is een grote instelling met veel ervaring op het gebied van avontuurlijke tochten en woon-werkprojecten in het buitenland. De tochten zijn voor groepen, de woon-werkprojecten voor individuele jongeren. De woon-werkprojecten organiseert Centre Aurillange in samenwerking met diverse Nederlandse instellingen voor jeugdzorg.⁴ Deze instellingen zorgen voor de selectie en intake van jongeren en zijn verantwoordelijk voor de nabegeleiding. Centre Aurillange verzorgt het verblijf in het buitenland inclusief de begeleiding. De intensiteit van de begeleiding wordt afgestemd op de behoefte van de individuele jongere.

- *Duur van het project*

Naast een grote verscheidenheid in de concrete activiteiten varieert ook de duur van de projecten enorm. Er zijn kortlopende trajecten die enkele dagen tot maximaal een week

beslaan, projecten van een week tot maximaal een maand en langlopende projecten die tot maximaal acht maanden kunnen duren. Dit verschilt per organisatie, per project en ook per jongere. De kortlopende trajecten zijn veelal onderdeel van of aanvulling op een breder hulpverleningsprogramma.

Nokomis Challenge program is in 1989 in de Verenigde Staten in Michigan opgericht als alternatief voor niet-gewelddadige delinquente jongeren. Oorspronkelijk bestond het aanbod voor deze jongeren uit een residentieel opvoedkundig programma met een gemiddelde duur van 14 tot 16 maanden. Het programma is gericht op jongeren tussen 14 en 18 jaar. Het Nokomis program combineert een kort residentieel programma waarin outdooractiviteiten plaatsvinden met een intensief nazorgtraject. Totale duur is twaalf maanden, waarvan de eerste drie maanden residentieel en negen maanden nazorg.⁵

En Route is een Nederlandse organisatie die sinds 1987 meerweekse outdoorprogramma's en -tochten aanbiedt voor diverse doelgroepen, waaronder jongeren met verslavingsproblematiek en tienermoederprojecten. Veel deelnemers worden als groep aangemeld door een hulpverleningsinstantie, school of jeugdwerk. En Route organiseert voor zulke groepen projecten op maat op voorwaarde dat er begeleiding vanuit de instantie meegaat. De projecten vinden plaats in diverse landen. Bij de tochten van drie weken en langer gaat er een voortraject aan de tocht vooraf. Tijdens het voortraject wordt onder andere met een 'proefsurvival' de motivatie van de jongere getest.

▪ *Plaats in de hulpverleningsketen*

In sommige gevallen wordt een project als aanvulling op een breder hulpverleningstraject aangeboden. Dit kan bij hierboven beschreven kortlopende projecten van En Route, maar ook projecten met een langere looptijd kunnen als onderdeel van een totaal traject worden ingezet. Daarnaast kan een project ook gebruikt worden als crisisplaatsing of voor het overbruggen van de periode waarin passende hulp nog niet beschikbaar is.

De Nederlandse jeugdzorginstelling Horizon is een van de organisaties die aangesloten is bij P.E.L. Nederland en organiseert verschillende **Projecten Ervarend Leren** (PEL) waaronder individuele woon-werktrajecten bij een boer of ander familiebedrijf in Frankrijk. Het totale traject duurt bijna één jaar, waarvan één maand voorbereiding (motiveringstraject), vijf maanden individueel wonen en werken in Frankrijk⁶ en maximaal vijf maanden 'nabegleiding'. De projecten worden ingezet wanneer de reguliere hulpverlening niet meer volstaat en ze maken vrijwel altijd onderdeel uit van een behandeling op een van de residentiële behandelgroepen binnen Horizon. Het zijn geen zelfstandige projecten. Wanneer bij aanmelding van een jongere directe plaatsing in een behandelgroep niet haalbaar lijkt te zijn of wanneer tijdens de behandeling de voortgang in het geding komt, kan een project ingezet worden. Van dit laatste is sprake als het perspectief binnen de behandeling dichtvalt of als de jongere niet meer te handhaven is in de groep.

De Nederlandse Stichting Lindenhout biedt twee typen woon-werkprojecten aan waarbij individuele jongeren werken in een gastgezin in Frankrijk in een geïsoleerde en natuurlijke

omgeving. Naast het Programma ervaringsleren (PEL) organiseren zij ook **Bon Jour**. Het PEL is een zeer intensieve hulpverleningsvorm waarbij de jongere vijf maanden in Frankrijk verblijft en daar individueel begeleid wordt door een begeleider van de Nederlandse organisatie Centre Aurillange. De jongeren worden aangemeld door Bureau Jeugdzorg en hebben meestal een lange hulpverleningsgeschiedenis. Bon Jour wordt naast zelfstandig traject ook ingezet als crisisplaatsing of om een wachtperiode te overbruggen. Afhankelijk van de insteek van Bon Jour duurt het zes weken tot zes maanden. Bon Jour wordt ingezet voor jongeren die dreigen vast te lopen of vastgelopen zijn.

- *Aandacht voor nazorg*

Bij veel ervaringsleerprojecten ligt de nadruk op het 'activiteitendeel' waardoor het nazorgtraject soms minder aandacht krijgt. Als er al een nazorgtraject is, dan verschilt de duur van en wijze waarop dit traject is ingericht per organisatie. Bij enkele projecten wordt een vooraf vaststaand nazorgtraject als een randvoorwaarde gesteld. Zonder deze garantie gaat het project niet van start. Bij andere projecten is nazorg een aspect waarvan na afloop van het project wordt bekeken of het nodig is. Weer anderen hebben specifieke ideeën over de begeleiding na afloop van het project.

Bijzonder Jeugdwerk Brabant – een instelling aangesloten bij P.E.L. Nederland - organiseert voor jongeren vanaf 14 jaar woon-werkprojecten op boerderijen in België en Frankrijk. Het project duurt minimaal vijf maanden. De meeste jongeren worden bij het project aangemeld op het moment dat ze vastlopen in de huidige situatie in het systeem, maar het is ook mogelijk dat ze rechtstreeks van Bureau Jeugdzorg komen. Het is mogelijk dat de jongeren politie- en justitiecontacten hebben, maar aanmelding geschiedt niet in een justitieel kader. Tijdens het project bezoekt een begeleider de jongere wekelijks en werkt met hem aan een toekomstplan. Na afloop wordt in overleg bepaald waar de jongere gaat wonen. Vaak is dat niet in de oude woonplaats.

Wisselwerk is een gemeentelijke welzijnsorganisatie uit Nederland die incidenteel met jongeren, die stelselmatig overlast veroorzaken in de wijk, op survival gaat. De twee tochten die Wisselwerk tot nu toe georganiseerd heeft, duurden een aantal dagen en zijn in samenwerking met een outdoororganisatie uitgevoerd. Naast begeleiders van de outdoororganisatie is er ook begeleiding van politie, sportbuurtwerk en jongerenwerk aanwezig geweest. De activiteiten zijn erop gericht om de jongeren uit te dagen en te motiveren. Ze worden bijvoorbeeld met een GPS in de Ardennen gedropt en moeten met abseilen, kanoën en mountainbiken hun eindpunt bereiken. Daarnaast vinden er gesprekken plaats. Na afloop is er geen nazorg, maar politie, sportbuurtwerk en jongerenwerk komen de jongeren op straat wel regelmatig tegen. Wisselwerk heeft de survivalprojecten ingezet op momenten dat andere methoden om de problematiek in een wijk te verminderen niets hebben uitgehaald en de verwachting was dat een survivaltocht wel een kans van slagen had. Een resultaat van een eerder project is dat de contacten tussen politie, jongerenwerk en jongeren zijn verbeterd, waardoor de jongeren nu goed op hun gedrag aanspreekbaar zijn.

3.3.2 Finaliteit in de buitenlandse projecten

Zoals in het eerste hoofdstuk is aangegeven, is een van de belangrijke aandachtspunten van dit onderzoek om te komen tot een beschrijving van de finaliteit van de onthemende projecten. Welke (realistische) doelen kunnen er met andere woorden aan de projecten verbonden worden. Input voor die doelen wordt vanzelfsprekend geleverd door de resultaten die met de ontheming worden geboekt en die beschreven staan in het volgende hoofdstuk. In deze paragraaf maken we een verkenning van de doelen – voor zover bekend - die de projecten in het buitenland aan hun aanpak verbinden. Dit staat weergegeven in onderstaand overzicht.

Doelstellingen van buitenlandse projecten

Project	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Vision Quest										
Stichting JOF										
De Tukker										
Vaarprojecten (Duitsland)										
Media jeunesse										
Centre Aurillange										
Nokomis Challenge program										
En Route										
PEL										
Bon Jour										

1. Inzicht verkrijgen in (de gevolgen van) eigen gedrag
2. Leren samenwerken
3. Verbeteren toekomstperspectief
4. Ontwikkelen van discipline
5. Nieuwe start maken
6. Positieve ervaringen opdoen
7. Creëren van doorzettingsvermogen
8. Leren om keuzes te maken
9. Ontwikkelen van zelfvertrouwen
10. Ontwikkelen van verantwoordelijkheidsgevoel

Wanneer gekeken wordt naar de doelstellingen – voor zover bekend - van de door ons beschreven buitenlandse projecten valt op dat de meeste projecten jongeren vooral inzicht willen laten krijgen in het eigen gedrag. Ook staan leren samenwerken, het maken van een nieuwe start, het ontwikkelen van zelfvertrouwen en verantwoordelijkheidsgevoel bij veel projecten als doelstellingen genoemd.

3.3.3 Buitenlandse ervaringen en resultaten

Interessant is om na te gaan wat er geleerd kan worden van ervaringen die met de diverse ervaringsleerprojecten zijn opgedaan. Deze subparagraaf toont daarom enerzijds wetenschappelijke resultaten en effecten uit meta-analyses en effectevaluaties en anderzijds ervaringen en uitslagen van projectevaluaties. Daarbij worden dus wetenschappelijke uitkomsten naast ervaringen van organisaties en medewerkers van projecten zelf gezet. Voordat we ingaan op de resultaten willen we eerst enkele kanttekeningen plaatsen bij het vergelijken van resultaten van verschillende projecten.

Om verschillende projecten met elkaar te kunnen vergelijken, moeten de effecten van de projecten in kaart zijn gebracht. Hierin schuilt het eerste probleem. Er is namelijk een groot gebrek aan (goede) effectevaluaties van projecten geënt op de ervaringsleer. Weinig projecten uit de vorige subparagraaf zijn op effectiviteit onderzocht of de evaluatie voldoet niet aan de wetenschappelijke eisen voor effectevaluatieonderzoek.⁷ Vooral over de effecten van deze projecten op de lange termijn is veel onduidelijk (Tarolla, Wagner, Rabinowiz en Tubman, 2002). Ook blijkt dat effectonderzoeken lastig uit te voeren zijn. In Nederland is enkele jaren geleden door Ruikes en Veeman een onderzoek opgezet om diverse PEL-projecten op effectiviteit te onderzoeken. Volgens de onderzoeksopzet zouden er drie metingen (bij aanvang, bij afronding en een half jaar na afronding van het project) bij de jongeren afgenomen worden. Omdat er bij de laatste meting te weinig jongeren bereikt konden worden, is het onderzoek tot op heden nog niet afgerond.

Een andere kanttekening is dat vergelijking tussen de verschillende evaluaties slechts tot op bepaalde hoogte mogelijk is. Het is afhankelijk van de gestelde 'succesmaat': bij welke effecten noem je een project succesvol. Bij residentiële interventies zal succes aan het verminderen van recidive gekoppeld zijn, terwijl een hulpverleningsprogramma zich meer richt op bijvoorbeeld persoonlijke en sociale factoren. Ook andere succesmaten zijn mogelijk. De Nederlandse organisatie Bijzonder Jeugdwerk (BJ) Brabant meet het succes van hun projecten bijvoorbeeld af aan de mate waarin de jongeren achteraf tevreden zijn over het project. Zij doen met een zogenaamde C-toets.⁸

Voor deze paragraaf is gebruik gemaakt van drie Nederlandse en vijf internationale overzichtstudies over interventies voor (delinquente) jongeren en in één studie ook volwassenen. Het gaat om studies van: Van Gageldonk en Bartels (1990), Cason en Gillis (1994), Hattie, Marsh, Neill en Richards (1997), Lipsey en Wilson (1998), Boendermakers (1999), Wilson en Lipsey (2000), Tarolla, Wagner, Rabinowiz en Tubman (2002) en van Baas (2005). In deze studies worden soms weer andere onderzoeken of overzichtstudies aangehaald. De studies richten zich allemaal op onderzoeken naar overlevingstochten en programma's met fysieke uitdagingen. Daarnaast bespreken we enkele projectevaluaties. De indeling uit de vorige paragraaf wordt, voor zover de uitkomsten van de verschillende studies dat toelaten, aangehouden.

Survival- en overlevingstochten of woon-werkprojecten

In 2005 heeft het WODC een literatuuronderzoek (Baas, 2005) verricht, waarin een overzicht wordt gegeven van de effectiviteit van diverse strafrechtelijke interventies en interventies die zich voor een strafrechtelijk kader zouden kunnen lenen. Hierbij is de internationale

literatuur bestudeerd en zijn onderzoeken vanaf 1998 betrokken. Voor de beoordeling van overlevingstochten en interventies met fysieke uitdagingen gebruikt Baas de studies van Lipsey en Wilson (1998), Tarolla et al. (2002) en Pitts en Phillips (2002). De eerste twee studies worden later besproken. Baas (2005) concludeert dat de effecten van de overlevingstochten en fysieke uitdagingen uit de internationale metastudies van Pitts en Phillips (2002) op recidive onduidelijk zijn. Het gaat hierbij om tochten en fysieke uitdagingen die een aanvulling zijn op een behandeling in een residentiële setting. De effecten van fysieke uitdagingen die worden uitgevoerd in kleine groepen onder scherp toezicht, hebben volgens Baas (2005) helemaal geen effect.

Cason en Gillis (1994) voeren een meta-analyse uit op 'outdoor adventure programs' voor adolescenten ('normaal', delinquent en met emotionele en fysieke handicaps). De grootste positieve effecten na een programma worden gemeten op de scores op klinische schalen (zoals depressie en angst) en schoolresultaten. Hattie, Marsh, Neill en Richards (1997) bekeken 96 studies waar naast jongeren ook volwassenen deel uitmaken van de onderzoeksgroepen. Zij onderscheiden 'normalen', managers en delinquenten. Ook nu blijken de projecten (het onmiddellijke effect van de interventie) een positief effect te sorteren op schoolresultaten en ook op terugdringen van recidive. Na verloop van tijd (gemiddeld na 5.5 maanden) worden de grootste effecten gevonden op agressievermindering en beslissingen nemen. Het grootste globale effect van de overlevingstochten wordt overigens bereikt bij de groep delinquenten.

In 2002 is het DOEL-project, een gecombineerd woon-werkproject met survivalonderdelen van de Stichting Reclassering Nederland geëvalueerd. Het DOEL-project is opgestart als alternatief voor de begeleiding van jonge justitiabelen. Tijdens het project verblijven en werken jongeren op een boerderij in Nederland. Het project start met een individuele tocht en eindigt met een groepssurvival. Een van de belangrijkste doelen is het tot stand brengen van gedragsverandering. Bij de evaluatie zijn ook gegevens van een controlegroep geanalyseerd.

Uit de evaluatie blijkt dat de jongeren na het project beschikken over een grotere maatschappelijke zelfhandhaving: veel jongeren wonen zelfstandig, hebben een reguliere baan en hebben een betere relatie met mensen in hun directe omgeving. Ook het soft- en hard-drugsgebruik is afgenomen. Deze veranderingen lijken stabiel over langere tijd. Daarnaast laten de recidivecijfers zien dat de jongeren na het project veel minder delicten plegen dan voor het project. De controlegroep daarentegen laat een geringe daling zien. Ook deze verandering blijkt na drie jaar nog in stand. Geconcludeerd wordt dat na deelname aan het DOEL-project inderdaad de beoogde gedragsverandering behaald is. Ondanks deze positieve evaluatie blijkt na navragen het DOEL-project beëindigd te zijn wegens hoge tijds- en geldelijke investering.

Individuele of groepsprojecten

Lipsey en Wilson hebben in 1998 een meta-analyse uitgevoerd waarbij zij keken naar de effecten van interventies voor ernstig en geweldadige delinquente jongeren op het verminderen van recidive. Uit deze studie blijkt dat interventies voor groepen meer effect hebben wanneer er zowel jongeren met agressief gedrag als jongeren die vermogensdelicten hebben gepleegd in de groep zitten dan wanneer een groep uitsluitend uit agressieve

jongeren bestaat. In een latere studie geven Wilson & Lipsey (2000) aan dat de interactie met de groep bij groepsactiviteiten een leerelement kán bevatten. Wanneer een jongere een activiteit succesvol heeft uitgevoerd en hij positieve feedback van de groep krijgt, kan dat een positief effect hebben op de ontwikkeling van sociale vaardigheden.

Maar ook negatieve ervaringen met groepen zijn denkbaar. Een goed voorbeeld daarvan vormt een project van Stichting Opstap uit 1985 waarbij vier jongeren met enkele begeleiders een voettocht naar Santiago de Compostella maakten. De begeleiders hadden de jongeren niet in de hand en de groeps sfeer was negatief. Uiteindelijk liep het uit op een rampzalige ervaring: er werd een auto gestolen, een winkelkassa leeggeroofd en de begeleiders werden met benzine overgoten. De groep kwam niet verder dan Zuid-Frankrijk en het moge duidelijk zijn dat geen van de jongeren een positieve ervaring heeft gehad (Duindam et al. 1996).

Stichting En Route, een Nederlandse organisatie die diverse hulpverleningsprojecten gestoeld op de ervaringsleer aanbiedt aan jongeren, heeft zowel positieve als negatieve ervaringen met groepen. Regelmatig heeft 'En Route' ervaren dat groepen met zes à acht probleemjongeren leiden tot negatieve resultaten: de jongeren trekken zich aan elkaar op - of beter gezegd naar beneden - en zij proberen zich in negatieve zin tegen over elkaar bewijzen. Daarentegen heeft En Route ook positieve ervaringen met groepsprojecten, wanneer de groepen zo worden ingedeeld dat er niet alleen ernstige probleemjongeren, maar ook jongeren met lichte of geen problemen in de groep aanwezig zijn. *"Als de probleemjongeren niet in meerderheid zijn, zie je heel mooi dat ze zich niet meer aan elkaar op kunnen trekken. In het Nepalproject wordt gewerkt met deze mixgroepen en de effecten zijn verrassend. Er zijn veel minder uitvallers in het voortraject."*, vertelt een medewerker van de Stichting En Route.

Dit resultaat blijkt ook uit een onderzoek uit 1997 van Kazdin naar het effect van groepstherapie voor jongeren met een gedragsstoornis. Groepen die uitsluitend bestaan uit jongeren met een gedragsstoornis laten negatieve resultaten zien; het afwijkende houdt stand. Echter wanneer er ook leeftijdgenoten in de groep zitten die zich normatief gedragen, kan dat leiden tot een verbetering (Kazdin, 1997).

Duur en intensiteit van het projecten

Uit de meta-analyse van Lipsey en Wilson (1998) naar de effecten van interventies voor ernstig en geweldadige delinquente jongeren komt naar voren dat *'wilderness en challenge programs'* geen effect hebben op terugdringen van recidive. Er is echter niet naar andere effecten gekeken.

In 2000 voeren Wilson en Lipsey een specifieke meta-analyse uit naar effecten van survival- en overlevingstochten op delinquent en antisociaal gedrag van jongeren. In deze studie nuanceren Wilson en Lipsey het negatieve oordeel in hun publicatie uit 1998. Zij concluderen dat survival- en overlevingstochten zouden kunnen werken. Zij vinden bescheiden effecten van sommige programma's, maar geven wel aan dat er meer onderzoek nodig is om de effectiviteit te optimaliseren. Wilson en Lipsey (2000) dragen enkele variabelen aan die van invloed kunnen zijn op de effectiviteit van een programma:

- therapeutische component
- duur van het programma
- intensiteit van de fysieke activiteiten

Projecten met een duidelijke therapeutische component blijken een positief effect te hebben op de resultaten. Daarnaast blijkt dat projecten die zeer intensieve survival- en overlevingscomponenten bevatten een groter effect te hebben op delinquentie en antisociaal gedrag. Wilson en Lipsey (2000) merken op dat de effectiviteit van programma's niet alleen te maken heeft met de duur en intensiteit. Zowel bij projecten met intensive outdooractiviteiten als de projecten met een lange looptijd had de aanwezigheid van een therapeutische component een positief effect op de resultaten. Tot slot bleek een follow-up een voorwaarde voor een succesvolle behandeling (Wilson en Lipsey, 2000).

Het resultaat van Wilson en Lipsey (2000) over de duur van het programma komt redelijk overeen met de ervaringen van de Nederlandse stichting 'En Route' die survival- en overlevingstochten organiseert. Zij zien vaak bij de langere tochten wel een gedragsverandering bij de jongeren. Van de korte tochten - drie dagen tot een week - kan niet verwacht worden dat de jongeren als herboren terugkomen. Hiervoor dient het onderdeel van een groter traject te zijn. Zij geven daarom ook aan dat het beste resultaat verwacht mag worden wanneer de interventies met enige regelmaat worden herhaald en zijn ingebed in een totaalprogramma van hulpverlening.

In 2004 heeft de Franse overheid een onderzoek laten uitvoeren naar jeugdzorginstellingen die projecten aanbieden waarbij jongeren langdurig in het buitenland verblijven. Deze organisaties – 'Structures d'Accueil Non traditionnelles' (SANT) genoemd – bieden uiteenlopende projecten aan zowel in aard (survivaltochten, woon-werkprojecten en gecombineerde vormen) als in duur (van twee tot meer dan tien maanden). Tot 2004 bestond er geen duidelijk wettelijk kader voor de wijze waarop de SANT's de ervaringsleerprojecten dienden te organiseren. Dit was een van de argumenten om de project te evalueren. Uit de evaluatie komt naar voren dat volgens de jeugdrechters de jongeren na afloop van de projecten geen ernstige gewelddelicten meer plegen en sommigen zelfs helemaal geen crimineel gedrag vertonen. Ook de ouders zijn positief over de projecten; na afloop melden zij een grote toename van sociale vaardigheden bij de jongeren. Tot slot zijn ook de jongeren zelf positief over het verblijf in het buitenland. Ze hebben meer zelfrespect en zelfvertrouwen gekregen.

Karakter van het project: aanvulling op hulpverlening of zelfstandige hulpvorm

Naast de duur en intensiteit wordt het karakter van het project ook bepaald door de wijze waarop het project is ingebed in bestaande hulpverlening of juist een opzichzelfstaande hulpverleningsvorm is. Bij ervaringsleerprojecten die een onderdeel zijn van of aanvulling op een breder hulpverleningsprogramma kunnen de effecten niet alleen toegeschreven worden aan het ervaringsleerproject.

In de overzichtstudie van Tarolla et al., (2002) worden twee effectevaluaties van programma's beschreven waarbij ervaringsleerprojecten gecombineerd worden met een andere behandeling. Het gaat in beide gevallen om ervaringsleerprojecten gericht op fysieke uitdagingen. Allereerst beschrijven zij een programma waarbij een Outward Bound school gecombineerd

wordt met gezinstraining. Direct na afloop van het project waren er effecten zichtbaar; de jongeren uit de behandelgroep lieten een sterker zelfbeeld zien en functioneerden beter in hun gezin. Echter na drie maanden waren de effecten van de behandelgroep vrijwel gelijk aan controlegroep (Tarolla et al., 2002).

De tweede effectevaluatie die Tarolla et al. (2002) bespreken, is de evaluatie van de Nokomis Challenge program (Deschenes en Greenwood, 1998). Het Nokomis program combineert een residentieel programma in een 'wilderness setting' waarbij outdooractiviteiten worden uitgevoerd met een intensief nazorgtraject. Nokomis profileert zich als een alternatief voor een gevangenisstraf met de duur van 14-16 maanden. De resultaten van de Nokomis-jongeren zijn vergeleken met jongeren die een traditionele residentiële behandeling kregen. Uit de evaluatie komt naar voren dat lang niet alle jongeren het programma afmaken: veertig procent uit de experimentele groep tegenover 84 procent uit de controlegroep. Een aanzienlijk deel van de Nokomis-jongeren is na mislukken van het programma alsnog in een residentiële setting terechtgekomen. Na een jaar tijd is het aantal jongeren uit het programma dat recidiveert hoger dan in de controlegroep. Echter na twee jaar was er nauwelijks een verschil in middelengebruik en crimineel gedrag tussen controlegroep en experimentele groep. Het enige wezenlijke verschil zit 'm in de lagere kosten die gemoeid zijn met het Nokomis programma in vergelijking met de veertien tot zestien maanden verblijf in een residentiële setting (Deschenes en Greenwood, 1998).

Nazorg en randvoorwaarden

In een Nederlandse overzichtsstudie van Van Gageldonk en Bartels uit 1990 komt één onderzoek naar survival- of overlevingstochten voor. Het onderzoek is uitgevoerd zonder controlegroep. Volgens de auteurs is er geen systematisch evaluatieonderzoek ervaringsleerprojecten aanwezig. De enkele studies die er zijn, zijn exploratief van aard. Van Gageldonk en Bartels (1990) concluderen daarom dat er positieve resultaten denkbaar zijn van projecten gebaseerd op ervaringsleren, maar net zo goed negatieve. Van Gageldonk en Bartels concluderen dat negatieve resultaten goed mogelijk zijn bij:

- geringe voorbereiding
- langere tochten onder extreme omstandigheden
- weinig begeleiding en weinig structuur gedurende de tocht
- geringe nazorg

Enkele van deze punten bleken ook redenen te zijn waarom in de jaren tachtig veel initiatieven in Nederland eindigden. In deze periode mislukte een aantal projecten dat vervolgens negatief in het nieuws kwam. Reden voor het mislukken waren vooral een geringe voorbereiding en te weinig deskundige begeleiding tijdens de tochten of projecten (Ruikes, 1994)

In de internationale literatuurstudie van Boendermakers (1999) over effecten van behandelingen van jongeren met gedragsstoornissen worden diverse internationale reviews en meta-analyses besproken. Naast de studies van Lipsey en Wilson (1998) en Van Gageldonk en Bartels (1990) komen er ook enkele andere onderzoeken naar survivaltochten in de literatuurstudie van Boendermakers voor. Bijvoorbeeld het literatuuroverzicht van Bol (1995) waarin effectiviteitsonderzoeken van interventies voor jeugdigen op een rij zijn gezet. Met

betrekking tot overlevingstochten wordt geconcludeerd dat deze als positief worden beoordeeld op het moment van vertrek. Echter bij terugkeer in de oude omgeving houden de veranderingen niet stand. De slotconclusie van Boendermakers is dat overlevingstochten gemiddeld noch een positief, noch een negatief effect hebben (Boendermakers, 1999). Daarnaast worden een aantal elementen opgesomd waaraan effectieve interventies – zowel residentieel als ambulant – voor jongeren met een gedragsstoornis voldoen:

- interventie bevat een theoretisch fundament
- combinatie tussen (cognitief) gedragstherapeutische interventies gericht op het aanleren van nieuwe vaardigheden en gezinstherapie, individuele of groepstherapie
- interventie is concreet, praktisch, zakelijk en 'streng maar rechtvaardig'
- er is een duidelijke planning of fasering in het programma
- goed getraind en voorbereid personeel
- er is een nazorgtraject

Daaraan wordt toegevoegd dat wanneer jongeren na de interventie weer thuis gaan wonen een combinatie van gezinsbegeleiding of gezinstherapie vaak van belang is. Ook is aandacht voor het opbouwen van een sociaal netwerk erg belangrijk (Boendermakers, 1999).

In 2004 is het gecombineerde project van Zeilschip De Tukker geëvalueerd.⁹ Het gaat om een projectevaluatie zonder controlegroep. Uit deze evaluatie blijkt dat een aanzienlijk deel van de jongeren tijdens het project uitvalt of door de begeleiding van boord wordt gestuurd: ongeveer 25%. Van de overige drie kwart zijn de resultaten redelijk. Er is een afname van probleemgedrag, hetzij gering; volgens een gestandaardiseerde vragenlijst hebben de jongeren een half jaar na het einde van de zeiltocht minder internaliserende en externaliserende problemen.

Ook geeft ongeveer de helft van de jongeren aan dat hij zijn doelen (voor het grootste deel) heeft bereikt en dat zijn gedrag verbeterd is. De langetermijnresultaten (een half jaar na de interventie) blijken wel minder goed dan direct na de tocht. Daarnaast blijken er behoorlijke verschillen in de resultaten te zijn tussen en binnen de projecten. Tot slot wordt er in de evaluatie een opmerking geplaatst bij de hoge kosten van een drieweekse zeiltocht. De kosten zijn twee keer zo hoog als die van een residentiële plaatsing, echter een residentiële plaatsing duurt vaak meerdere maanden. Geconcludeerd wordt dat in relatie met de duur van het project de kosten niet extreem hoog zijn (Ruikes, 2004).

3.4 Ontheming versus de rest

Zoals eerder aangegeven in dit hoofdstuk zijn de Vlaamse onthemingsprojecten authentiek. In deze paragraaf willen we nagaan in hoeverre de onthemingsprojecten lijken op de hiervoor gepresenteerde projecten dan wel op welke punten ze afwijken. Ook gaan we op zoek naar leerpunten op basis van de ervaringen in het buitenland en wetenschappelijk onderzoek dat uitgevoerd is naar ervaringsleerprojecten.

Overeenkomsten

De beschreven ervaringsleerprojecten richten zich allemaal op jongeren in de leeftijd van minimaal 14 en maximaal 23 jaar. De jongeren kampen veelal met complexe problematiek en zijn vaak met justitie in aanraking gekomen. Een aantal projecten richt zich specifiek op justitiabelen. De doelgroep van de verschillende projecten wordt in - voor Oikoten en Albezon herkenbare - termen omschreven. Enkele voorbeelden: *'jongeren in een perspectiefloze situatie'*, *'jongeren bij wie traditionele hulpverleningsvormen niet aanslaan'*, *'jongeren die tussen wal en schip dreigen te vallen'* en *'jongeren met complexe en meervoudige problematiek'*. Bij enkele projecten wordt nadrukkelijk genoemd dat de jongeren zwerven tussen instellingen, een aspect wat ook de doelgroep van Oikoten en Albezon kenmerkt.

Als het gaat om de algemene projectdoelstellingen zien we nuanceverschillen. Bij de ervaringsleerprojecten zijn de meest voorkomende doelen *'de jongeren (opnieuw) een toekomstperspectief bieden'* en *'recidive verminderen c.q. voorkomen'*. In de concrete en individuele doelen is geen inzicht verkregen omdat die per jongere en per organisatie verschillen. Albezon kiest ook in haar algemene doelstelling voor een beter toekomstperspectief: *'Het algemene doel van Albezon is namelijk om de jongeren een duw in de goede richting te geven, zodat er na het verblijf weer een opening is naar de toekomst en de jongere weer kan meedraaien in de maatschappij op een aanvaardbare wijze'*.

In algemene zin geldt dat Oikoten wil bereiken dat *'de jongeren komen tot een herdefiniëring van wie ze zijn en anders naar de omgeving leren kijken'* en vice versa (dat de omgeving anders naar de jongere kan kijken). Met deze omschrijving wordt duidelijk dat Oikoten – anders dan Albezon – een andere doelstelling verbindt aan de ontheming. Iets dat – zo zal later blijken – ook haar doorwerking heeft op een aantal basisprincipes en randvoorwaarden.

Intermezzo: Jan Masschelein over de visie en doelstelling van Oikoten ¹⁰

'...Er is geen theoretische probleemdiagnose, geen gefaseerd plan, er zijn slechts weinig doelstellingen, geen aandachtspunten of opdrachten. Als de tocht enig effect teweegbrengt, dan wellicht ook omdat het effect niet geprogrammeerd wordt als de logische conclusie uit de toepassing van een techniek...'

Een overeenkomstig aspect is de waarde die wordt gehecht aan de motivatie van de jongere en aan vrijwillige deelname. Deze twee aspecten gelden voor veel projecten als selectiecriteria en ook Albezon en Oikoten hechten hier waarde aan. Veel organisaties stellen dat een jongere zonder motivatie niet in staat is een project af te ronden.

Opgemerkt dient wel dat er traditioneel veel waarde wordt gehecht aan een positieve interne motivatie, terwijl veel jongeren kiezen voor een ontheming vanuit een negatieve externe motivatie: *'ik doe dit omdat ik anders nog langer in een gemeenschapsinstelling zit'*. Oikoten hecht veel waarde aan deze externe motivatie c.q. perspectiefloosheid omdat daarmee de druk op het project groter wordt.

Wat de vrijwillige deelname betreft, is dit een aspect dat eigenlijk alleen opgaat voor de projecten die in een hulpverleningskader worden uitgevoerd. Bij de projecten die een onderdeel vormen van een justitieel traject, bijvoorbeeld als alternatief voor een gevangenisstraf, als taakstraf of als voorwaarde bij de schorsing van de voorlopige hechtenis, is deelname nooit volledig vrijwillig. Er is dan immers een ferme stok achter de deur.

Vooraf Oikoten kent grote verschillen

Ondanks deze overeenkomsten en nuanceverschillen zijn er vele punten waarop de ervaringsleerprojecten onderling en in de vergelijking met de onthemingsprojecten van Albezon en Oikoten van elkaar afwijken. De verschillen hebben onder meer betrekking op de aspecten genoemd in 3.2. Zowel de vorm van het project en de concrete activiteiten als de duur en het karakter (groepsproject of individueel, onderdeel van hulpverleningstraject of zelfstandige hulpverleningsvorm) lopen uiteen. Daarnaast zijn er grote verschillen in het nabegleidingstraject. Wel dient geconstateerd dat het project van Albezon – veel meer dan dat van Oikoten – sterk gestoeld is op de theorie (basisprincipes en randvoorwaarden) van het ervaringsleren.

Omdat er voor wat betreft Oikoten naast overeenkomsten op onderdelen ook sprake is van fundamentele verschillen, staan we daar nu uitgebreider bij stil.

Om te beginnen met de overeenkomsten. Jongeren gaan ook bij Oikoten weg uit hun vertrouwde omgeving en gaan aan de slag met concrete activiteiten en fysieke uitdagingen. Zoals zojuist aangegeven, kiest Oikoten – in haar doelstelling¹¹ – anders dan veel ervaringsleerprojecten en Albezon – niet voor een beter toekomstperspectief voor de jongere. Oikoten kiest met ontheming voor een vrijplaats voor een jongere waar tijdelijk de druk van maatschappelijke systemen wordt uitgeschakeld. Eenvoud, routine, voorspelbaarheid, traagheid en oncontroleerbaarheid zijn kenmerkend voor ontheming.

Transfer c.q. gedragsverandering¹² nastreven is voor Oikoten – anders dan voor Albezon bijvoorbeeld – dan ook geen doel. Oikoten werkt niet met handelingsplannen en vooropgestelde individuele doelen. Evaluaties vinden er ook niet plaats. Of zoals de directeur van Oikoten het verwoordt: *‘Wij stellen altijd heel duidelijk dat het werkzame zit in het stappen of werken op zich en niet in het praten of reflecteren over dit stappen en werken. Iets dat wel duidelijk aanwezig is binnen het ervaringsleren. Anders gezegd; stappen en werken is een doel en geen middel.’*

Essentieel anders dan bijvoorbeeld de werkwijze bij Albezon is het bewust niet werken met professionals als tochtbegeleiders: *‘Oikoten kiest uitdrukkelijk voor tochtbegeleiders die niet op een professionele manier omgaan met de situaties die zich op de tocht voordoen. We proberen de afstand tussen de jongere en de professionele omkadering (projectverantwoordelijke, centrumverantwoordelijke in Frankrijk) zo groot mogelijk te maken. Vandaar dat we bijvoorbeeld het aantal bezoeken aan de gastgezinnen zo beperkt mogelijk houden. Voor ons is het belangrijk dat wat er in essentie gebeurt, ontsnapt aan professionele controle. Een deskundige begeleider die nauwkeurig observeert, interpreteert en intervenueert, is er bij Oikoten niet’.* Eerder zagen we dat Albezon dit wel veel nadrukkelijker doet waarmee dit project dan ook veel meer kenmerken heeft van ervaringsleerprojecten.

Intermezzo: Jan Masschelein over de inzet van vrijwilligers ¹³

‘...En tenslotte zou ik willen wijzen op de absoluut cruciale betekenis en plaats van de ‘begeleid(st)er’ die in de stapprojecten expliciet geen deel uitmaakt van het begeleidingsteam van de instelling maar telkens slechts voor de duur van de tocht (voorbereiding inbegrepen) aangetrokken wordt. Het gaat dus niet om professionele mensen die regelmatig en telkens opnieuw op stap gaan. Het feit van te beschikken over pedagogische of psychologische deskundigheid en over een sterke hulpmotivatie wordt als een tegenindicatie gezien om iemand

als begeleid(st)er te aanvaarden.

Een deskundige weet te veel, hanteert veel te sterke strategieën, te veel trucs, te veel methodieken en wil te vaak te veel helpen, wat de jongere in een ongelijke afhankelijkheidspositie dwingt. Een deskundige is eenvoudigweg te sterk gewapend en te weinig kwetsbaar om het avontuur van de menselijke ontmoeting aan te gaan.

3.5 Waar zit het succes?

Deze studie gaat onder andere over effecten van ontheming. Ondanks de verschillen met onthemende projecten levert dit hoofdstuk een aantal interessante inzichten uit de vele studies die naar ervaringsleerprojecten zijn gedaan. Met deze inzichten, randvoorwaarden en resultaten besluiten we dit hoofdstuk in de wetenschap dat ze ook in meer of mindere mate bruikbaar zijn voor de Vlaamse onthemende projecten.

Therapeutisch component

Survival- en overlevingstochten die een duidelijk therapeutische component bevatten, blijken beter resultaten te behalen. Dit blijkt zowel uit de studie van Boendermakers (1999) als van Wilson en Lipsey (2000). Een project waarbij jongeren enkel en alleen outdooractiviteiten uitvoeren, zijn veelal niet effectief gebleken. De theoretische bagage van veel ervaringsleerprogramma's is doorgaans bijzonder licht van aard.

Groepen

Uit meerdere onderzoeken (Kazdin, 1997; Lipsey en Wilson, 1998) blijkt dat interventies in groepen niet altijd het gewenste effect sorteren. Hierbij gaat het met name om qua problematiek homogene groepen. Vooral bij agressieve jongeren zijn groepsinterventies niet aan te raden. Daarentegen kunnen gemengde groepen wel positieve resultaten laten zien.

Structuur en deskundigheid

Een gedegen voorbereiding (Van Gageldonk en Bartels, 1990) en een gestructureerd programma met een duidelijke planning of fasering zijn belangrijke voorwaarden voor een effectieve interventie (Boendermakers, 1999). Structuur en helderheid over werkdoelen zijn belangrijk voor de jongeren.

Ook voldoende en deskundige begeleiding (Boendermakers, 1999; Duindam et al., 1996) tijdens het project zijn belangrijke voorwaarden voor het succesvol afronden van een project. De begeleider moet het vermogen hebben om met de jongere tijdens het project te reflecteren zodat de nieuwe ervaringen uiteindelijk tot de gewenste gedragsverandering leiden en deze ook standhoudt.

Nazorg

Tot slot is een nazorgtraject na afloop van het project van essentieel belang (Boendermakers, 1999; Van Gageldonk en Bartels, 1990). De jongeren hebben ook na het project ondersteuning nodig om de geleerde vaardigheden in de geïsoleerde omgeving in te zetten in de dagelijkse omgeving. Een follow-up is een voorwaarde voor een succesvolle behandeling (Wilson en Lipsey, 2000).

Effecten van ervaringsleerprojecten

Uit de onderzoeken die in de voorbije jaren zijn uitgevoerd naar de effecten van projecten die gestoeld zijn op ervaringsleren komt een aantal effecten naar voren die we ter afsluiting van dit hoofdstuk op een rij willen zetten. Noemenswaardig zijn de volgende effecten die in meerdere studies naar voren komen ¹⁴:

- Verbetering van schoolresultaten voor die jongeren die nog schoolgaand zijn;
- Recidivereductie voor delinquente jongeren;
- Toename van zelfstandigheid zich uitend in beslissingen nemen en maatschappelijke zelfhandhaving;
- Afname van angst, depressies en agressie.

Noten

1. Het SPEL is opgericht omdat er in de praktijk behoefte was aan onderling overleg en kennisvermeerdering. Het SPEL heeft een dienstverlenende functie. Het steunpunt hield zich ook bezig met methodiekontwikkeling. Anno 2007 is SPEL niet meer actief.
2. In deze subparagraaf zullen van drie van de acht instellingen projecten besproken worden, namelijk Horizon, BJ Brabant en Lindenhout. De projecten van de overige instellingen zijn vergelijkbaar met de beschreven projecten.
3. Zeilschip de Tukker is in 2002 met ondersteuning van het ministerie van Justitie gestart met het project Criminaliteitspreventie. In 2004 is dit project met een quasi-experimenteel design geëvalueerd. Zie 3.3.2 voor de resultaten van deze evaluatie.
4. Een aantal van de instellingen die gebruik maken van het aanbod van Centre Aurillange wordt in deze subparagraaf besproken, omdat het voor- en natraject voor rekening komt van de instellingen zelf variëren deze projecten in de uitvoering.
5. Het Nokomis Challenge program is door middel van een quasi-experimenteel ontwerp geëvalueerd. In 3.3.2 gaan we nader in op de effecten.
6. Voor het traject in Frankrijk werkt Horizon samen met Centre Aurillange. Later in deze paragraaf komen we terug op de werkzaamheden en projecten van Centre Aurillange.
7. Een effectevaluatie hoort te bestaan uit enerzijds een nul- en een meting en anderzijds een experimentele en een controlegroep zodat de gevonden verschillen ook aan de interventie toegeschreven kunnen worden.
8. Binnenkort zal BJ Brabant gaan werken met een instrument om de doelrealisatie te meten. Dit type effectiviteitsonderzoek wordt praktijkgestuurd effectonderzoek genoemd. De effectiviteit wordt op meerdere momenten tijdens en na afloop van het project gemeten aan de hand van de mate waarin de doelstellingen gerealiseerd zijn.
9. Dit combineerde project omvat een zeiltocht van drie weken, daaraan vooraf gaat een aanmeldings- en intakefase. De zeiltocht vindt plaats op de Noord- of Oostzee en de jongeren moeten op het grote schip goed samenwerken. In de tweede week worden individuele outdooractiviteiten uitgevoerd. Na de vaartocht vindt een overdrachtsgesprek plaats voor de nazorg. Dit nazorgtraject wordt overigens voor het grootste deel uitgevoerd door andere instanties.
10. Masschelein, 1996.
11. Al formuleert men het niet zo in haar doelstellingen, ook Oikoten vindt een beter toekomstperspectief voor deze jongeren vanzelfsprekend van belang.

12. Hoe pas ik wat ik geleerd heb toe in het 'echte' leven.
13. Masschelein, 1996.
14. Volledigheidshalve vermelden we dat er ook studies bekend zijn waar genoemde effecten niet gemeten zijn.

4 Resultaten van de evaluatie van Oikoten en Albezoon

In dit hoofdstuk gaan we in op de resultaten van het onderzoek onder de onderzoeksgroepen. Het gaat daarbij om de respons en deelname, de typering van de groepen en om de resultaten van de ontheming op de korte en langere termijn.

4.1 De onderzoeksgroepen

Zoals aangegeven in het eerste hoofdstuk van dit rapport lag het in de bedoeling om een quasi-experiment uit te voeren. De experimentele groep zou bestaan uit minimaal tien jongeren die in de periode maart 2007 tot en met maart 2008 een onthemingsproject starten bij Albezoon dan wel Oikoten, terwijl de controlegroep zou bestaan uit evenzoveel jongeren die geen onthemend project is aangeboden. Deze laatste groep jongeren zou door medewerkers van de Sociale Dienst betrokken worden uit gemeenschapsinstellingen. Het gaat daarbij om jongeren die qua kenmerken in aanmerking zouden kunnen komen voor een onthemend project, maar daar afvallen dan wel niet geplaatst kunnen worden omdat ze – bij gebrek aan plaatsen – niet ingeschreven konden worden bij een project.

4.1.1 Werving van de experimentele groep zeer positief

De werving van jongeren voor de experimentele groep is boven verwachting goed verlopen. Uiteindelijk zijn er via Oikoten 19 jongeren en via Albezoon 5 jongeren aangemeld om deel te nemen aan het onderzoek. Op deze onderzoeksgroep gaan we later (§4.2) in dit hoofdstuk in.

4.1.2 De controlegroep lijkt niet te bestaan

Met betrekking tot de controlegroep liggen de zaken complexer. De werving van de jongeren voor de controlegroep is in eerste instantie weggezet bij de sociale dienst Gent. Al snel bleek dat de werving van jongeren hier moeizaam verliep. Inspanningen om de inclusie van jongeren positiever te laten verlopen, hebben helaas niet gewerkt. Om te anticiperen op het achterblijven van de controlegroep is in januari 2008 ook de sociale dienst Antwerpen in het onderzoek betrokken. De onderzoekers hebben in januari instructies en materiaal gegeven om via deze ingang toch tot een betere vulling van de controlegroep te komen. Uiteindelijk is de instroom in de controlegroep zo teleurstellend dat een vergelijking van jongeren met de experimentele groep onmogelijk is. De sociale dienst Gent is namelijk niet in staat geweest een jongere in het onderzoek te betrekken en de sociale dienst Antwerpen heeft uiteindelijk slechts mogelijk 2 jongeren kunnen bewegen tot deelname aan de 0-meting.

Intermezzo: een beeld van de doelgroep in de gemeenschapsinstellingen ¹

Een beschrijving van één van de leefgroepen uit Mol maakt schrikwekkend duidelijk hoe problematisch de situatie is. In de groep zitten 12 jongeren tussen de dertien en negentien jaar waarvan: 9 geneesmiddelen slikken voor een mentaal probleem; 8 een psychiatrisch verleden hebben en/of opnieuw naar de psychiatrie zouden moeten; 6 kampen met een seksuele problematiek, hetzij als slachtoffer, hetzij als dader; 5 een IQ onder de 80 hebben; 4 ADHD hebben; 3 jongeren een POS (problematische opvoedingssituatie)-statuut hebben én 2 autistisch zijn.

Er is een aantal redenen te geven waardoor het samenstellen van de controlegroep niet is gelukt. We noemen de belangrijkste:

Omstandigheden van het team bij de sociale dienst in Gent ten tijde van de rekrutering, waardoor de prioriteit voor het onderzoek laag was;

De Sociale Dienst van Antwerpen geeft aan dat het werven van de jongeren: 'een moeilijke, zo niet haast onmogelijke opdracht is'. De redenen die daarbij werden gegeven, houden vooral verband met de volgende kenmerken van de jongeren in de gemeenschapsinstellingen: zwakbegaafd of te laag IQ, psychiatrische problematiek, jongeren vallen buiten de leeftijdsgrenzen van de projecten, jongeren verblijven te kort in de gemeenschapsinstelling of juist te lang, waarmee ze niet in aanmerking komen omdat ze een te lichte of een zware doelgroep zijn;

Aangegeven wordt ook dat jongeren op andere trajecten zijn geplaatst, zoals YAR, PEL, kamertraining, Studio, De Wingerdbloei of de Overstap.

Op basis van het voorgaande zou de conclusie getrokken kunnen worden dat het projecten-c.q. trajectenaanbod voor de jongeren in gemeenschapsinstellingen afdoende is. Het is met andere woorden een relevante vraag om te onderzoeken wat er gebeurt met de jongeren die niet in aanmerking komen voor een projectplaats bij Oikoten en Albezoon? Verblijven zij daarna in de gemeenschapsinstelling of bewandelen zij een ander traject? In overleg met de stuurgroep wordt in mei 2008 het volgende besloten:

1. Er is geen controlegroep en verder investeren in het samenstellen ervan wordt niet als zinvol ervaren. We verlaten daarmee het idee van een quasi-experiment waardoor er sprake is van een beschrijvend onderzoek naar de kenmerken en ontwikkelingen na een ontheming van een groep jongeren die daaraan deelneemt.
2. De stuurgroep kiest er – ter compensatie – voor om nader te onderzoeken wat er met de jongeren gebeurt die niet in aanmerking komen voor een projectplaats in een van de twee projecten. Hiertoe maken de twee projecten een overzicht van de jongeren die zich wel hebben aangemeld voor een onthemend project maar niet zijn geselecteerd.² Deze jongeren worden 'nagetrokken' in Domino. Op deze wijze kunnen de bewandelde trajecten van de jongeren gereconstrueerd worden en is er sprake van een quasi-controlegroep. Weliswaar vinden er geen metingen onder deze jongeren plaats zoals in de experimentele groep.

4.1.3 Wat gebeurde er met de quasi-controlegroep?

In de periode van maart 2007 tot en met maart 2008 zijn er bij de twee projecten 51 jongeren aangemeld die uiteindelijk niet geplaatst zijn voor een projectplaats.³ Oikoten en Albezon geven voor het niet-plaatsen van de potentiële kandidaten de volgende redenen op.

Tabel 4.1 – reden waarom jongeren niet binnen een onthemend project geplaatst worden (periode maart 2007-maart 2008)

Reden	aantal	Reden	aantal
Geschikt maar andere kandidaat ⁴	11	Jongere haakt zelf af	10
Weggelopen of ontvlicht	7	Leeftijd: te jong	3
Naar andere hulpverlening	7	Leeftijd: te oud	1
Afwijzing ⁵	7	Onbekend	5

Van deze 51 jongeren is vervolgens in Domino nagegaan of ze op het moment van niet-plaatsen in dit registratiesysteem voorkomen en zo ja of ze na afwijzing bij Oikoten dan wel Albezon dan wel nadat ze zelf zijn afgehaakt een andere vorm van hulpverlening zijn gaan volgen.

Allereerst blijkt dat 14 van de 51 jongeren (27%) niet in Domino voorkomen, waardoor de kans aanwezig is ⁶ dat deze jongeren anders dan via een gemeenschapsinstelling of een andere voorziening of project bij Oikoten of Albezon terecht zijn gekomen. Het aantal jongeren dat zelf afhaakt of kiest voor een andere vorm van hulpverlening zoals weergegeven in tabel 4.1 lijkt hier ook op te wijzen.

Van de 37 jongeren die wel voorkomen in Domino (73%) is nagegaan welke vorm van hulpverlening ze in plaats van de ontheming direct daarna zijn gaan volgen. Dit is weergegeven in tabel 4.2.

Tabel 4.2 – Directe maatregel in plaats van ontheming (n=20)

Type maatregel	Aantal
(terug naar) Gemeenschapsinstelling	8
Centrum Everberg	1
Van Albezon naar Oikoten	3
Van Oikoten naar Albezon	1
Begeleidingshuis	2
Diensten BZW	2
Algemeen ziekenhuis (psychiatrie)	1
Gemeenschapsinternaat	1
VFIPH	1

Zoals in tabel 4.2 is te zien, gaan 19 jongeren direct nadat ze afvallen bij het project naar een andere vorm van hulpverlening. Opvallend daarbij is dat veel jongeren naar een gemeenschapsinstelling gaan (Centrum Everberg rekenen we daar ook toe) en dat er ook nogal eens tussen de projecten gewisseld wordt.

9 jongeren gaan op basis van de Dominogegevens nadat ze zijn afgevallen of afgehaakt niet direct naar een andere vorm van hulpverlening. Enige tijd later (meestal binnen een paar maanden) vinden we ze wel in Domino terug en dan blijkt dat ze naar onderstaande vormen van hulpverlening gegaan zijn.

Tabel 4.3 – Uitgestelde maatregel in plaats van ontheming (n=9)

Type maatregel	Aantal
Gemeenschapsinstelling	1
Diensten pleegzorg	1
BZW in begeleidingstehuizen	1
Diensten BZW	1
VFIPH	1
Thuisbegeleidingsdiensten (TB)	1
Begeleidingstehuizen	3

Tot slot zijn er 8 jongeren die wel in Domino voorkomen maar waarvan niet duidelijk wordt welk vervolg er komt.

Uit voorgaande aanvullende analyse blijkt dat een deel van de jongeren (27%) die afvallen voor een project niet bekend is binnen Domino. Dit duidt of op registratieonvolkomenheden of op het feit dat het jongeren betreft zonder hulpverleningsachtergrond. Het leeuwendeel van de jongeren (73%) is wel bekend in Domino en deze jongeren hebben net als de jongeren die in de projecten participeren een behoorlijke hulpverleningsachtergrond. Een deel van de jongeren gaat direct na afwijzing naar een andere vorm van hulpverlening en een iets minder groot deel komt daar na verloop van tijd ook weer terecht. Kennelijk zijn er voor deze doelgroep ook veel andere vormen van opvang en hulp. Er is ook een groep (n=8) waarvan op dit moment niet duidelijk is waar die terechtkomt.

De analyse laat overigens zien dat er in totaal 10 jongeren (op termijn) na afwijzing bij Oikoten of Albezon in een gemeenschapsinstelling terechtkomen. Deze jongeren hadden theoretisch deel kunnen uitmaken van de oorspronkelijke controlegroep.

4.2 Typering van de jongeren die naar de projecten gaan

In totaal worden er tussen maart 2007 en mei 2008 door Oikoten 19 en door Albezon 5 jongeren aangemeld om deel te nemen aan het onderzoek.⁷ Interessant daarbij is dat geen enkele jongere die zich in deze periode heeft aangemeld voor een project geweigerd heeft om deel te nemen aan het onderzoek waardoor de totale populatie die in deze periode op ontheming gaat meewerkt aan het onderzoek. In deze paragraaf geven we eerst (4.2.1) een beeld van alle ingestroomde jongeren op basis van de informatie van de jongeren zelf en

de projectverantwoordelijken.⁸ Daarna gaan we in §4.2.2 apart in op de jongeren die het project niet hebben afgemaakt: de afvallers. Zijn er verschillen tussen de 'afmakers' en de 'afvallers' en wat is de reden voor het afvallen. Die laatste vraag beantwoorden we op basis van de interviews die gehouden zijn met de projectverantwoordelijken van de jongeren.

4.2.1 Profiel van jongeren in onthemende projecten

In deze paragraaf schetsen we een profiel van de jongeren die hebben deelgenomen aan de projecten van Oikoten en Albezoon. We doen dat op basis van de 24 jongeren die tijdens de onderzoeksperiode op ontheking zijn gegaan.⁹

Projectinformatie

Driekwart van de jongeren uit de onderzoeksgroep is afkomstig uit een gesloten voorziening. De overige jongeren komen uit een private residentiële instelling BJB (13%) of van thuis (13%). De jongeren komen via verschillende jeugdrechtsbanken bij één van de projecten. De meeste jongeren worden verwezen via de rechtbank van Antwerpen (8), gevolgd door Gent (4), Brussel (3), Brugge, Dendermonde en Kortrijk (2). De rechtbanken van Leuven, Mechelen en Oudenaarde verwijzen 1 jongere. In tabel 4.4 is de aanmeldingsproblematiek weergegeven en hieruit blijkt de breedheid van de problematiek bij de jongeren.

Tabel 4.4 – Aanmeldingsproblematiek van de jongeren in percentages¹⁰

Type probleem	%
Gezinsproblemen	83
Schoolproblemen	71
Gedragsproblemen – agressie	71
Criminaliteit	71
Druggebruik	63
Ontvluchtingen	54
Gedragsproblemen – andere	50
Problemen met sociale vaardigheden	29
Psychische problemen	25
Alcoholgebruik	21
Problemen met zelfredzaamheid	13

Allereerst blijkt dat alle jongeren te maken hebben met een combinatie van problematieken. Gemiddeld hebben de jongeren problemen op vijf gebieden waarbij allerhande combinaties voorkomen.

Gezien het feit dat de meeste jongeren te kampen hebben met gezinsproblematiek is nagegaan waaruit die problematiek vooral bestaat. Het blijkt – in de optiek van de projectverantwoordelijke – bij acht van de tien jongeren te gaan om problemen met betrekking tot opvoeding, de relatie met de ouders (drie van de vier jongeren), financiële problemen (vier van de tien), ingrijpende gebeurtenissen (vier van de tien)¹¹, verslaafde ouders (een kwart van de jongeren) en seksueel misbruik van de jongere (twee van de tien jongeren).

Door de projectverantwoordelijke worden de jongeren vooral (zeven van de tien jongeren) getypeerd als jongeren met een sociaal-emotionele problematiek, licht delinquent (de helft), gedragsproblematiek (de helft), agressief en gewelddadig en verslaafd (beiden vier van de tien).

Dat we te maken hebben met een (zeer) problematische doelgroep blijkt niet alleen uit de voorgaande beschrijving maar ook uit het feit dat de jongeren gemiddeld 7 eerdere hulpverleningen¹² hebben gehad, waarbij het eerste hulpverleningscontact gemiddeld al op 12-jarige leeftijd plaatsvindt. In tabel 4.5 staat een overzicht van het type hulpverleningen.

Tabel 4.5 – Eerdere hulpverleningen van de jongeren voor de ontheming in percentages ¹³

Type hulpverlening	%
Residentiële private instelling BJB	92
Gemeenschapsinstelling	71
Thuisbegeleiding BJB	50
Dagcentrum BJB	29
Ambulante therapie	29
Psychiatrische voorziening of dienst	25
Ontwenningscentrum	21
Anders ¹⁴	13
Pleeggezin	8

Tot slot blijkt dat 8 jongeren op een individuele staptocht gaan, 2 jongeren gaan met een groepstocht (1 begeleider en 1 andere jongere) en 14 jongeren nemen deel aan een werkproject in Zuid-Frankrijk. De projectduur bedraagt voor 2 jongeren 2 maanden, voor 8 jongeren 3 maanden en voor 14 jongeren 4 maanden.

Jongeren groeien op in problematische gezinssituaties

Precies twee van de drie jongeren die op ontheming gaan, zijn jongens. 9 jongeren zijn 16 jaar oud en de overige 15 jongeren zijn 17 jaar (gemiddelde leeftijd is 16.6 jaar). Van de jongeren die deelnemen, is er één te typeren als een allochtone jongere, wat betekent dat de jongere zelf en/of (een van) zijn ouders niet in Europa is/zijn geboren. Slechts 3 van de jongeren komen uit een gezin waar vader en moeder beide aanwezig zijn, de rest van de onderzoeksgroep komt uit een situatie met gescheiden ouders (zeven van de tien jongeren), een gezin waarin een van de ouders is overleden of uit een adoptie- of pleeggezin. Van de gescheiden of alleenstaande ouders hebben opvallend veel een nieuwe partner (acht van de tien) waardoor er sprake is van stiefouderschap. Verder is bekend dat de jongeren uit gezinnen komen met gemiddeld 3.2 kinderen, zeven van de tien vaders en ruim de helft van de moeders hebben een betaalde baan. De helft van de jongeren geeft in dit kader aan dat er soms en één jongere dat er altijd geldgebrek in het gezin was.

Over de gezinssituatie en opvoeding is verder te melden dat meer dan de helft van de jongeren aangeeft zelden of nooit leuke dingen te ondernemen met hun vader. Leuke dingen ondernemen met de moeder komt vaker voor. Vier van de tien jongeren geven aan dat de

sfeer thuis niet goed is of was en ruim de helft vindt dat hij of zij niet uit een warm en gezellig gezin komt. Eenzelfde groep zegt dat er thuis vaak ruzie is. Twee van de tien jongeren geven aan geen goede band te hebben met zijn of haar ouders. Al met al komt het beeld naar voren dat de jongeren opgroeien in gematigde tot zwaar problematische gezinssituaties.

Jongeren hebben het lastig op school en zijn lastig op school

De meerderheid van de jongeren (zes van de tien) gaat nog naar school, maar daarbij valt op dat het leeuwendeel van hen in deeltijd en/of met een leercontract dan wel buitengewoon secundair (BUSO) onderwijs volgt. De jongeren hebben afwijkende schoolcarrières want negen van de tien jongeren zijn een keer of vaker (gemiddeld 2 keer) blijven zitten op school en acht van de tien van de scholieren spijbelden in het afgelopen jaar zeer regelmatig. 8 jongeren geven aan dat ze bijna dagelijks spijbelen. De actuele stand van zaken met betrekking tot eindkwalificaties is dat 2 jongeren een diploma hebben en 8 jongeren de school voortijdig zonder diploma hebben verlaten. Zelf vinden de jongeren in meerderheid (acht van de tien) dat ze het niet goed op school doen of hebben gedaan.

Financiële positie jongeren matig tot slecht

In de optiek van de jongeren is hun eigen financiële positie matig tot slecht. Een derde van hen zegt net wel en een kwart zegt in het geheel niet te kunnen rondkomen met het geld dat ze hebben. De meesten van hen leven van geld afkomstig uit illegale activiteiten (zes van de tien), zakgeld (de helft) of door te werken (een kwart). Eenderde van de jongeren heeft schulden waarvan drie jongeren meer dan €1.000,-

Positief is dat veel jongeren aangeven werk niet alleen belangrijk vinden om geld te verdienen, maar ze verwachten dat ze daarmee ook een positie in de samenleving kunnen verwerven c.q. 'zich iemand te voelen'.

Jongeren hebben risicovolle vrije tijdbesteding en vrienden

Op een enkele uitzondering na geven de jongeren aan over relatief veel echte vrienden te beschikken. Ze ontmoeten hun vrienden vooral op straat (negen van de tien jongeren), in een café of dancing (acht van de tien), bij vrienden (driekwart) of op fuiven (zes van de tien). Meteen valt op dat dit plekken zijn waar het toezicht van volwassenen kleiner is c.q. plekken zijn die risicovoller zijn. Vrienden ontmoeten bij een jeugdbeweging (één op de tien), sportclub (twee van de tien), of buurthuis (één op de tien) komt veel minder voor. Er zijn dan ook maar 2 jongeren die aangeven dat ze lid zijn van een sportclub. Zeven van de tien jongeren geven aan zich soms, vaak of heel vaak te vervelen. De vrienden hebben een behoorlijk riskante levensstijl want driekwart van hen spijbelt regelmatig van school, rookt, gebruikt regelmatig alcohol, is regelmatig dronken, gebruikt softdrugs en maakt zich schuldig aan criminaliteit dan wel illegale handel. Van de vrienden speelt daarnaast een derde wel eens op een gokkast, twee van de tien wedden of kaarten om geld, zes van de tien gebruiken harddrugs en een derde smartdrugs en paddo's. De afwijkende levensstijl van de vrienden komt ook tot uiting in het feit dat acht van de tien jongeren één of meerdere vrienden hebben die wel eens in een gesloten voorziening (gemeenschapsinstelling) hebben gezeten of daar op dit moment zitten.

Jongeren hebben veel riskante gewoonten

Alhoewel negen van de tien jongeren aangeven over een goede tot zeer goede gezondheid te beschikken, gebruikt maar liefst bijna de helft van hen medicijnen.¹⁵ Op één na roken alle jongeren (dagelijks) sigaretten. Ook alcoholgebruik komt veel (negen van de tien) voor onder de jongeren. Bij druggebruik geeft ruim de helft aan regelmatig te gebruiken en bijna een derde zegt nu gestopt te zijn, maar vroeger wel gebruikt te hebben. 4 jongeren gebruiken in het geheel geen drugs. De jongeren die drugs gebruiken, nemen vooral softdrugs en in mindere mate smart- en harddrugs. Gokken is een bezigheid die onder de jongeren minder voorkomt want twee van de tien jongeren zeggen dit af en toe en één jongere zegt dit dagelijks te doen. Wat opvalt, is dat relatief veel jongeren al op een jonge leeftijd starten met genoemde riskante gewoonten. Zo gebruikt bijna een derde voor zijn of haar 12de levensjaar al alcohol en 15% experimenteert dan al met drugs.

Bij de start van de ontheming positiever over eigen situatie dan een jaar eerder

Een belangrijke vraag is hoe de jongeren hun eigen situatie op een aantal onderdelen beoordelen, beoordeelden en straks in de toekomst gaan beoordelen. In tabel 4.6 staat een aantal van die gegevens voor de totale groep weergegeven in gemiddelde rapportcijfers.¹⁶ Er is daarbij een onderscheid tussen de situatie nu (voor de start van de ontheming) en een jaar geleden.

Tabel 4.6 – Gemiddelde rapportcijfers op levensgebieden nu en een jaar geleden

Levensgebied	Nu	Jaar geleden
Gezin ¹⁷	6.5	4.9
Gezondheid	7.7	7.6
Werk	3.2	3.2
Geld	6.6	6.6
School	4.0	3.8
Wonen	6.6	5.7
Sociale contacten	7.6	8.0
Vrije tijd	6.5	7.7
Hulpverlening	7.1	6.0
Gerecht en politie	5.6	4.3
Totaal	6.1	5.6

Het eerste dat opvalt in tabel 4.6 is dat de jongeren op alle levensgebieden een jaar geleden lager scoorden – dus hun situatie negatiever beoordeelden – dan nu voor de start van de ontheming. Overigens is dit verschil alleen significant bij de beoordeling van het gezin. Verder valt op dat de doelgroep de leefgebieden werk, school en de situatie met het Gerecht en de politie nu met een onvoldoende beoordeelt. Positief zijn de jongeren nu vooral over hun gezondheid, sociale contacten en hulpverlening. Wanneer we alle levensgebieden tezamen nemen (totaal), blijken de jongeren hun situatie nu voor de start van de ontheming te beoordelen met een zesje.

De jongeren hebben al langere tijd een brede problematiek

Bij de start van de ontheming is aan de jongeren ook gevraagd met welke problemen de jongeren in de laatste 6 maanden te kampen hebben gehad. Dit levert in volgorde van voorkomen een lijstje met problemen op.

Tabel 4.7 – Problemen die de jongeren in de laatste 6 maanden hebben ervaren in percentage van voorkomen ¹⁸

Problemen met...	% genoemd	Problemen met...	% genoemd
Gezin	75	Psychisch	29
School	75	Alcohol	25
Criminaliteit	63	Huisvesting	21
Geld	54	Gezondheid	17
Drugs	54		

Uit tabel 4.7 blijkt dat de jongeren in de 6 maanden voor de ontheming vooral problemen hebben gehad die te maken hebben met de gezinssituatie (vooral met ouders), school (onder andere met leraren), criminaliteit, geld en drugs. In 46% van de gevallen hebben ze daarvoor hulp gehad van een familielid, een vriend of een bekende, in 58% van de gevallen krijgen ze hulp van een voorziening of hulpverlener. Twee van de tien jongeren hebben geen hulp gehad. Dat de jongeren in de onderzoeksgroep al lang kampen met problemen blijkt uit het feit dat een derde al voor zijn 12de contacten heeft met professionele hulpverlening en 83% voor z'n 15de levensjaar.

Jongeren hebben al jong veel en ernstige delicten gepleegd

Alle jongeren in de onderzoeksgroep zijn één keer of vaker in aanraking gekomen met de politie vanwege het plegen van strafbare feiten. Opvallend daarbij is dat op 3 jongeren na alle jongeren voor hun 14de politiecontacten hebben. De jongeren zijn vooral opgepakt voor diefstal en geweld zo is te zien in tabel 4.8.

Tabel 4.8 – Delicten waarvoor jongeren zijn opgepakt door de politie in percentage van voorkomen

Delict	% genoemd	Delict	% genoemd
Diefstal	63	Wapenbezit/-gebruik	13
Geweld	58	Zedenmisdriven	8
Druggebruik	42	Weglopen	8
Vernieling	33	Brandstichting	4
Drughandel	29		

Gekeken naar een aantal achtergronden van het delictgedrag blijkt dat jongeren hun delicten vooral in groepsverband plegen, want slechts 13% van de jongeren geeft aan solopleger te zijn. Motieven voor het plegen van delicten die door de jongeren worden genoemd zijn: woede of boosheid (ruim de helft), geld (bijna de helft), onder invloed van alcohol en/of

drugs (drie op de tien), voor de kick (drie op de tien), verveling (een kwart) én meedoen met de rest (twee op de tien).

Gevraagd naar het delictgedrag in de laatste 6 maanden dan komt het beeld (top 12) naar voren zoals dat is weergegeven in tabel 4.9.

Tabel 4.9 – Top 12 van gepleegde delicten in de laatste 6 maanden in percentages

Delict	% genoemd	Delict	% genoemd
Zwarijden	83	Winkeldiefstal	61
Vechten met anderen	83	Heling	54
Iemand slaan of schoppen	79	Fietsen stelen	52
Overlast veroorzaken	75	Geld of spullen stelen	50
Iemand lastig vallen	67	Inbraak	46
Rondhangen	67	Drugshandel	46

Naast relatief lichte vergrijpen zoals zwarijden en overlast veroorzaken, valt het op dat ook relatief veel jongeren zich in de laatste 6 maanden schuldig hebben gemaakt aan gewelds- en vermogensmisdrijven.

Op 2 jongeren na zijn alle jongeren met de jeugdrechter in aanraking gekomen. Op zich is dit logisch omdat we nu eenmaal te maken hebben met een doelgroep die deels via de jeugdrechtbank bij de projecten terecht komt. Opvallender is het dat de meeste jongeren (60%) al vijf keer of vaker bij de jeugdrechter zijn geweest. Ook nu is dat vaak al op een betrekkelijk jonge leeftijd (tweede al voor zijn 15de levensjaar).

Jongeren hebben hoge verwachtingen van de ontheming

Bij de start van het project hebben we jongeren gevraagd naar hun verwachtingen. Deze staan weergegeven in tabel 4.10.

Tabel 4.10 – Stellingen met betrekking tot het project in percentages 'eens'

<i>Ik zie deelname aan het project als een straf</i>	13
<i>Ik denk dat ik veel over mijzelf ga leren tijdens het project</i>	92
<i>Ik zie deelname aan het project als een kans</i>	96
<i>Ik denk dat door het project veel van mijn problemen verdwijnen</i>	46
<i>Ik denk dat ik door het project meer toekomstperspectief heb</i>	96
<i>Ik denk dat ik door het project een nieuwe start kan maken</i>	100
<i>Ik denk dat het project mijn gedrag niet zal veranderen</i>	14

In tabel 4.10 is te zien dat de jongeren hoge verwachtingen hebben van het project in termen van een nieuwe kans c.q. nieuwe start.

Intermezzo: jongeren hebben uiteenlopende doelen

Gevraagd naar wat de jongeren willen bereiken met het project worden onder andere de volgende doelen gegeven:

'Mijn leven veranderen en een toekomst opbouwen', 'Een nieuwe start, een schone lei, mezelf bewijzen en mezelf tegenkomen', 'Mezelf beter leren kennen en even van de natuurlijke omgeving weg zijn om tot rust en bezinning te komen', 'Zelfstandiger worden en meer verantwoordelijkheid kunnen opbrengen', 'Dat ik terug thuis kan wonen', 'Stoppen met drugs', 'Dat mensen kunnen zien dat als ik iets wil ik echt kan doorzetten', 'Weer goed met mijn ouders leren omgaan', 'Dat ik een gezin kan gaan stichten' en 'Om een normaal tienermeisje te zijn en een normaal leven te leiden'

4.2.2 De afhakers getypeerd

In totaal zijn er van de 24 jongeren die op project zijn gegaan 6 voortijdig gestopt, waardoor gesteld kan worden dat 25% van de jongeren uitvalt.¹⁹

In deze paragraaf gaan we op zoek naar het antwoord op de vraag of de afvallers andere kenmerken lijken te hebben²⁰ dan de jongeren die het project voltooien en wat de redenen van de uitval zijn. Uit de analyses komt naar voren dat de afvallers vooral wat ouder zijn (17 jaar), minder vaak op school zitten of daar meer problemen hebben en meer problemen thuis hebben. De afvallers gebruiken vaker medicijnen, hebben meer riskante gewoonten (alcoholgebruik en druggebruik) en maken zich ook vaker schuldig aan het plegen van – zwaardere²¹ – strafbare feiten, zo lijkt het. Bij de start van het project zijn de afvallers overigens niet minder gemotiveerd en ze staan ook niet negatief tegenover het project.

Wanneer de eerder (tabel 4.3) gepresenteerde beoordelingen op een aantal levensgebieden voor de afvallers en de volhouders naast elkaar worden gezet (zie tabel 4.11), wordt ook duidelijk dat de afvallers hun eigen situatie op diverse fronten negatiever lijken te beoordelen. Echt positiever lijken de afvallers te zijn over hun woonsituatie en vrijetijdsbesteding.

Tabel 4.11 – Gemiddelde rapportcijfers op levensgebieden bij de start van de ontheming voor de afvallers en de volhouders

Levensgebied	Volhouders	Afvallers
Gezin	6.7	5.8
Gezondheid	8.2	6.5
Werk	3.2	3.4
Geld	6.8	5.8
School	4.1	3.8
Wonen	6.3	7.4
Sociale contacten	7.7	7.4
Vrije tijd	6.1	8.0
Hulpverlening	7.2	6.8
Gerecht en politie	5.8	5.0
Totaal	6.2	6.0

Naast de informatie van de jongeren zelf is er door ons ook met de projectverantwoordelijken gesproken over de redenen van uitval. Op basis van deze interviews geven we een verloop van het project van de zes afhakers.²²

Johan bevestigt de exclusiecriteria

Johan wordt via een andere organisatie aangedragen voor een ontheming omdat het slecht met hem gaat in de leefgroep en verwacht wordt dat hij via een ontheming op de boerderij in Frankrijk in een begeleid kamerbewoningsproject zou kunnen komen.

Johan komt niet uit een gemeenschapsinstelling, maar hij verkeert in een drug- en dealersmilieu en hij gebruikt zelf ook.

Na een intake wordt Johan geplaatst, maar al vrij snel merkt ook de psycholoog in Frankrijk dat Johan kampt met zware psychiatrische problemen. Hij heeft meerdere fobieën, een laag zelfbeeld en is agressief. Vreemd genoeg is er nog nooit iemand geweest die dat gediagnosticeerd heeft en tijdens de intake blijkt hier ook niets van. Achteraf had deze jongen – in de optiek van de psycholoog en projectverantwoordelijke – nooit op ontheming mogen gaan. In Frankrijk doet hij wel zijn best, maar hij kan niet voldoen aan de verwachtingen die aan hem gesteld worden. Zelf geeft hij aan dat het project te hoog gegrepen is voor hem en dat hij het niet langer uithoudt. Hij raakt gefrustreerd en wordt agressief (ook tegen de permanenten) en na een maand loopt hij weg. Johan blijkt soms bijzonder extreem acting-out gedrag (agressie en dreigen) te vertonen. Terug in Vlaanderen geeft de jeugdrechter aan dat de ontheming is mislukt en uiteindelijk belandt Johan in de crisishulpopsychiatrie. Hij zit daar anderhalve maand gesloten, wordt behandeld en heeft medicatie. Direct na zijn vertrek gaat hij werken bij de stadsreiniging en in het begin gaat dat goed. Op dit moment – hij is pas 18 jaar geworden – zijn de berichten dat hij weer gebruikt en zich schuldig maakt aan het plegen van strafbare feiten. Daarvoor is hij ook weer met de politie in aanraking gekomen.

Geert is niet voldoende gemotiveerd

Geert gaat op staptocht samen met een begeleider en een andere jongere. Na een flink aantal weken stappen, worden de beide jongens door de begeleider betrappt omdat ze een offerblok in een kerk aan het openbreken zijn. Ondanks het feit dat alles ter plaatse wordt opgelost, heeft het vertrouwen tussen jongeren en begeleider een deuk opgelopen. Een week na het incident haakt de andere jongere geblesseerd af en stappen Geert en zijn begeleider samen verder. Geert is erg negatief over het stappen en ziet de tocht als een straf. Na twee weken krijgt ook Geert last van zijn voeten en op dat moment ontstaat er een conflict. De begeleider geeft hem een dag rust, maar Geert wil meer rust en uiteindelijk escaleert een en ander. Volgens de plaatselijke arts kan hij verder, maar zelf wil hij om medische redenen stoppen. Uiteindelijk stopt hij dan ook en drie weken voor het einde van het project breekt hij de tocht af. De jeugdrechter beslist dat Geert terug moet naar de gemeenschapsinstelling in Mol.

Eva krijgt ruzie met haar begeleidster

Na 5 weken stappen, krijgt Eva ruzie met haar begeleidster en gebruikt ze fysiek geweld naar haar. Diezelfde dag probeert Eva ook liftend aan de hele situatie te ontsnappen. Na het incident wil de begeleidster niet meer verder met Eva en na enige overweging wordt beslo-

ten om Eva een tweede kans te geven met een andere begeleidster. Na korte tijd belt Eva met haar projectbegeleider en geeft ze aan niet verder te willen. Ook de begeleidster heeft het helemaal met Eva gehad en ziet doorgaan niet meer zitten. De projectverantwoordelijke heeft de indruk dat Eva bewust de tocht heeft willen frustreren, want in principe zou ze een geschikte kandidate zijn. Na een verslag aan de jeugdrechter wordt besloten dat ze onbegeleid terug bij haar vader mag gaan wonen. Een beslissing die verbazing wekt, zeker gezien het gebruikte geweld. Eva bereikt nu haar doel (terug naar huis) door een tocht onmogelijk te maken en dat kan toch niet de bedoeling zijn.

David heeft een telefoonobsessie

Het gezin waaruit David komt, bestaat uit zijn vader, zijn moeder en een oudere zus. David heeft de laatste jaren weinig thuis gewoond. Hij heeft een turbulente geschiedenis van instellingen, internaten en crisisopvang. Uit de instellingen is hij vaak weggelopen. Bij David is ADHD gediagnosticeerd waarvoor hij medicatie gebruikt. Zijn relatie met zijn ouders was erg moeilijk geworden en David uitte regelmatig extreme bedreigingen aan het adres van zijn ouders en zijn zus. Hij kon erg agressief worden. Zij waren daarom erg bang voor hem en voelden zich machteloos omdat ze nergens de juiste hulp voor hem konden vinden. Zij hebben opnieuw een klein beetje hoop door het onthemend project en willen David een nieuwe kans geven als dit goed verloopt.

David is samen met een andere jongen op werkproject gegaan. Al in de eerste week ging het met David mis. Hij kreeg een extreme woede-uitbarsting richting de vader van het gastgezin. Die wilde niet verdergaan met hem, vooral omdat er ook twee kleine kinderen in het gezin waren en hij bang geworden was door Davids uitbarsting. Omdat het project nog maar net gestart was, wilde het project David wel een nieuwe kans geven en is hij overgeplaatst naar een ander gezin. Daar viel op dat David een jongen is met twee verschillende kanten: enerzijds kan hij een aangename jongen en een gemotiveerde en harde werker zijn. Anderzijds kan hij verstrikt raken in leugens en fantasieverhalen en ernstige uitbarstingen van agressie hebben. Opvallend was dat hij zijn werkzaamheden goed uitvoerde en dat ook leuk vond, maar verder was hij nauwelijks te handhaven. Hoewel het niet is toegestaan een mobiel in bezit te hebben of naar huis te bellen zonder toestemming, deed David dat vaak. Hij belde heel veel naar zijn ouders en zijn vriendin. Hij vertelde hun verhalen die niet klopten en die daardoor voor veel onrust zorgden. Wanneer David met zijn leugens werd geconfronteerd, werd hij verschrikkelijk kwaad. Ondanks de vele waarschuwingen bleef David bellen en liegen. Daarbij bleek hij ook te stelen van het gastgezin om de telefoonkosten te financieren. Nadat David op een bepaald moment een hele nacht met zijn vader belde en sms'te en hierbij extreme bedreigingen naar zijn ouders zond, werd uiteindelijk besloten het project stop te zetten. Toen dit hem meegedeeld werd, heeft hij een zelfmoordpoging gedaan door veel medicatie in combinatie met alcohol te gebruiken. Na een korte ziekenhuisopname in Frankrijk is hij terug naar België gegaan. Het project heeft het advies aan de rechter gegeven om David te plaatsen op een psychiatrische jeugdafdeling. Dit advies is overgenomen maar er was niet direct plaats. Na een tijdelijke plaatsing op de crisisafdeling in Gent en in de gesloten instelling van Ruiselede, is David opgenomen in een psychiatrisch ziekenhuis. Hoe het momenteel met David gaat, is niet bekend.

Anita kan de verleiding niet weerstaan en verdwijnt

Anita is een heel onzekere jonge vrouw die zich in de wereld van de prostitutie en de drugs thuis voelt. Daar krijgt ze waardering en bevestiging van mannen. Anita is te typeren als een weglloopster (o.a. uit instellingen) en recent is ze 5 maanden ondergedoken in een zwaar crimineel milieu. Als Anita – als alternatief voor een langdurig verblijf in een gesloten instelling – op staptocht gaat, neemt ze zich voor om het project tot een goed einde te brengen. Ze wil vooral aan haar familie laten zien dat ze de tocht kan volbrengen. Als ze 8 weken aan het stappen is, loopt ze weg en keert ze niet meer terug. Waarschijnlijk heeft ze de verleidingen van de stad (zeer waarschijnlijk van een man) niet kunnen weerstaan. Die verleidingen waren kennelijk aantrekkelijker dan het voortzetten van de tocht. Achteraf concluderen de projectverantwoordelijken dat een gebrek aan motivatie en zelfvertrouwen maken dat ze het niet gehaald heeft. Ook haar impulsieve weglloopgedrag was een risicofactor voor een succesvolle ontheming. Anita staat internationaal gesignaleerd als ‘verdwenen’ en als ze ‘opduikt’, zal ze terug naar de gemeenschapsinstelling gaan. Jammer is dat ze niet meer terug kan naar huis, want de nieuwe partner van haar vader wil na het stopzetten van het project niets meer investeren in haar stiefdochter.

Jo maakt nooit iets af

Jo woont thuis bij zijn moeder, haar nieuwe partner en zijn broertje. Hij maakt zich weliswaar schuldig aan het plegen van strafbare feiten, maar zijn grootste probleem is zijn druggebruik, gameverslaving en het feit dat hij voortdurend ruzie heeft met de nieuwe partner van zijn moeder. Als hij op enig moment zijn moeder en broertje bedreigt, lijkt een werkproject in Frankrijk – op vrijwillige basis – een time-out te zijn voor Jo. Al vrij snel blijkt dat Jo een hekel heeft aan de fysieke arbeid die hij moet verrichten en omdat hij weet dat hij terug naar huis kan, begint hij drogredenen op te voeren om te kunnen stoppen met het project. Zo zegt hij graag weer te gaan studeren en te gaan werken om geld te verdienen. Na ongeveer drie maanden stopt Jo en maakt hij zijn reputatie dat hij geen volhouder is en nooit iets afmaakt, waar. Achteraf was het ontbreken van de ‘stok achter de deur’ volgens de projectverantwoordelijk in combinatie met het geringe doorzettingsvermogen van Jo de reden voor het afhaken. Dit is wel jammer, want Jo had nog meer kunnen bereiken. Nu heeft hij ervaren dat hij ook zonder cannabis te gebruiken, kan slapen, werken en functioneren. Met de moeder is er vanuit het project nog wel eens contact en daardoor is bekend dat Jo – die nu 18 jaar is – wel veel voornemens heeft, maar eigenlijk nog steeds weinig doet. Wel is de situatie thuis tussen Jo en de andere gezinsleden sinds de ontheming sterk verbeterd.

4.3 Het beeld direct na de ontheming

Van de 18 jongeren die de ontheming hebben afgerond, beschikken we ook over informatie van net na de ontheming. Die informatie is afkomstig van de jongeren zelf en van de projectverantwoordelijke. In deze paragraaf schetsen we een eerste beeld van de resultaten.

4.3.1 Jongeren benoemen veel positieve ervaringen

Direct na het project is de jongeren gevraagd naar hun positieve en negatieve ervaringen met het project. Allereerst is het goed om aan te geven dat slechts weinig jongeren nega-

tieve ervaringen noemen. De dingen die ze op dat punt naar voren brengen, zijn het feit dat ze afgelegen zaten, ze problemen hadden met de Franse taal, er bij een aantal sprake was van heimwee en één meisje noemt haar zere voeten.

Intermezzo: een meisje na afloop van het project

‘Nu kan ik weer helemaal opnieuw beginnen met een schone lei. Ik heb op de tocht kunnen nadenken en dat is goed. (...) De tocht was gewoon perfect... een hele mooie tocht! (...) Ik heb dingen achter me kunnen laten en met dingen leren leven. Ik heb heel veel dingen geleerd uit het project. Te veel om op te noemen. Ik ben er sterker en volwassener uitgekomen. (...) Ik wil zeker dat het thuis nu goed blijft lopen’.

Het aantal door de jongeren geformuleerde positieve ervaringen is vele malen groter en de ervaringen die vooral genoemd zijn, zetten we op een rij:

- Het opdoen van werkritme, een schema leren volgen en werken in de natuur;
- De jongeren hebben tijd gehad om na te denken en om zichzelf te leren kennen;
- Jongeren geven aan de Franse taal geleerd te hebben en beter met geld te kunnen omgaan;
- Leren doorbijten en doorzetten;
- Ze hebben mensen leren kennen;
- Het opdoen van nieuwe ervaringen;
- Jongeren zijn trots op zichzelf, zijn in zichzelf gaan geloven en hebben meer zelfvertrouwen;
- Ze hebben leren praten, dingen leren zeggen, overleggen en leren vragen;
- Ze geven aan dat ze gewerkt hebben aan hun gedrag en dat ze geleerd hebben om met problemen om te gaan.

Met betrekking tot een aantal aspecten van het project hebben de jongeren een beoordeling gegeven. De resultaten daarvan staan weergegeven in tabel 4.12.

Tabel 4.12 – Aspecten van het project door jongeren beoordeeld in percentages

Aspect	(heel) goed	Matig	(zeer) slecht
Intake	93	7	-
Vorbereiding	75	13	12
Begeleiding	88	6	6
Contact thuisfront	88	12	-
Afsluiting	93	-	7

Uit tabel 4.12 blijkt dat de jongeren de meeste aspecten die binnen het project te onderscheiden zijn als (heel) goed beoordelen. Gemiddeld geven de jongeren het rapportcijfer 7.9 voor het project; een zeer positieve beoordeling met andere woorden.

Alle jongeren geven achteraf aan dat ze blij zijn dat ze hebben deelgenomen aan het project.

Net als bij de start van het project hebben we jongeren ook na afloop gevraagd om op een aantal stellingen met betrekking tot het project te reageren. Bij de start ging het om verwachtingen en nu om een evaluatie achteraf. De resultaten staan weergegeven in tabel 4.13.

Tabel 4.13 – Stellingen met betrekking tot het project in percentages 'eens' na afloop van het project

Stelling	% eens
<i>Door het project heb ik meer toekomstperspectief</i>	100
<i>Ik heb veel over mezelf geleerd tijdens het project</i>	94
<i>Ik heb deelname aan het project als een kans ervaren</i>	94
<i>Ik heb door het project meer inzicht in mezelf gekregen</i>	94
<i>Ik kan door het project een nieuwe start maken</i>	94
<i>Ik ben door het project zelfstandiger geworden</i>	88
<i>Ik heb door het project meer zelfvertrouwen gekregen</i>	88
<i>Ik heb door het project beter mijn verantwoordelijkheid leren nemen</i>	88
<i>Ik ga door het project beter met mijn familie om</i>	85
<i>Ik heb door het project leren doorzetten</i>	81
<i>Ik vond de deelname aan het project zwaar</i>	69
<i>Ik heb door het project meer vertrouwen in anderen gekregen</i>	69
<i>Door het project zijn veel van mijn problemen verdwenen</i>	67
<i>Ik heb door het project beter leren omgaan met geld</i>	64
<i>Ik ga door het project beter met mijn vrienden om</i>	58
<i>Ik heb het project als een straf ervaren</i>	44
<i>Het project heeft mijn gedrag niet veranderd</i>	38

Uit tabel 4.13 komt naar voren dat de jongeren veel positieve kwalificaties en leermomenten aan het project verbinden. In vergelijking met de scores bij de start valt overigens wel op dat meer jongeren het project als een straf zijn gaan ervaren.

Bij de start van het project – dus voordat de jongeren op ontheming gingen - is hen gevraagd hun eigen situatie op een aantal onderdelen te beoordelen. Nu bij terugkomst is het dat weer gevraagd en de resultaten staan in tabel 4.14 weergegeven in gemiddelde rapportcijfers.²³ Er is daarbij een onderscheid tussen de situatie een jaar voor de ontheming, bij de start en na afloop van de ontheming.²⁴

Op hoofdlijnen blijkt uit tabel 4.14 dat de jongeren die de ontheming hebben afgerond in de loop der tijd hun situatie als positiever beoordelen. Vooral de periode van de ontheming levert een flinke bijdrage aan dat positievere beeld. Opvallende stijgers zijn de verbeteringen die de jongeren aangeven op de levensgebieden gezin, wonen en vrije tijd. Over het Gerecht en de politie zijn de jongeren na afloop van de ontheming minder positief zo lijkt het.

Tabel 4.14 – Gemiddelde rapportcijfers op levensgebieden op 3 momenten van de jongeren die de ontheming hebben afgerond

Levensgebied	Jaar voor de start	Bij de start van de ontheming	Na afloop van de ontheming
Gezin	5.3	6.7	8.2
Gezondheid	8.1	8.2	8.9
Werk	3.5	3.2	4.8
Geld	6.4	6.8	6.8
School	3.9	4.1	4.8
Wonen	5.7	6.3	8.9
Sociale contacten	8.1	7.7	8.3
Vrije tijd	7.6	6.1	8.5
Hulpverlening	6.2	7.2	7.8
Gerecht en politie	5.4	5.8	4.8
Totaal	6.0	6.2	7.2

4.3.2 Projectverantwoordelijken spreken over positieve onthemingen

Ook aan de projectverantwoordelijken is gevraagd om te reflecteren op de onthemingen. Zonder uitzondering wordt er gesproken over positieve dan wel zeer positieve onthemingen. Argumenten die men daarbij gebruikt, hebben vooral te maken met de volgende zaken:

- een toegenomen zelfvertrouwen bij de jongere, onder andere vanwege het feit dat ze de ontheming hebben afgemaakt. Dit uit zich onder andere in het nemen van meer initiatief, maar ook in het feit dat jongeren minder gesloten zijn onder andere richting volwassenen;
- in een andere omgeving kon de jongere een andere kant van zichzelf ontdekken onder andere door na te denken. Ook kon de jongere iets positiefs van zichzelf laten zien;
- de jongere leerde zich beter verbaal uit te drukken of zoals één van de jongere het omschrijft: ‘...ik heb de kracht van woorden leren inschatten...’
- tijdens de ontheming werden – mede door het achterbanbezoek – soms de familiebanden aangehaald.

Het achterbanbezoek wordt overigens door veel projectverantwoordelijken als een scharniermoment gezien. Het is belangrijk voor de jongere dat een familielid of betekenisvolle andere achterbanfiguur langskomt en ziet hoe de jongere leeft en werkt en welke ‘prestatie’ hij of zij eigenlijk levert.

Het is overigens opvallend dat veel projectverantwoordelijken ondanks alle positieve klanken, aangeven dat ze hun zorg uitspreken over de periode na de ontheming. Ze verwachten namelijk dat de jongeren nog de nodige begeleiding en zorg nodig hebben. In sommige gevallen weten de projectverantwoordelijken dat jongeren – ondanks verschillende inspanningen van de projecten – (nog) niet direct geplaatst kunnen worden in een vervolghulpverlening.

Intermezzo: vervolghulp lijkt van groot belang

Een projectverantwoordelijke aan het woord: 'Het frustrerende aan deze begeleiding is dat we – na een prachtige tocht waarin we deze jongere zagen opbloeien – niet echt de mogelijkheid krijgen om hem nog even verder te begeleiden. Hij had de tijd nodig om ons te leren vertrouwen en nu moet hij overstappen naar een andere begeleider'.

Een andere projectverantwoordelijke zegt: '...de hoop was dat ze na de tocht kon starten met kamertraining. De wachtlijst valt echter zo lang uit dat ze noodgedwongen bij moeder moest intrekken. Momenteel bereiken ons berichten dat het thuis heel moeilijk loopt vanwege het feit wat moeder haar vroeger heeft aangedaan'.

Een ander: 'Ook bij dit project werd het belang van vervolghulp onderstreept. Ondanks dat het project zelf vrijwel perfect verliep, viel meteen bij thuiskomst op dat het verleden, ondanks de schitterende prestatie, nog een aanzienlijke rol speelde'.

Een jeugdrechter die we interviewden, is het hiermee eens: *'De jongeren die na de ontheming terugvallen in gedrag en in de gemeenschapsinstelling terugkeren, zijn vaak jongeren zonder (positieve) context. Vervolghulp zou eigenlijk binnen het bestaande kader van de ontheming moeten worden opgenomen. Vervolghulp zou door Oikoten en Albezon geboden moeten worden; zij kennen de jongeren en de context het beste. Het zou ideaal zijn als er overgangswoningen ter beschikking zouden zijn voor de jongeren, waar ze na de ontheming in afwachting op de terugkeer in de eigen of nieuwe situatie zouden kunnen verblijven.'*

4.4 Het beeld op langere termijn

Het laatste onderdeel van het onderzoek – de nameting - bestaat uit een drietal onderdelen, te weten een interview met de projectverantwoordelijke een half jaar na afloop van het project, een vragenlijstonderzoek onder de jongeren én een antecedentenonderzoek in Domino. We doen hierna verslag van de uitkomsten van de nameting om dit hoofdstuk te beëindigen met enkele hoofdlijnen en conclusies.

4.4.1 Het beeld in de optiek van de projectverantwoordelijken

Het blijkt dat de projectverantwoordelijken niet altijd goed zicht hebben op de situatie van de jongeren na afloop van de projecten. Dit is hen overigens niet aan te rekenen, omdat het in principe geen taak is van de projecten c.q. projectverantwoordelijken om te monitoren hoe het de jongeren vergaat nadat ze een project hebben gevolgd. Soms is er overigens wel contact of weet men van horen zeggen hoe het een jongere vergaat. Jongeren bellen soms zelf of de projectverantwoordelijke belt met de jongere om te vragen hoe het gaat. Het contact kan evenwel ook direct verbroken zijn nadat een jongere het project verlaat maar meestal is er nog wel enkele maanden zicht op de jongere. Ook komt het voor dat een jongere zelf gedurende een langere periode contact blijft zoeken met de projectverantwoordelijk; het initiatief ligt dan bij de jongere. Op basis van gesprekken met de projectverantwoordelijken circa een half jaar nadat de jongeren het project hebben beëindigd, kunnen we een beeld geven van hoe het de jongeren vergaan is. Daarbij moeten we het doen met de informatie die de projectverantwoordelijken soms toevallig ter ore is gekomen en vaak houdt de informatie op enkele maanden na afloop van het project²⁵. Hieronder geven we een korte beschrijving van de jongeren die een onthemend project bij Oikoten of Albezon hebben doorlopen ²⁶.

Hamid blijft omgeven door een crimineel milieu

Hamid is op werkproject geweest. Hij is afkomstig uit een gezin waarin zijn rolmodellen het verkeerde voorbeeld gaven. Zijn broers zijn te typeren als 'zware jongens' en ook zijn vader is een bekende van de politie. Hamid is wegens het plegen van overvallen en dealen in de gemeenschapsinstelling beland. Hij heeft op eigen initiatief gesolliciteerd naar een plaats bij Oikoten om te leren hoe het is om te werken. Hij is op werkproject gegaan waar hij in een gastgezin met kleine kinderen verbleef.

Door het werkproject heeft hij geleerd hoe het er in een 'normaal' gezin aan toe gaat en hij heeft een betere werkattitude gekregen. Het contact met zijn familie is in die periode verbeterd; *'hij had zijn plek in het gezin terugveroverd en was een voorbeeld als grote broer voor zijn kleinere broertjes'*. Tijdens het project bereikte Hamid de leeftijd van 18 jaar. Omdat hij 18 was geworden en geen hulpvraag had na het project is hij niet doorverwezen. Hij is terug naar zijn gezin gegaan. Zijn druggebruik is doorgegaan en hij heeft het aanbod op werk na het project laten liggen.

Na afronding van het project is Hamid niet meer bereikbaar en is er slecht zicht op zijn actuele situatie. De verwachting die de begeleiders uitspraken, is dat het op korte termijn wel goed zal verlopen maar dat hij op langere termijn *'met zijn gezicht terug op de straatstenen terecht zal komen'*.

Isabelle heeft een stabiele thuissituatie nodig

De ouders van Isabelle zijn gescheiden, maar ze heeft nog wel met beiden contact. Isabelle is een innemend en vrolijk meisje met een groot drugprobleem. Ze heeft daardoor een lange geschiedenis van verblijven in instellingen. Tussendoor woonde ze korte perioden bij haar moeder en stiefvader. Die thuissituatie was verre van ideaal; moeder en stiefvader rookten wiet en haar moeder wilde vooral een vriendin voor haar zijn en kon niet de structuur bieden die Isabelle nodig had. De vader van Isabelle is erg betrokken, maar na een aantal mislukkingen teleurgesteld in haar.

Isabelle gaf zichzelf op voor een werkproject. Bij goede afronding zou ze bij haar vader mogen gaan wonen. Het verblijf bij het Franse gastgezin verliep moeizaam, omdat Isabelle heel veel leugens vertelde. Ze loog over allerlei zaken, vaak om onbenulligheden. Als ze daarmee geconfronteerd werd, ontkende ze alles, werd boos en teleurgesteld en ook sprak ze opeens geen Frans meer. Dit liegen zorgde voor veel problemen en daardoor is het project bijna voortijdig beëindigd. Diverse keren heeft een medewerker van het project ter plaatste moeten bemiddelen. Na afloop van het project is Isabelle bij haar vader gaan wonen. Hoewel ze in begin thuisbegeleiding kreeg, verliep dit stroef. Dit kwam omdat Isabelle zich erop had ingesteld om bij haar vader en zijn nieuwe vriendin te gaan wonen. Maar deze relatie was alweer beëindigd terwijl Isabelle juist een - prille - band met deze vrouw had opgebouwd. Daarnaast was haar vader veel aan het werk waardoor Isabelle vaak alleen thuis was. Isabelle is uiteindelijk weer afgegeden en heeft weer een tijdje in een instelling gezeten. Hoe het nu met haar gaat, is niet bekend.

Nieuwe kansen voor Karel mits...

Karel komt uit een probleemgezin en heeft een hele hulpverleningsgeschiedenis achter de rug. Hij wordt gekenmerkt als een jongen die opgroeit in een kansarm milieu met een ern-

stig beperkte leefwereld. Karel heeft zich schuldig gemaakt aan zware feiten die gepaard gaan met zijn extreemrechts ideeëngoed. Karel is in een werkproject geplaatst dat hij tot het einde is blijven ervaren als een straf.

Op toevallige wijze - vanuit de nieuwe baan van zijn begeleider - is er nog zicht op de situatie van Karel na het project. Zijn situatie na het project wordt zonder twijfel als beter beoordeeld dan daarvoor. Zijn gedrag is positief veranderd: zijn respectloze houding is verminderd, hij is attentier geworden en heeft vertrouwen in mensen leren krijgen. Daarnaast heeft hij naar de toekomst leren kijken. Hij is na een succesvolle doorverwijzing door het project vrijwel direct in kamertraining gegaan (begeleid zelfstandig wonen). Daarmee is hij weggehaald uit de context van zijn gezin en vrienden. Karel is onder verlengd toezicht van de jeugdrechter geplaatst. Voor zover bekend, is hij niet teruggevallen in crimineel gedrag. Het werken verloopt minder positief; hij lijkt de capaciteiten te missen om zich in het normale werkcircuit te handhaven en houdt niet lang een baantje. Een baan is van belang voor Karel om de nieuwe, positieve start vol te houden.

Bruno raakt opnieuw een gezin kwijt

Bruno komt uit een kleurrijk gezin; het gezin bestaat uit zeven kinderen waarvan er zes geadopteerd zijn en een pleegkind. Bruno komt uit Zuid-Amerika en voor hem wordt het steeds moeilijker dat hij zijn roots niet kent. In het gezin hebben alle kinderen hun eigen problematiek. Bovendien liggen de ouders in scheiding. Het is een lelijke scheiding die ze over de hoofden van de kinderen uitvechten.

Bruno heeft moeite met zelfbeheersing en kan dan erg agressief worden. Ook heeft hij zware alcohol- en drugproblemen. Hij is enkele keren in het ziekenhuis opgenomen omdat hij zich bijna in coma had gedronken. Bruno is uiteindelijk in een gemeenschapsinstelling terechtgekomen en heeft zich toen opgegeven voor een werkproject. Hij wilde graag weg uit de instelling en na het project mag hij op kamertraining. Het project is niet soepel verlopen. Het gastgezin waar hij terecht kwam, was niet stabiel en niet gestructureerd. Bruno werd heel vrij gelaten, maar had weinig ruimte om zich terug te trekken. Tegen de regels in heeft Bruno via internet dagelijks contact met zijn moeder en vrienden. De laatste maand van het project heeft Bruno in een ander gezin doorgebracht waar meer structuur en regels waren. Na afronding van het project woont Bruno korte tijd eerst bij zijn vader en daarna bij zijn moeder. Daarna start hij met een kamertraining, maar houdt dat niet vol. Hij keert nog wel even terug naar het kamertrainingproject, maar verblijft op dit moment weer in een gemeenschapsinstelling.

Vera blijft een vogel voor de kat

Vera komt uit een problematisch gezin. Ze beweegt zich in de wereld van loverboys en drugs. Vanuit de gemeenschapsinstelling is ze op staptocht gegaan. Deze tocht is zwaar geweest, de begeleiders wisselden wegens fysieke problemen of omdat het niet klikte met Vera. Er waren veel conflicten en overwogen is om de tocht te staken maar Vera heeft de tocht wel afgerond. Door het project heeft Vera geleerd een band te krijgen met iemand en te leren omgaan met ontberingen.

Na het project is er redelijk zicht op de situatie van Vera. De goodwill van Vera naar haar gezin is gegroeid en ze is aan het werk gegaan. Op andere vlakken is haar situatie echter

niet verbeterd en is het na het project alleen maar bergafwaarts gegaan met Vera. Ze is middelen blijven gebruiken (alcohol en drugs), haar gezondheid is achteruit gegaan (ze is sterk vermagerd) en ze is niet terug naar school gegaan. Vera is in hetzelfde milieu teruggekeerd als waar ze voor het project in verkeerde. Ze heeft zich 'teruggemanifesteerd' in de prostitutie en is uiteindelijk teruggeplaatst in de gemeenschapsinstelling vanwege een geweldsmisdrijf.

Het nazorgtraject heeft in Vera's situatie gefaald wegens te lange wachtlijsten voor begeleid wonen en kamertraining. Vera is daardoor na het project afwisselend en met veel problemen bij haar moeder, een tante en op zichzelf gaan wonen. Ook een therapieaanmelding is vanwege wachtlijstenproblematiek mislukt. Vera mist zelf de capaciteiten om de ketting te doorbreken en blijft daarmee met haar kwetsbaarheid een vogel voor de kat.

Nathan is omgeven door criminele familieleden

Nathan komt uit een beruchte familie; de meeste familieleden zitten in de criminaliteit. Nathan heeft een waslijst aan strafbare feiten die hij meestal met zijn neven pleegde. Voor onder andere feiten als carjacking, auto-inbraak en inbraak met geweld, zat hij in een gesloten instelling. De jeugdrechtbank twijfelde over het overhevelen van de zaak naar de volwassenrechtbank. Hoewel diverse betrokkenen het project het advies gaven om *'aan deze jongen de handen niet te branden'* wilden de jeugdrechter en het project hem toch een kans geven. Als Nathan het project goed afrondt, mag hij weer naar huis. Dit was voor hem een enorme drijfveer en ondanks dat de verwachtingen vooraf niet hoog gespannen waren, heeft Nathan het werkproject boven verwachting goed gedaan. Het verblijf in het gastgezin op een afgelegen boerderij was voor hem een totaal vreemde wereld en in niets te vergelijken met zijn leven in de grote stad. Hij heeft een eenzaam project gehad, maar hij was rustig en ontspannen en deed wat hij moest doen. Nathan was gemotiveerd om iets beters van zijn leven te maken. Tijdens het project hebben zijn plannen voor na het project vorm gekregen: hij had zich aangemeld voor een vervolgtraject waarbij hij samen met een coach naar een baan zou gaan zoeken. Dit is misgelopen doordat Nathan twee dagen nadat hij terug was ten onrechte door de politie is aangehouden, omdat zijn gezicht bij de politie bekend is. Door deze aanhouding is hij zijn intakegesprek bij het vervolgproject misgelopen en is zijn plek vergeven. Nathan is door dit voorval zijn vertrouwen in de maatschappij opnieuw helemaal kwijtgeraakt. Hij was ongelooflijk kwaad vanwege de aanhouding; gedurende de ontheming heeft hij enorm zijn best gedaan om wat van zijn leven te maken en nu voelt hij zich bedrogen door iedereen. Een tweede poging van de projectverantwoordelijke om Nathan in een ander project te krijgen, is op niets uitgelopen. Ondanks de dankbaarheid van Nathan naar het project voor de kans die zij hem hebben gegeven, is het met Nathan niet goed gegaan. Inmiddels is Nathan definitief *'uithandengegeven'* en zit hij vast in een gevangenis in Brugge.

Shirley redt het niet alleen

Shirley is een opstandig meisje met veel problemen en een grote mond dat uiteindelijk wegens haar gedrag in de gemeenschapsinstelling terecht is gekomen. Een werkproject moet Shirley weer op de rails zetten. Ze weet van aanpakken, heeft een sterk doorzettingsvermogen en bouwt een goede band op met het gastgezin en haar begeleidster.

Na het project is er nog redelijk zicht op de situatie van Shirley. Ten tijde van het werkpro-

ject is er een nazorgtraject ingezet. Na het project heeft ze onmiddellijk met kamertraining kunnen starten en met een werk- en leertraject van start gegaan. Voor haar druggebruik en grensoverschrijdende gedrag (drugs en ernstig promiscue gedrag) ontvangt ze ambulante begeleiding. Er was sprake van een goede overdracht en haar familie toonde betrokkenheid bij Shirley.

De laatste bekende berichten over Shirley zijn dat ze is weggelopen en dat haar druggebruik en ernstig promiscue gedrag haar in de '*traditionele afzak*' brachten. De kamertraining en het leertraject bleken te zwaar voor haar; deze vereisen zelfstandigheid en discipline waarover Shirley niet beschikt. Ze is weer bij haar familie gaan wonen. Als ze steun van haar familie blijft krijgen, zijn er nog kansen voor Shirley. Haar weerbaarheid is opgebouwd met het project maar de verlokkingen van de buitenwereld kunnen deze doorboren.

Chris vindt zichzelf een mislukkeling

Chris komt uit een zeer schrijnende thuissituatie; zijn ouders zijn gescheiden toen hij nog erg jong was. Met zijn vader heeft hij daarna amper nog contact gehad en zijn moeder had ernstige drug- en alcoholproblemen en heeft, toen Chris 10 jaar was, zelfmoord gepleegd. Er waren geen andere familieleden die hem op konden vangen en daarom woont hij sindsdien in internaten en instellingen. Het ging steeds slechter met Chris. Hij ging niet meer naar school en kwam vanwege zijn moeilijke gedrag, vechtpartijen en diefstallen in een gesloten instelling terecht. Het was een verbitterde jongen, kon op niemand terugvallen en wilde met rust gelaten worden. Op dat moment heeft hij zich aangemeld voor een werkproject. Hij wilde graag uit de instelling weg en was nieuwsgierig naar het leven in een gezin.

Chris was geplaatst bij een gezin in Frankrijk met twee kinderen. Wegens vakantie van de vrouw en de twee kinderen was Chris de eerste maand alleen met de man. Dit verliep erg goed; hij kon goed overweg met de man, kreeg van hem veel ruimte en Chris pakte zelf taken op en kookte voor hem en de man. Toen de vrouw en kinderen terugkwamen, was dat voor Chris erg moeilijk. De vrouw stelde veel meer regels, Chris raakt het directe contact met de man kwijt en voelde zich buitengesloten. Dit is eigenlijk niet meer hersteld. Ook zijn er een enkele incidenten geweest waardoor de spanning in het gezin opliep. Tijdens het achterbanbezoek bleek dat Chris spullen van het gezin had gestolen. Voor het gezin was daarmee de maat vol. Om Chris toch nog een kans te geven en hem niet te bevestigen in het feit dat alles wat hij doet mislukt, is hij overgeplaatst naar een ander gezin waar hij de laatste maand zonder grote problemen afgemaakt heeft. Terug in België is Chris begeleid zelfstandig gaan wonen, maar omdat Chris de groep verstoorde en veel blowde, moest hij daar weg. Hij is toen bij een vriend gaan wonen. Inmiddels is Chris 18 geworden en ondanks dat de jeugdrechter hem verlengd minderjarig heeft verklaard, heeft hij onlangs aangegeven niet meer begeleid te willen worden. Hoe het inmiddels met hem gaat, is onbekend, maar de verwachting is dat het voor Chris niet makkelijk zal zijn.

Pieter is op het goede pad gebleven

De situatie thuis bij Pieter zat muurvast. Pieter vertoonde probleemgedrag en er hing hem een plaatsing in de gemeenschapsinstelling boven het hoofd. Dit vormde een extra motivatie om een (weliswaar verkorte) staptocht te gaan doen. Voor de ouders van Pieter beteken-

de dit ook een noodzakelijke time-out. Er is na het project nog redelijk zicht op de situatie van Pieter. Na het project is hij doorverwezen naar therapie voor zijn probleemgedrag. Zijn situatie is sterk verbeterd. Hij is toegankelijker geworden en veel beter handelbaar thuis. Zijn psychische problemen zijn verminderd, hij is gaan sporten, heeft betere sociale omgang met mensen en is buiten de criminaliteit gebleven. Pieter gaat nog moeilijke tijden krijgen, maar maakt goede kans deze te doorstaan. Pieter is mogelijk nog op het juiste moment bij het project gekomen; het heeft hem weggeleid van de gemeenschapsinstelling.

Veron mist een vangnet

Veron is een druggebruiker. Hij komt uit een problematisch gezin en belandt voor zijn druggebruik in een gemeenschapsinstelling. Veron is op staptocht gegaan. Er is redelijk zicht op de eerste periode na zijn deelname aan het project. Zijn situatie is duidelijk verbeterd. In het project is hij zichzelf op een manier tegengekomen die hij nog niet kende en hij heeft geleerd zelfstandig te zijn en door te zetten. Zijn gezondheid is erop vooruitgegaan; hij gebruikt voor zover bekend minder drugs en is gaan sporten. Ook lijken zijn psychische problemen te zijn verminderd; hij is minder depressief. Via de jeugdhulp is er een school voor Veron gevonden. Een valkuil voor Veron is dat hij terug thuis is gaan wonen en daarmee opnieuw in een problematische omgeving terechtkomt; een gezin dat niet als vangnet fungeert. Veron heeft geen vader en zorgt voor zijn alcoholistische moeder. Zijn kansen zijn erin gelegen dat hij vertrouwen heeft gekregen dat hij eruit kan geraken.

Alleen met steun komt Milan er

De ouders van Milan zijn gescheiden, maar wel beiden betrokken bij hem. Zijn vader heeft zelf vroeger in instellingen en de gevangenis gezeten. Inmiddels gaat het goed met hem en vanwege zijn verleden heeft hij het beste met Milan voor. Zijn moeder heeft een groot alcoholprobleem. Zij verblijft in een ziekenhuis wegens gezondheidsproblemen die mogelijk gerelateerd zijn aan haar alcoholmisbruik. Milan zelf heeft in diverse instellingen gezeten voor feiten als overvallen en diefstal. Vaak pleegt hij deze feiten samen met vrienden. Milan beseft dat als hij straks 18 is hij voor dit soort feiten in de gevangenis terechtkomt. Dit wil hij echt niet en hij heeft zich daarom opgegeven voor een staptocht. De voorbereidingsweek is voor Milan erg moeilijk. Gedurende deze week komt de politie verschillende keren langs om Milan te verhoren over eerder gepleegde feiten en moet hij zelfs een nacht op het politiebureau doorbrengen. Dit is voor Milan erg verwarrend, omdat hij juist wil breken met zijn verleden. Uiteindelijk start dan toch zijn tocht. Milan is een koppige jongen en dat kwam hem tijdens het stappen goed van pas: hij bleek een doorzetter te zijn. Ook nam hij verschillende taken, zoals het koken, op zich. De begeleider noemde hem 'een aangename stapgezel'. Eenmaal terug in België heeft Milan veel plannen en zit vol energie. Milan wil graag begeleid zelfstandig wonen, maar er is niet direct plaats. Daarom woont hij voorlopig bij zijn vader. In die periode heeft hij enkele vakantiebaantjes en gaat hij weer naar school. Vanwege een paar kleine incidenten is Milan toch weer gestopt met school. Vanaf dat moment gaat het snel bergafwaarts. Hij heeft weer enkele feiten gepleegd en korte tijd in een instelling gezeten. Inmiddels woont Milan weer bij zijn vader en is hij aan het werk. Hij wacht nog steeds op een plaats om begeleid zelfstandig te kunnen wonen. Milan is achttien geworden, maar is verlengd minderjarig verklaard, zodat hij nog onder de jeugdrechtsbank valt.

De toekomst zal voor Milan niet makkelijk zijn. Met zijn moeder gaat het alleen maar slechter. Met zijn vader gaat het wel goed en die steunt hem goed, net als zijn tochtbegeleider en zijn achterbanpersoon van tijdens de tocht. Als Milan voldoende steun blijft krijgen, zal het moeilijk, maar niet onmogelijk zijn om op het rechte pad te blijven.

Valerie is volwassener geworden

Valerie komt uit een problematische thuissituatie; haar vader is niet meer in beeld en ze woont bij haar moeder en zus. Haar moeder en zus zijn erg belangrijk voor Valerie, maar toch lukte het haar niet om thuis te wonen; ze had erg veel ruzie met hen en liep vaak van huis weg. Het wegloupedrag van Valerie was erg problematisch, omdat zij op die momenten gezelschap zocht bij oudere mannen of op plaatsen waar zich jeugdbendes ophielden. Valerie ging niet meer naar school. Voorafgaand aan de ontheming zat ze al geruime tijd in een jeugdinrichting, omdat de jeugdrechtsbank het gevoel had dat haar moeder de opvoeding niet aankon. De voorwaarde om te mogen deelnemen aan een project was dat zij na afloop weer naar school zou gaan. Pas dan zou zij ook weer naar huis mogen.

Valerie heeft een individuele staptocht van drie maanden gedaan. In het begin had ze het fysiek erg moeilijk en wilde ze er mee stoppen. De begeleidster en projectverantwoordelijke hebben Valerie kunnen overtuigen om door te gaan; wanneer ze het project zou afbreken, zou ze niet naar huis mogen en waarschijnlijk naar een gesloten inrichting moeten. Vanaf dat moment is de tocht bijna probleemloos verlopen. Ze heeft een goede band opgebouwd met haar begeleidster. Het was uiteindelijk een voorbeeldproject. Na de tocht gedraagt Valerie zich meer volwassen in de manier waarop ze praat, maar ook in haar conflictoplossing. Ze heeft tijdens de tocht inzicht gekregen in haar eigen situatie en zelf enkele conclusies getrokken. Daarnaast heeft ze een aantal goede beslissingen genomen en voornemens gemaakt. Na de tocht mocht Valerie weer thuis bij haar moeder en zus gaan wonen met thuisbegeleiding. Het was niet altijd even makkelijk, maar ondanks haar plannen om snel zelfstandig te gaan wonen als het thuis niet zou lukken, woont ze nog steeds thuis. Op dit moment gaat het goed met Valerie. Ze woont nog steeds thuis bij haar moeder en volgt een deeltijdopleiding en werkt.

Serge toch nog een successtory

De thuissituatie van Serge was problematisch. Hij werd alleen door zijn moeder opgevoed; zijn vader en stiefvader zijn beiden overleden. Daarnaast had Serge een alcoholprobleem, maakte zich schuldig aan criminaliteit en was agressief. Hij wordt getypeerd als een stoere jongen met veel praatjes. Omdat hij thuis niet meer kon blijven wonen, is hij in een gestructureerde leefgroep opgenomen. Zijn doel was om door te stromen naar kamertraining. Serge is op eigen verzoek gedurende vier maanden op ontheming geweest en heeft daarbinnen een week gestapt. Bij Serge was een voortraject ingezet en was er - voordat hij vertrok - perspectief op vervolghulp. De ontheming wordt als een successtory bestempeld. Voor Serge is het een ongelooflijke ervaring geweest *“hij heeft zwarte sneeuw gezien”, ‘hij heeft een enorm doorzettingsvermogen getoond’*.

Na de ontheming is Serge volgens de planning teruggekeerd naar de voorziening en heeft aldaar de overstap gemaakt naar een eigen studio met kamertraining. Enige tijd daarna heeft hij een zware terugval gehad, het ontbreken aan structuur kon hij niet aan. Hij is na een geweldsincident weggelopen en nadat hij getraceerd is in een gemeenschapsinstelling

geplaatst. Vervolgens is hij – op advies van de onthemingbegeleider - in een gestructureerd residentiële begeleiding terechtgekomen. Hier is hij op zijn plek en het gaat goed met Serge.

Zijn drugsverslaving is sterker dan Arthur

De ouders van Arthur zijn gescheiden, maar hij heeft met beide ouders contact. Arthur komt er op een gegeven moment achter dat zijn vader niet zijn biologische vader is. Toch heeft Arthur een goede band met hem en beschouwt hem als vader. Arthur heeft een groot drug-probleem. Ook heeft hij veel strafbare feiten gepleegd, waaronder verschillende inbraken met een groep jongens. Arthur heeft ondermeer voor deze feiten in verscheidene instellingen gezeten.

Op het moment dat Arthur zich aanmeldt voor een project is zijn vader ernstig ziek en heeft waarschijnlijk niet lang meer te leven. Voor Arthur is het volbrengen van het werkproject erg belangrijk omdat hij weet hoeveel dit voor zijn vader betekent. Zijn loyaliteit naar zijn vader is erg groot. Het project verloopt erg goed. Eigenlijk is het een voorbeeldproject. Het liefst gaat Arthur na het project bij zijn vader wonen, maar dat is niet mogelijk. Daarom is er gekozen voor een kamertrainingproject in de buurt van de woonplaats van zijn vader. Totdat Arthur bij de kamertraining terecht kan, woont hij tijdelijk wel bij zijn vader en is er vakantiewerk voor hem geregeld. In deze periode gaat het volledig mis. Arthur stopt na twee dagen met het vakantiewerk en is bij het intakegesprek niet op komen dagen. Hij is teruggevallen in zijn oude gedrag, heeft zijn oude vrienden weer opgezocht en heeft bovendien van zijn vader gestolen om zijn drugsverslaving te financieren. Hoe het nu met Arthur gaat, is niet bekend. In de tussentijd heeft hij wel weer in een gemeenschapsinstelling gezeten.

Esther kan niet aan de context ontsnappen

‘Een instellingsmeisje’, zo wordt Esther getypeerd. Ze kent een jeugd waarin ze afwisselend bij haar moeder, vader, tante, een pleeggezin en tot slot bij haar oma heeft gewoond. Vanwege problemen thuis, criminaliteit, druggebruik en wisselende relaties met jongens komt Esther uiteindelijk in de gesloten instelling terecht.

Vanuit de gesloten voorziening gaat Esther op een verkorte ontheming van twee maanden; deze plek was toevallig voorhanden wegens het voortijdig afhaken van een andere jongere. Tijdens de ontheming heeft ze bij een gastgezin verbleven en geholpen in een winkeltje. Esther is een laagintelligent meisje en ziet voor zichzelf veel perspectieven, deze zijn echter niet realistisch. Een van de doelen van de ontheming was dan ook haar onrealistische doelen bij te stellen tot een haalbaar niveau.

Esther heeft het project goed doorlopen. De hulpverlening na de ontheming sloot naadloos aan, ze is terug bij haar oma gaan wonen omdat er geen alternatief was maar wel met begeleiding. Wanneer het echter dreigt mis te gaan, wordt er te laat gereageerd door de hulpverlening. Esther krijgt een ‘terugval’ en maakt zich schuldig aan een crimineel feit. Oma haakt dan definitief af en Esther belandt opnieuw in gesloten voorziening.

Terugkijkend op de ontheming heeft Esther haar belevingswereld verbreed en ze heeft geleerd weerbaarder te zijn. Esther bleek echter niet de draagkracht te hebben om de context aan te kunnen waarin ze na haar ontheming in terugkeerde.

Marieke maakt een nieuwe start

Marieke is een laagintelligent, kwetsbaar meisje dat in haar jonge leven al veel heeft meegemaakt. Ze heeft een laag zelfbeeld en laat zich snel meeslepen. Ze komt uit een gezin waarin het ontbreekt aan ouderlijk gezag en haar broer begeeft zich in de criminaliteit en in de drugwereld. Door schoolproblemen en crimineel gedrag is ze in een gesloten voorziening geplaatst. Marieke heeft zich bij het project geselecteerd door haar ijver en motivatie. Ze is vier maanden op ontheming geweest waarin ze stevig op haar tanden heeft moeten bijten. Marieke is door de ontheming weerbaarder geworden en heeft een beter zelfbeeld gekregen. De ontheming van Marieke wordt als zeer geslaagd beschouwd ondanks dat er geen hulpverlening op aansloot. Ze is terug naar huis en weer naar school gegaan. Daarmee is ze naar dezelfde context teruggekeerd als waar ze uit kwam zonder dat er begeleiding was. Na twee maanden viel Marieke terug in haar gedrag. Daar is door haar moeder direct op gereageerd en Marieke is bij een ander gezin gaan wonen om uit de situatie te geraken. Een ander gezin en een andere school hebben ertoe geleid dat ze uit de criminaliteit is geraakt en dat het nu goed met haar gaat.

Alexandre zit in een vicieuze cirkel van softdrugs en inbraken

Alexandre komt uit een gebroken gezin. Zijn vader kende hij niet. Zijn moeder had een nieuwe vriend waar hij niet goed mee kon opschieten. Wegens enkele inbraken en diefstallen verbleef Alexandre voorafgaand aan het project in een gemeenschapsinstelling. Daarnaast begon zijn softdruggebruik problematische vormen aan te nemen en had hij moeilijkheden op school. Toen hij hoorde van de mogelijkheid om op staptocht te gaan, was hij direct gemotiveerd. En zijn enthousiasme bleek niet geveinsd: *'Alexandre is een jongen die overtuigd in het project is gestapt en met een glimlach voltooit wat hij zich heeft voorgenomen.'*

Ondanks dat de tocht in de winter plaatsvond en daarom niet simpel was, verliep de tocht zonder ernstige conflicten. Zijn stapbegeleidster bood structuur en gaf hem het respect en vertrouwen dat Alexandre nodig had. Hij heeft tijdens de tocht overduidelijk zelfinzicht gekregen. Na afloop wilde Alexandre op kamertraining. Hij kreeg een kleine studio aangeboden ver weg van zijn vrienden. Ook vond hij hier werk dat hij leuk vond om te doen. Helaas ging het vlak daarna fout. Alexandre was 18 jaar geworden en vond dat het geen hulpverlening meer nodig had en heeft dat stopgezet. Daarna is zijn softdruggebruik weer geëscaleerd en heeft hij enkele inbraken gepleegd, waarvoor hij in de gevangenis heeft gezeten. Korte tijd later is hij weer opgepakt en zit momenteel weer in de gevangenis.

Het leven van Mehmet draait om zijn homoseksuele nieuwsgierigheid

Mehmet is jongen van Turkse afkomst. Voordat hij op project ging, woonde hij in een tehuis. Zijn ouders zijn lange tijd geleden gescheiden en zijn moeder is onlangs overleden. Zijn vader was vooral veel met zichzelf bezig en zijn broers en zussen wilden niets meer van hem weten. Dit had te maken met zijn seksuele geaardheid – Mehmet is homoseksueel – en het vermoeden dat hij een jongere neef zou hebben betast. In het tehuis was de situatie onhoudbaar geworden: Mehmet bleek voortdurend te liegen en bovendien had hij betaalde seksuele contacten met mannen. De jeugdrechtsbank en het tehuis vonden dat hij met die contacten dagelijks zijn eigen veiligheid op het spel zette en hebben hem onder druk gezet om zich bij een onthemingsproject aan te melden.

De voorbereiding voor de staptocht verliep moeizaam; Mehmet nam op de vooravond van de reis de benen. Onder druk van zijn tehuis is hij uiteindelijk toch aan de tocht begonnen. Tijdens de tocht bleek dat hij erg worstelde met zijn Turkse afkomst enerzijds en anderzijds zijn homoseksuele nieuwsgierigheid. Tijdens de tocht zag Mehmet enkele keren de kans om seksueel contacten te hebben met mannelijke leeftijdgenoten. Afgezien van deze incidenten is de tocht zonder ernstige crisissen verlopen.

Bij terugkomst in België was er een kleine studio voor Mehmet beschikbaar en kon hij onmiddellijk starten met begeleid zelfstandig wonen. Helaas was er tijdens de tocht geen enkele toenadering gekomen met zijn broers en zussen. Mehmet had dit wel gehoopt. Onder tusschen is Mehmet 18 jaar geworden en heeft de begeleiding van de BZW-dienst stopgezet. Ook richting het project heeft hij aangegeven dat hij met rust gelaten wil worden en dat hij zijn eigen problemen wel op lost. De projectverantwoordelijke verwacht dat Mehmet een plek in de homo-prostitutiewereld aan het veroveren is.

4.4.2 Vragenlijstonderzoek onder de jongeren

Van de 18 jongeren die de ontheming hebben afgerond, is het bij 11 jongeren gelukt om ze een half jaar na de ontheming een vragenlijst in te laten vullen. Dat dit bij slechts 11 jongeren is gelukt, is zowel positief als negatief. Positief omdat bekend is dat de projectverantwoordelijken vaak heel erg veel moeite hebben gedaan om de jongeren te bereiken en dat dit dan soms lukt, is erg mooi. Negatief omdat veel jongeren kennelijk een half jaar na de ontheming moeilijk vindbaar zijn. Het is dan ook de vraag welk deel van de groep van 18 nu een vragenlijst heeft ingevuld. Zijn dit de jongeren met wie het relatief goed gaat of juist niet. Wij willen de resultaten uit deze 11 vragenlijsten dan ook graag bekijken in het bredere perspectief van de andere resultaten ²⁷ in deze paragraaf.

De jongeren vallen terug

Een eerste resultaat is hoe de elf jongeren hun situatie een half jaar na het afronden van de ontheming beoordelen. In tabel 4.15 is een overzicht weergegeven van de vier momenten waarop deze vraag aan de jongeren gesteld is.

Tabel 4.15 – Gemiddelde rapportcijfers op levensgebieden op 4 momenten van de jongeren die de ontheming hebben afgerond

Levensgebied	Jaar voor de start	Bij de start van de ontheming	Na afloop van de ontheming	Nameting - half jaar na de ontheming ²⁸
<i>Gezin</i>	5.3	6.7	8.2	5.9
<i>Gezondheid</i>	8.1	8.2	8.9	8.3
<i>Werk</i>	3.5	3.2	4.8	5.2
<i>Geld</i>	6.4	6.8	6.8	6.3
<i>School</i>	3.9	4.1	4.8	4.3
<i>Wonen</i>	5.7	6.3	8.9	6.7

Tabel gaat verder op de volgende pagina

Levensgebied	Jaar voor de start	Bij de start van de ontheming	Na afloop van de ontheming	Nameting - half jaar na de ontheming ²⁸
<i>Sociale contacten</i>	8.1	7.7	8.3	7.8
<i>Vrije tijd</i>	7.6	6.1	8.5	7.1
<i>Hulpverlening</i>	6.2	7.2	7.8	4.9
<i>Gerecht en politie</i>	5.4	5.8	4.8	5.7
Totaal	6.0	6.2	7.2	6.2

Op basis van de 11 vragenlijsten uit de nameting blijkt dat deze jongeren een half jaar na afloop van de ontheming – op bijna alle levensgebieden – een negatiever oordeel hebben over de persoonlijke situatie. Dit beeld komt overigens overeen met de informatie die we in de gesprekken met de projectverantwoordelijken over de jongeren en hun situatie kregen; zij spreken ook regelmatig van een terugval van de jongeren na het project. Van de 11 jongeren geven 7 jongeren aan dat ze na het project tenminste drie keer met de politie in aanraking zijn gekomen wegens het plegen van delicten. Het gaat daarbij om vernielingen (1), diefstal (3), druggebruik en drughandel (2), agressie (5), wapenbezit (2), heling en dronkenschap (1). Deze 7 jongeren zijn overigens ook opnieuw in aanraking met justitie gekomen. De redenen om weer delicten te plegen, hebben vooral te maken met woede of vanwege het geld (4) dan wel omdat de jongere onder invloed was van alcohol en/of drugs (3).

Jongeren toch nog steeds positief over het project

Ondanks het feit dat de jongeren het in de maanden na het project moeilijk hebben en terug lijken te vallen, geven 8 van de 11 jongeren aan dat ze vooral positief op het onthemende project terugkijken. De andere drie jongeren zijn neutraal, maar dus niet negatief. Jongeren geven aan dat ze terugkijkend vooral meer doorzettingsvermogen en zelfvertrouwen hebben én zelfstandiger zijn dankzij de ontheming.

Een van de jongeren zegt hierover: 'Ik neem meer verantwoordelijkheid en heb meer doorzettingsvermogen. Ik heb een andere kijk op het leven en laat mij niet meer beïnvloeden door negatieve individuen. Ik heb meer respect voor mensen en neem het leven zoals het is...'

Op de vraag hoe ze er nu, een aantal maanden na de ontheming - in vergelijking met de periode voor het project – voorstaan, geven zeven jongeren aan dat dit echt beter is. Drie jongeren zeggen dat de situatie ongeveer hetzelfde is. De ene jongere die vindt dat hij er slechter voorstaat, zegt: 'ik zit nu in een gesloten instelling in Ruisleden, maar ... (de projectverantwoordelijk) helpt mij nog altijd.'

4.4.3 Het beeld in Domino

Naast de informatie van de projectverantwoordelijken en de jongeren zelf is ook nagegaan of en zo ja op welke wijze de jongeren na de ontheming geregistreerd staan in Domino²⁹. Deze derde informatiebron geeft met andere woorden aanvullende informatie over hoe het

de jongeren vergaan is in de eerste maanden na hun ontheming. We beschrijven hierna hoe het de 18 jongeren vergaat.

Acht jongeren gaan direct na de ontheming naar een begeleidingshuis³⁰ en bij hen lijkt er sprake te zijn van een goede aansluiting. Vier van deze jongeren vallen na enige tijd toch weer terug, omdat we ze in Domino geregistreerd zien in een gemeenschapsinstelling.

Drie jongeren komen na hun ontheming in contact met de Sociale Dienst. Bij twee jongeren blijft het daarbij, want er zijn geen registraties meer over hen in Domino. De derde jongere doorloopt na zijn ontheming via de sociale dienst in de periode december 2007 tot en met maart 2009 het volgende traject: begeleidingshuis, gemeenschapsinstelling, begeleidingshuis, gemeenschapsinstelling, begeleidingshuis, gemeenschapsinstelling om in maart 2009 wederom in een begeleidingshuis te verblijven.

Twee jongeren gaan naar thuisbegeleiding en voor één van de twee is dit de laatste registratie tot nu toe in Domino. De andere jongere gaat naar verloop van tijd toch naar een begeleidingshuis. Helaas redt hij het daar niet, want zijn laatste registratie in Domino is een gemeenschapsinstelling.

Vijf jongeren komen in de eerste maanden na het afronden van de ontheming niet meer voor. Twee van deze jongeren zien we in het geheel niet meer terug in Domino en de drie andere jongeren gaan, na een aantal maanden uit beeld te zijn geweest, naar een gemeenschapsinstelling. Een van deze jongeren zit sinds kort in een begeleidingshuis.

Uit deze derde informatiebron blijkt dat er niet voor alle jongeren een vervolghulptraject in gang gezet kan worden direct na de ontheming. Bij de tien jongeren waar dit wel het geval is (begeleidingshuis of thuisbegeleiding), zien we twee ontwikkelingen. Bij de helft van deze jongeren lijkt het goed te gaan voor zover we nu kunnen zien, terwijl de andere helft terugvalt en uiteindelijk in een gemeenschapsinstelling terechtkomt. Van de overige acht jongeren lijken vier jongeren op eigen benen te kunnen staan, terwijl de overige vier na een aantal maanden ook terugvallen in hun gedrag en we ze terugvinden in een gemeenschapsinstelling.

Intermezzo – de afvallers hebben het heel moeilijk

De zes jongeren die de ontheming voortijdig hebben beëindigd – de afvallers – komen we in Domino op de volgende manier tegen. Twee jongeren komen in een psychiatrisch ziekenhuis terecht, waarvan er één na verloop van tijd in een gemeenschapsinstelling terechtkomt. Twee jongeren zitten kort na het afvallen bij het project in een gemeenschapsinstelling en één jongere zoekt via de Sociale Dienst haar geluk bij een andersoortig project. De zesde en laatste afvaller komt na zijn vertrek bij het project niet meer voor in Domino.

4.4.4 Hoofdlijnen en conclusies

In deze laatste paragraaf kijken we – op basis van de informatie uit drie verschillende bronnen – terug op hoe het de jongeren vergaan is in de eerste zes maanden na hun ontheming. Het blijkt dat de meeste jongeren na afloop van het project niet in staat zijn om zich zelfstandig dan wel met behulp van hun sociale context te kunnen redden. Eigenlijk komt het beeld naar voren dat de jongeren na de ontheming heel veel behoefte hebben aan een vervolghulpverlening in Vlaanderen, maar dat dit vervolg niet in alle gevallen gerealiseerd kan worden, omdat er bijvoorbeeld sprake is van wachtlijsten bij begeleidingshuizen.

Wat ook duidelijk wordt, is dat de meeste jongeren ondanks de positieve ervaringen die ze hebben opgedaan tijdens de ontheming bij terugkomst in Vlaanderen een terugval kennen. Vaak komen ze – met een te geringe begeleiding (vervolghulp) – terug in hun ‘oude’ sociale context met alle verleidingen en verlokkingen die daarbij horen waardoor veel jongeren ook terugvallen in hun oude, veelal problematische gedrag.

Ruim een half jaar na de ontheming lijkt het met ongeveer de helft van de jongeren redelijk tot goed te gaan. Voorzichtigheid in enthousiasme is geboden, omdat de jongeren – gezien hun achtergrondkenmerken en instabiele sociale context – zomaar terug zouden kunnen vallen. Wat blijft – bij de jongeren die we daarna hebben kunnen vragen – is een over het algemeen positief gevoel dat ze nog steeds bij het onthemende project hebben: dankzij de ontheming hebben ze meer doorzettingsvermogen en zelfvertrouwen en zijn ze zelfstandiger geworden. Op de een of andere manier hebben ze tijdens de ontheming toch ‘bagage’ in hun over het algemeen slecht gevulde rugzak kunnen stoppen.

Intermezzo – een jeugdrechter over finaliteit

‘Je mag niet direct een resultaat verwachten van ontheming. Op termijn mag je wel verwachten dat een jongere er wat aan zal hebben; een ervaring die ze nooit vergeten en waar de jongere op termijn op teruggrijpt. De finaliteit van ontheming is de ervaring van de jongere waarbij het belangrijk is te weten dat hij iets bereiken kan, doorzettingskracht heeft en in een andere context geplaatst wordt. De ontheming is een middel om een nieuwe start te maken. Feitelijke kortetermijneffecten zijn niet te verwachten van een ontheming tenzij de nazorg met betrekking tot de context goed is.’

Noten

1. Bron: ‘De Morgen’ van dinsdag 27 mei 2008.
2. Jaarlijks melden zich tussen de 50 en 60 jongeren aan bij de projecten maar deze jongeren kunnen niet allemaal begeleid worden.
3. Opmerkelijk daarbij is dat twee jongeren in genoemd jaar bij beide projecten zijn aangemeld en zijn afgewezen.
4. Dit aantal zou hoger kunnen liggen, maar professionals (onder andere bij de Sociale Dienst) maken ook een selectie en weten ook veelal dat een project vol zit waardoor ze (hoogstwaarschijnlijk) geschikte jongeren niet aanmelden.
5. Vanwege motivatieproblemen, een drugsprobleem of vanwege het feit dat de jongere verstandelijk beperkt is.
6. Ons is niet bekend hoe volledig c.q. betrouwbaar Domino is.
7. Oikoten levert eigenlijk 20 jongeren aan, maar één meisje blijkt al 18 jaar te zijn waardoor we haar in onderling overleg buiten het onderzoek houden. De vijfde jongere van Albezon doet een korte ontheming (2 in plaats van 3 maanden) op de boerderij in Frankrijk, omdat daar de zomerkampen beginnen. Het feit dat Oikoten meer jongeren aanlevert dan Albezon heeft te maken met de reikwijdte van de overeenkomst die er is tussen de Vlaamse Gemeenschap en de beide projecten.
8. Daarvoor is gebruik gemaakt van de vragenlijsten uit de 0-meting voor de jongeren en de projectverantwoordelijken.

9. We beschrijven op basis van absolute aantallen of (gezien de kleine steekproef) op basis van afgeronde percentages.
10. Omdat er meerdere problemen kunnen zijn, ligt het totale percentage boven de 100.
11. Het gaat bijvoorbeeld om het overlijden van een van de ouders, echtscheiding of een uithuiszetting.
12. Dit is ruimer dan alleen BJB.
13. Omdat er meerdere hulpverleningen kunnen zijn, ligt het totale percentage boven de 100.
14. Het betreft: internaat, kamertraining en crisisopvang.
15. Meest gebruikt zijn slaapmiddelen, middelen tegen concentratiestoornissen en middelen die gebruikt worden bij de behandeling tegen schizofrenie.
16. 1=zeer slecht en 10= zeer goed.
17. Verschil is significant; $P=.028$
18. Er is 1 jongere die – naast de genoemde problemen – aangeeft problemen van racistische aard te hebben meegemaakt.
19. Een percentage dat overigens gelijk is aan dat waarover Michels (2008) in zijn effectiviteitsonderzoek naar de onthemende tochten van Oikoten rapporteert.
20. Lijken, omdat het gezien de geringe omvang van de groepen niet mogelijk is om te toetsen op significantie.
21. Zoals drughandel, geweldsmisdrijven, zedenmisdrijven en heling.
22. De gebruikte namen zijn gefingeerd en in de beschrijving zijn geen verwijzingen opgenomen die de identiteit van de jongere zouden kunnen blootgeven.
23. 1=zeer slecht en 10= zeer goed.
24. In tabel 4.14 zijn de afvallers – voor de zuiverheid – op de eerste twee meetmomenten buiten de analyse gehouden waardoor de gemiddelden afwijken van tabel 4.6.
25. Goed om op te merken, is dat deze beschrijving een beperkte weergave van de werkelijkheid geven. Morgen kan het helemaal anders zijn...
26. Vanwege de herkenbaarheid zijn de gebruikte namen gefingeerd.
27. De resultaten uit de interviews met de projectverantwoordelijken en Dominogegevens.
28. Hier gaat het dus niet om 18 jongeren zoals in de voorgaande drie metingen, maar om 11 jongeren.
29. Tot 1 april 2009.
30. Zoals Home St. Elisabeth, Ter Reie, Cirkant vzw, De Vlinderkens of Home Boeckenberg.

5 De balans opgemaakt

In opdracht van het Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin van de Vlaamse Gemeenschap is vanaf het voorjaar van 2007 een onderzoek uitgevoerd naar de onthemende projecten die sinds het begin van de jaren tachtig door Oikoten vzw en Albezoon vzw worden aangeboden aan jongeren. In het onderzoek gaat het onder andere om het in beeld brengen van de doelgroep, de methodieken en instrumenten, de doelstellingen, of die bereikt worden én om de vraag of de effecten van de onthemende projecten gemaximaliseerd kunnen worden. In het kader van het onderzoek is een literatuurstudie uitgevoerd waarin onder andere is gekeken naar soortgelijke projecten in het buitenland, zijn diverse gesprekken gevoerd met materiedeskundigen en is allerhande informatie verzameld over 24 jongeren die op ontheming zijn gegaan. Deze jongeren hebben we als het ware 'gevolgd' voor, tijdens en na hun ontheming.

In dit laatste hoofdstuk – dat te lezen is als een samenvatting – kijken we terug op het onderzoek en maken we de balans op. Ingegaan wordt op de belangrijkste onderzoeksresultaten en daarnaast wordt een aantal aanbevelingen gedaan.

5.1 De resultaten op een rij

In deze paragraaf schetsen we de belangrijkste bevindingen uit het onderzoek puntsgewijs, waarbij we achtereenvolgens ingaan op de finaliteit, de onthemende projecten, projecten in het buitenland, het quasi-experiment, de kenmerken van de doelgroep en een profiel van de afvallers, verwachtingen en effecten.

Doelstellingen of finaliteit van de projecten als onderwerp van onderzoek

Tijdens de uitvoering van het onderzoek wordt al snel duidelijk dat er tussen de projecten van Oikoten en Albezoon enerzijds en de Vlaamse Gemeenschap anderzijds eigenlijk nooit concrete en heldere afspraken zijn gemaakt over het te bereiken doel c.q. de finaliteit van de projecten op instellingenniveau. De verwachtingen bij de diverse actoren lopen uiteen en variëren van de doelstelling dat jongeren na het project zonder hulpverlening zouden kunnen, hulpverleningsbereid zouden moeten zijn dan wel toe zouden kunnen met een lichtere vorm van hulpverlening dan voorafgaand aan de ontheming. Besloten wordt dan ook dat het nader definiëren van de finaliteit deel gaat uitmaken van het onderzoek; een actieonderzoek dus. Daarnaast is onderhavig onderzoek een beschrijvend onderzoek dat zicht tracht te geven op welke resultaten er enerzijds van onthemende projecten verwacht mogen worden en welke anderzijds niet realistisch of haalbaar zijn. In paragraaf 5.2 komen we hierop terug met een voorstel met betrekking tot de finaliteit op basis van de onderzoeksresultaten.

De projecten beschreven

Een beschrijving van de onthemende projecten van Albezon en Oikoten leert dat er naast veel overeenkomsten ook een aantal verschillen tussen de projecten is.¹ Zo is Albezon kleinschaliger in het aanbod en deze organisatie biedt primair werkprojecten aan. Oikoten kan meer jongeren plaatsten en biedt naast werkprojecten ook staptochten aan. Albezon hecht bij de selectie meer waarde aan de motivatie van de jongere en aan de garantie op vervolghulp.² Oikoten daarentegen vindt de uitzichtloosheid als externe motivatie belangrijker dan een interne motivatie. Albezon bouwt in de diverse fasen van het project evaluatiemomenten in terwijl Oikoten dit bewust niet doet.

Als het gaat om de finaliteit worden er op projectniveau door beide projecten algemene en abstracte doelstellingen gehanteerd. De doelstellingen op individueel niveau zijn concreter en op de persoon afgestemd en vastgelegd in een handlingsplan of overeenkomst. Oikoten formuleert het volbrengen van het project overigens ook als finaliteit. Vaak hebben de doelen betrekking op het vergroten van zelfvertrouwen en zelfredzaamheid en op het bieden van een nieuw perspectief voor de jongere.

Beide projecten hanteren in hun werkwijze vier fasen bestaande uit selectie (Albezon hanteert daarbij het concept van de mini-ontheming), voorbereiding (onder andere aandacht voor de achterban en afscheidsreceptie), ontheming (van ongeveer 4 maanden) en vervolghulp.

Projecten in het buitenland

Op basis van een literatuurverkenning van buitenlandse projecten die lijken op de onthemende projecten (vooral projecten die gestoeld zijn op het ervaringsleren³) komt onder andere naar voren dat ook deze projecten vooral finaliteiten formuleren op individueel niveau. Het gaat er dan met name om dat men jongeren inzicht wil laten krijgen in eigen gedrag, wil leren samenwerken, een nieuwe start wil laten maken dan wel dat jongeren zelfvertrouwen en verantwoordelijkheidsgevoel ontwikkelen. Vanuit een aantal evaluaties komt een aantal inzichten c.q. succesfactoren naar voren die ook van belang zouden kunnen zijn voor de onthemende projecten. Het gaat om de volgende leeraspecten:

- Tochten die een duidelijke therapeutische component bevatten, blijken betere resultaten te hebben;
- Groepsinterventies lijken minder effectief dan individuele interventies;
- Structuur in de projecten en een deskundige begeleiding zijn belangrijke randvoorwaarden voor een effectieve interventie;
- Nazorg c.q. vervolghulp na een project is van essentieel belang.
- Effecten van dit type interventies hebben vooral betrekking op verbetering van schoolresultaten, recidivereductie, toename van zelfstandigheid en zelfhandhaving en een afname van angst, depressie en agressie.

Een bescheiden quasi-experiment is niet te realiseren

Ondanks alle inspanningen blijkt het niet mogelijk om naast het werven en volgen van de onderzoeksgroep (jongeren die op ontheming gaan) een controlegroep te werven (vergelijkbare jongeren die niet op ontheming gaan). Door de stuurgroep wordt dan ook besloten

om een beschrijvend onderzoek te verrichten onder de groep jongeren die op ontheming gaan.

Wel wordt nog nagegaan wat er – tijdens de onderzoeksperiode van een jaar – met de 51 jongeren gebeurt die zich aanmelden voor een project maar die niet geplaatst worden. Op basis van een analyse in Domino blijkt dat 27% van die jongeren niet bekend is in het systeem. Dit duidt of op registratieonvolkomenheden of op het feit dat het jongeren betreft zonder hulpverleningsachtergrond. Het leeuwendeel van de jongeren (73%) is wel bekend in Domino en deze jongeren hebben net als de jongeren die in de projecten participeren een behoorlijk uitgebreide hulpverleningsachtergrond. Een deel van de jongeren gaat direct na afwijzing naar een andere vorm van hulpverlening en een iets minder groot deel komt daar na verloop van tijd ook weer terecht. Kennelijk zijn er voor deze doelgroep ook veel andere vormen van opvang en hulp. Er is ook een groep (n=8) waarvan op dit moment niet duidelijk is waar die terechtkomen.

De analyse laat overigens zien dat er in totaal 9 jongeren (op termijn) na afwijzing bij Oikoten of Albezon in een gemeenschapsinstelling terechtkomen. Deze jongeren hadden theoretisch onderdeel kunnen zijn van de oorspronkelijke controlegroep.

De doelgroep getypeerd

Driekwart van de 24 deelnemers komt uit een gesloten voorziening en heeft te kampen met een zeer brede problematiek. Gezinsproblemen, schoolproblemen, gedragsproblemen, criminaliteit en druggebruik voeren daarbij de boventoon. De mate van problematiek van de jongeren wordt geïllustreerd door het feit dat ze gemiddeld 7 eerdere hulpverleningen (niet alleen BJB) hebben gehad.

Jongeren gaan zowel op staptocht (10) als naar een werkproject in Frankrijk (14). De projecten duren voor 2 jongeren 2 maanden, voor 8 jongeren 3 maanden en voor 14 jongeren 4 maanden. Typerend voor de jongeren zijn de volgende zaken:

- Ze groeien op in problematische gezinssituaties;
- Ze hebben het lastig en zijn lastig op school;
- De financiële positie van de jongeren is matig tot slecht;
- Ze hebben een risicovolle vrijetijdsbesteding en dito vrienden;
- Zelf hebben de jongeren veel riskante gewoonten;
- Ze kampen al langere tijd met diverse problemen en daarnaast plegen ze al vanaf jeugdige leeftijd veel en ernstige delicten.

Wanneer de jongeren gevraagd wordt wat zij willen bereiken met het project (finaliteit) komen we zaken tegen als: inzicht in het eigen gedrag, veranderingen in gedrag aanbrengen, streven naar zelfstandigheid en ernaar werken om meer verantwoordelijkheid te kunnen nemen. Daarnaast zijn er soms ook hele kleine en persoonlijke doelen als stoppen met druggebruik of hopen dat ze weer thuis kunnen gaan wonen.

Doelgroep: afvallers

Van de groep jongeren die op ontheming gaat, valt een kwart voortijdig af. Alles overziend, lijkt het erop dat de afvallers – in vergelijking met de jongeren die het project afronden – een

(iets) zwaardere problematiek hebben. Daarnaast lijken psychische problemen en riskante gewoonten bij de intake te weinig onderkend te zijn, waardoor de projecten hetzij door de jongeren hetzij door de projectverantwoordelijken (noodzakelijkerwijs) zijn stopgezet. Het valt overigens op dat de afvallers bij de start van het project niet minder gemotiveerd zijn of negatiever tegenover het project staan. Dit roept de vraag op of interne motivatie bij de jongere voor deelname wel zo belangrijk is, en geeft voeding aan de discussie of de projecten altijd op basis van vrijwilligheid zouden moeten plaatsvinden.

Zoals eerder aangegeven, hecht Oikoten meer waarde aan de externe negatieve motivatie c.q. de perspectiefloosheid van de jongere waardoor de druk op het vervolbrengen van het project wordt vergroot: *'ik doe dit omdat ik niet langer in een gemeenschapsinstelling wil verblijven'*.

Verwachtingen en effecten

Bij de start van de ontheming hebben de jongeren een hoge verwachting van de ontheming. Kijken we naar de effecten direct na de ontheming dan blijkt:

- dat jongeren veel positieve ervaringen benoemen die variëren van het opdoen van werkritme, leren doorzetten, tot aan geleerd hebben om te werken aan het eigen gedrag;
- dat jongeren hun situatie na de ontheming aanmerkelijk positiever beoordelen dan daarvoor. Vooral de verbeteringen op de levensgebieden gezin, wonen en vrije tijd zijn daarbij opvallend;
- dat de projectverantwoordelijken ook spreken over positieve onthemingen. Vooral het toenemend zelfvertrouwen, het zichzelf leren kennen, de toegenomen mondigheid en het aanhalen van familiebanden (onder andere door het achterbanbezoek) worden als positief benoemd.

Een half jaar na de ontheming is op basis van drie bronnen nagegaan hoe het de jongeren vergaan is in de eerste zes maanden na hun ontheming. Hiertoe zijn de projectverantwoordelijken en een elftal jongeren benaderd en is een analyse in Domino gemaakt.

Het blijkt dat de meeste jongeren na afloop van het project niet in staat zijn om zich zelfstandig dan wel met behulp van hun sociale context te kunnen redden. Jongeren hebben na hun ontheming behoefte aan vervolghulpverlening, maar vanwege bijvoorbeeld wachtlijsten kan dit vervolg niet in alle gevallen aansluitend aan de ontheming gerealiseerd worden. Ondanks de positieve ervaringen die ze hebben opgedaan tijdens de ontheming vallen veel jongeren bij terugkomst in Vlaanderen terug in hun 'oude' sociale context met alle verleidingen en verlokkingen die daarbij horen.

Ruim een half jaar na de ontheming lijkt het met ongeveer de helft van de jongeren redelijk tot goed te gaan. Dankzij de ontheming hebben ze meer doorzettingsvermogen en zelfvertrouwen en zijn ze zelfstandiger geworden. Op de een of andere manier hebben ze tijdens de ontheming toch 'bagage' in hun over het algemeen slecht gevulde rugzak kunnen stoppen. Bagage waar ze wellicht nog op terug moeten vallen want voorzichtigheid in enthousiasme is geboden, omdat de jongeren – gezien hun achtergrondkenmerken en instabiele sociale context – zomaar terug zouden kunnen vallen.

Een jeugdrechter die we hierover in het vorige hoofdstuk eerder citeerden, willen we hier gezien de treffendheid van de uitspraken nogmaals aan het woord laten: 'Je mag niet direct een resultaat verwachten van ontheming. Op termijn mag je wel verwachten dat een jongere er wat aan zal hebben; een ervaring die ze nooit vergeten en waar de jongere op termijn op teruggrijpt. De finaliteit van ontheming is de ervaring van de jongere waarbij het belangrijk is te weten dat hij iets bereiken kan, doorzettingskracht heeft en in een andere context geplaatst wordt. De ontheming is een middel om een nieuwe start te maken. Feitelijke kortetermijneffecten zijn niet te verwachten van een ontheming tenzij de nazorg met betrekking tot de context goed is.'

5.2 Back on track na ontheming: een aantal aanbevelingen

Op basis van de onderzoeksvragen en resultaten van het onderzoek willen we met betrekking tot een drietal onderwerpen een aantal aanbevelingen voorstellen. Allereerst betreft dit het finaliteitsvraagstuk en daarna gaan we in op de doelgroep en de vervolghulp. Wij zijn van mening dat het aanbevelingen betreft die de onthemende projecten als zelfstandig project en als project binnen een keten van aanpak voor een moeilijke doelgroep sterker kunnen maken.

Finaliteit

Zoals eerder aangeven, is het nader definiëren van de finaliteit c.q. de doelstelling van de projecten deel gaan uitmaken van het onderzoek. Daarbij is het van belang om realisme en haalbaarheid in het oog te houden als het gaat om de vraag wat er van de projecten verwacht mag worden. Op basis van het onderzoek onder de jongeren, de resultaten van de interventies in andere landen en van de onthemende projecten en op basis van de gevoerde gesprekken met diverse betrokkenen en deskundigen concluderen we dat het uitmaakt van uit welk perspectief er naar finaliteit gekeken wordt. De overheid lijkt hier iets anders naar te kijken dan de projecten zelf, de jongeren en een aantal direct betrokkenen.

Alles overziend, zou het volgende gesteld kunnen worden. *'De finaliteit van een ontheming is de ervaring van de jongere dat hij of zij iets kan bereiken dan wel het doorzettingsvermogen heeft om binnen een andere context het project af te ronden. Dit is een ervaring waarop de jongere op verschillende momenten in zijn of haar leven kan terugvallen. Alleen als de vervolghulp voor de jongere en de context goed geregeld zijn, mogen er bescheiden kortetermijneffecten van de ontheming verwacht worden. Ontheming is met andere woorden een middel binnen een breder traject van aanpak om zeer kwetsbare en problematische jongeren een begin van een nieuwe start te laten maken'.*

Naast deze algemeen geformuleerde finaliteit is het goed om aan te geven dat de jongeren zelf hun individuele doelstellingen aan een ontheming kunnen verbinden. Dit laatste is zelfs een pre.

Voor de projecten betekent dit dat er alles aan gedaan moet worden om de jongeren te begeleiden op een manier dat ze het project in zijn geheel kunnen doorlopen. Adequate plaatsing (in gastgezinnen in Frankrijk) en begeleiding (tijdens de staptocht en van een psycholoog of professional ter plaatse) zijn daarbij belangrijke randvoorwaarden. Uiteindelijk gaat het erom dat de jongeren in bepaalde mate hulpverleningsbereid zijn waardoor ver-

volg hulp ook kan aanslaan. Voor de overheid is er ook een opdracht en die bestaat eruit dat ontheming een plaats zal moeten krijgen binnen een breder traject van aanpak en dat er mogelijkheden zijn om na een ontheming ook een beroep te kunnen doen op vervolghulp. Hier komen we later op terug.

Doelgroep

De intake van de doelgroep lijkt steeds belangrijker te worden gezien de zwaarte van de problematiek waar de doelgroep mee te maken heeft. De complexiteit van de problematiek lijkt de laatste jaren ook toe te nemen, lijkt want echt onderbouwen kunnen we dit niet. Op basis van dit onderzoek lijken vooral de iets oudere jongeren met de meest complexe problematiek (ernstige problemen op school en thuis, medicijngebruik, riskante gewoonten en het plegen van ernstige strafbare feiten) af te haken bij de projecten. Het is dan ook de vraag of de gemeenschapsinstelling wel de juiste vindplaats is voor jongeren die op ontheming gaan. Anderzijds lijkt interne motivatie om deel te nemen minder belangrijk dan negatieve externe motivatie of perspectiefloosheid. Ontheming als laatste kans kan ook de goede druk teweegbrengen voor de jongere om de ervaring op te doen waar hij of zij mogelijk op termijn op kan terugvallen.

Wij bevelen dan ook aan om bij de intake van de jongere vooral ook naar die perspectiefloosheid (laatste kans gedachte) te kijken, waarbij een te extreme problematiek en vooral problemen van psychiatrische aard een contra-indicatie zouden moeten vormen.

De plaats die ontheming heeft binnen een breder traject van aanpak - wat is er al met de jongere gedaan en welk traject zou bewandeld moeten worden - speelt hierbij vanzelfsprekend ook een belangrijke rol. Net als in Nederland zou er in dit kader rondom jongeren in gemeenschapsinstellingen een trajectberaad kunnen worden opgestart waarbij een aantal deskundigen een plan op maat maakt om de jongere weer te kunnen laten participeren in de samenleving. Ontheming is dan een aanpak of instrument binnen een breder traject. Op basis van het onderzoek lijkt de termijn van 4 maanden van de ontheming voor deze lastige doelgroep een juiste termijn te zijn om los te komen van de oude context en ervaringen op te doen die noodzakelijk zijn. De bemoeienis en begeleiding ('bemoeizorg') van de jongeren in de periode direct na het project is wel een belangrijk aandachtspunt waar we zo direct op terug komen.

Bij wijze van experiment zou het aan te bevelen zijn om na te gaan of het ook mogelijk is om een kortstondige ontheming (van bijvoorbeeld twee maanden) in te zetten bij jongeren die nog niet in een gemeenschapsinstelling geplaatst zijn en die een minder ernstige problematiek hebben. Wellicht dat een dergelijke ervaring met de juiste vervolghulp dit type jongeren buiten de gemeenschapsinstelling kan houden.

Vervolghulp

Eerder is al ingegaan op het idee van een trajectberaad waar een aanpak op maat voor jongeren wordt opgesteld. Vervolghulp lijkt op basis van de resultaten uit dit onderzoek een kritische succesfactor te zijn. Over het algemeen betreft het jongeren die ofwel de vaardigheden missen om op het goede pad te blijven ofwel door de context (gezin of peergroep) uit balans raken. De jongeren hebben een belangrijke steun in de rug nodig om zich te kunnen

handhaven in de samenleving, die verder reikt dan de ervaringen met het onthemend project. Vaste aangrijpingspunten die jongeren nodig hebben zijn school, werk en woonruimte. Vervolghulp en begeleiding van de context is essentieel en het belang daarvan wordt dan ook steeds meer onderkend door beide projecten. De huidige overeenkomsten tussen de overheid en de projecten lijkt hier nog onvoldoende in te voorzien. De suggestie die door een van de respondenten is gedaan om Albezon en Oikoten bij de vervolghulp te betrekken omdat zij de jongeren goed kennen, lijkt zeer waardevol. Ook de beschikbaarheid van een overgangswoning - een plek waar de jongere, indien nodig, direct na de ontheming kan verblijven in afwachting van de terugkeer naar zijn oude of op weg naar de eigen of nieuwe situatie – lijkt gezien het belang van een goede overgang geen overbodige luxe. Het is namelijk van belang dat het doorverwijzen van jongeren na de ontheming naar andere vormen van hulpverlening soepel verloopt. Er moet sprake zijn van een warme overdracht en idealiter verloopt dit via een centraal punt (zoals een multifunctioneel centrum) en vaste en herkenbare personen. We zouden dit rapport met de volgende stelling willen afsluiten: *'geen ontheming als er vooraf geen bindende afspraken zijn over vervolghulp'*.

Noten

1. We gaan hier op een aantal belangrijke overeenkomsten en verschillen in en verwijzen voor een compleet overzicht naar het schema in paragraaf 2.3.
2. In Nederland duidt men dit aan met de term 'nazorg'.
3. Het is goed om te vermelden dat Oikoten haar ontheming liever niet met ervaringsleerprojecten vergelijkt omdat er op onderdelen verschillen zijn. Ondanks de verschillen vonden wij de vergelijking toch waardevol en leerzaam.

Geraadpleegde bronnen

Albezoon vzw (2006) - *Vademecum voor begeleiders van Onthemingsprojecten*. Ongepubliceerd.

Baas, N.J. (2005) - *Naar het rechte pad. Strafrechtelijke interventies voor delinquenten jongeren, inclusief verplichte nazorg, en naar het effect van interventies die zich in voor een strafrechtelijk kader zouden kunnen lenen, alsmede naar interventiecondities die dat effect beïnvloeden*. Den Haag, WODC. Cahier 2005-11.

Boendermaker L. (1999) - *Justitiële behandelinrichtingen voor jongeren: populatie en werkwijze*. Proefschrift Universiteit Utrecht. Leuven-Apeldoorn: Garant.

Bol. M.W. (1995) - *Gedragsbeïnvloeding door strafrechtelijk ingrijpen; een literatuurstudie*. Onderzoek en beleid 140. Den Haag: WODC, Gouda Quint.

Boom, A., ten, H. Ferwerda en I. van Leiden (2007) - Een pioniersstudie in justitieland. De evaluatie van Halt in een experimentele setting. *Tijdschrift voor Criminologie*, (49) 1, pagina 33-44.

Carrette, V. (2008) - *Perspectieven op de effectiviteit van de jeugdhulp*. Een verkenning van wetenschappelijke referentiekaders. KC-Rapport, Kenniscentrum WVG, Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. Vlaamse Overheid.

Cason, D. en H.L. Gillis (1994) - A meta-analysis of outdoor adventure programming with adolescents. *The Journal of Experiential Education*, Vol. 17, 1.

Deschenes, E.P. and P.W. Greenwood (1998) - Alternative placements for juvenile offenders: results from the evaluation of the Nokomis Challenge program. *Journal of research in crime and delinquency*. Vol, 35, pp 267-294.

Duindam, T., M. Glas en J. van der Ploeg (1996) - *De sprong wagen. Activerende hulpverlening in de jeugdzorg*. Utrecht: NIZW.

Ferwerda, H., I. van Leiden, N. Arts en A. Hauber (2006) - *Halt: Het Alternatief? De effecten van Halt beschreven*. Ministerie van Justitie, WODC, Onderzoek en beleid nr. 244, Den Haag, Boom Juridische uitgevers.

Gageldonk, A. Van en A. Bartels (1990) - *Evaluatieonderzoek in de jeugdhulpverlening*. Uitgave Leiden: DSWO Press, Rijksuniversiteit Leiden.

Garsse, L. van en K. Vander Zande (1993) - *Waarheen leidt de tocht?* Tildonk: Oikoten.

Garsse, L. van en A. Massin (1993) - *Evaluatie meisjesprojecten*. Tildonk: Oikoten.

Hahn, K. (1959) - Speech Dr. Kurt Hahn at the Forty-Eighth Annual Dinner of Old Centralians. Published in The Central: *The Journal of Old Centralians*. London, No. 119, pp. 3-8. February.

Hattie, J, Marsh, H.W., Neill, J.T. en G.E. Richards (1997) - Adventure Education and Outward Bound: out of class experiences that make the difference. *Review of educational Research*, Vol. 67, 1, pp. 43-87.

Kazdin, A.E. (1997) - Practioner review: psychosocial treatment for conduct disorder in children. *Journal of child psychology and psychiatry*. Vol. 62, pp 161-182.

Lipsey, M.W. en D.B. Wilson (1998) - Effective intervention for serious juvenile offender. A synthesis of research. In: R. Loeber, D.P. Farrington (red.), *Serious and violent juvenile offenders. Risk factors and successful interventions*. Tousand Oaks, Sage Publications, pp. 313-345.

Luckner, J.L. en R.S. Nadler (1997) - *Processing the experience: strategies to enhance and generalize learning*. Dubuque, Iowa, Kendall/Hunt Publishing Company.

Masschelein, J. (1996) - *De strategie van de ontwapening*. Lezing tijdens de studiedag 'Perspectieven bij jongeren in de Bijzondere Jeugdbijstand'. Leuven, september.

Michels, G. (2008) - *Een effectiviteitonderzoek naar de onthemende tochten van de vzw Oikoten*. Eindwerk voor het licentiaat in de klinische psychologie. Vrije Universiteit Brussel.

Oikoten vzw. (2006) - *Eindverslag. "Project organisatie van onthemende projecten en ontwikkeling van innoverende initiatieven"*. Oikoten: Tildonk.

Oikoten vzw. (2005) *Jaarverslag 2005*. Oikoten: Tildonk.

Oikoten vzw. (2006) - *Draaiboek projectverantwoordelijke*. Aanpassing november 2006. Oikoten: Tildonk, november.

Ondersteuningsstructuur Bijzondere Jeugdzorg vzw. (2007) - *Werking van de Bijzondere Jeugdzorg*. www.osbj.be. Brussel.

Patho, G. (2007) - *Zoektocht naar een succesvol handelingmodel voor onthemingsprojecten*. Een vergelijking tussen Albezon en Oikoten. Scriptie Master Sociaal Werk. Universiteit Antwerpen, Faculteit Politie en Sociale wetenschappen: Antwerpen, mei.

Pitts, W.J. & S.C. Phillips (2005) - *Juvenile justice treatment programs: a review of the national landscape and local programs in New Mexico*. New Mexico criminal and Juvenile Justice Coordinating Council, 2002. In Baas, N.J. *Naar het rechte pad*. Den Haag, WODC. Cahier 2005-11.

Ruikes, T.J.M. (1994) - *Ervaren en leren, Theorie en praktijk van ervaringsleren voor jeugdhulpverlening, jeugdbescherming en jeugdwerk*. Utrecht: SWP.

Ruikes, T.J.M. (2004) - *Evaluatie Project Criminaliteitspreventie zeilschip De Tukker. 2002-2004*. Ruikes Consultancy bv. Juni.

Schellekens, T. (2004) - *Vormende momenten in het Project Oikoten*. Katholieke Universiteit Leuven.

Tarolla, S.M., E.F. Wagner, J. Rabinowiz, & J.G. Tubman (2002) - Understanding and treating juvenile offenders: a review of current knowledge and future directions. *Agression and Violent Behavior*, jrg, 7, pp. 125-143.

Wilson, S.J. & M.W. Lipsey (2000) - Wilderness Challenge Programs for Delinquent Youth: A meta-analysis of outcome evaluations. *Evaluation en Program Panning*, 23 (1), 1-12.

Bijlage 1 Onderzoeksprotocol Onthemende projecten

Uw project werkt mee aan de evaluatie van de Onthemende projecten in Vlaanderen dat in opdracht van de Vlaamse Overheid door Bureau Beke wordt uitgevoerd.

In dit protocol wordt uitgelegd wat het onderzoek in de praktijk inhoudt.

De onderzoeksoopzet

Met het onderzoek willen we inzicht krijgen in het effect van de Onthemende projecten op het (delict-)gedrag van de jongeren. Om dit te bereiken, wordt het (delict-)gedrag van de jongere van vóór zijn deelname aan het project tot een half jaar na deelname aan het project onderzocht. Hiervoor worden vragenlijsten gebruikt en worden bestaande bronnen geraadpleegd (bij de projecten en relevante anderen). Concreet betekent dit dat er op drie momenten onderzoeksactiviteiten worden uitgevoerd:

Nulmeting

Na selectie van de jongere en voor de start van het project

1. Leefgebiedenvragenlijst in te vullen door de jongere
2. Vaststellen doelformulering jongere door de projectverantwoordelijke
3. Antecedentenonderzoek bij de politie

Eenmeting

Na afronding van het project

1. Leefgebiedenvragenlijst in te vullen door de jongere
2. Vaststellen doelrealisatie jongere met de projectverantwoordelijke

Nameting

Een half jaar na afronding van het project

1. Leefgebiedenvragenlijst in te vullen door de jongere
2. Antecedentenonderzoek bij de politie
3. Interview

De onderzoeksobjecten

De jongeren

De jongeren vullen voor vertrek én nadat ze zijn teruggekeerd van het project bij u op kantoor een vragenlijst in. Aan de nameting wordt in overleg met de projecten vorm gegeven. Dit kan op het kantoor van het project dan wel thuis ingevuld worden door de jongere. Het invullen van de lijst neemt ongeveer een half uur tijd in beslag.

De projectverantwoordelijke

De projectverantwoordelijke vult voor vertrek en na terugkeer van de jongere een korte vragenlijst in.

Projectgroep en een controlegroep

Om inzicht te krijgen in de effecten van de onthemende projecten worden er niet alleen projectjongeren gevolgd maar worden ook jongeren die in gemeenschapsinstellingen verblijven en niet deelnemen aan een onthemend project in het onderzoek opgenomen; dit is de controlegroep. Door de twee groepen te vergelijken, wordt inzicht verkregen in het effect van de onthemende projecten.

Het benaderen van de jongeren

Wanneer een jongere geselecteerd wordt voor deelname aan het project is het de bedoeling dat u de jongere voor vertrek verzoekt om deel te nemen aan het onderzoek. Concreet betekent dit voor de jongere dat hij op drie momenten een vragenlijst invult.

Acties bij verzoek tot deelname

1. Na selectie van de jongere bij het project, vraagt u aan de jongere of hij/zij wil deelnemen aan een onderzoek dat gaat over de onthemende projecten
2. U geeft daarbij aan dat het heel belangrijk is dat hij/zij meewerkt, omdat hiermee onderzocht wordt of de deelname aan een onthemend project een goede maatregel is
3. U vertelt de jongere dat deelname aan het onderzoek inhoudt dat hij/zij nu en na afloop van het project en een half jaar nadien een vragenlijst invult.
4. U wijst op het anonieme karakter van het onderzoek. Dit wil zeggen dat er geen gegevens van de jongere aan derden worden verstrekt en dat niemand anders dan de onderzoekers de antwoorden leest, ook u niet.
5. Na het invullen van de vragenlijst kan de jongere deze in de gesloten omslag doen en aan u geven. Dit om de vertrouwelijkheid te waarborgen.

Het uitvoeren van de onderzoeksactiviteiten

Op het moment dat de jongere aangeeft te willen deelnemen aan het onderzoek dienen de volgende acties te worden ondernomen.

Acties bij de nulmeting

1. Het is van belang dat u de jongere een vragenlijst geeft en er voor zorgt dat hij/zij deze rustig en ongestoord volledig invult.
2. Mocht de jongere vragen niet begrijpen of problemen hebben met het invullen van de lijst dan kunt u hem of haar helpen.
3. U vult de vragenlijst voor de projectverantwoordelijke in. Let op dat u hiervoor de lijst met het zelfde onderzoeksnummer neemt.

Aandachtspunten

- Lopende het onderzoek heeft u regelmatig contact met het onderzoeksteam. Aarzel niet om te bellen of e-mailen als u vragen heeft.
- Elke jongere heeft een uniek onderzoeksnummer. Zorg ervoor dat voor iedere jongere het juiste onderzoeksnummer wordt gebruikt.
- Indien een jongere tijdens het project afhaakt, dient u het onderzoeksteam daarvan direct op de hoogte te stellen. Er zal dan een andere jongere voor de onderzoeksgroep moeten worden geselecteerd.

Contactgegevens

Indien u vragen heeft over het onderzoek of over de uitvoering, neem dan contact op met het projectteam van Bureau Beke.

Ilse van Leiden T 0031 26 4438619 i.vanleiden@beke.nl

Henk Ferwerda T 0031 26 4438619 h.ferwerda@beke.nl

Bureau Beke, Rijnkade 84, 6811 HD Arnhem, Nederland

Aantekeningen

Bijlage 2 Onderzoeksprotocol Gemeenschapsinstellingen

Op dit moment wordt er in opdracht van de Vlaamse Overheid door Bureau Beke een evaluatie van de Onthemende projecten in Vlaanderen uitgevoerd. Naast het volgen van jongeren die deelnemen aan een onthemend project streven we ernaar om een vijftiental jongeren te volgen met een zelfde achtergrond, die echter niet deelnemen aan een project, maar in een gemeenschapsinstelling verblijven. In dit protocol wordt uitgelegd wat het onderzoek in de praktijk inhoudt.

NB: voor de selectie van jongeren gaat het om jongeren die in een gemeenschapsinstelling verblijven en die in **aanmerking zouden kunnen komen voor een onthemend project**, maar daar afvallen dan wel niet geplaatst kunnen worden omdat er niet ingeschreven kan worden bij een project.

De onderzoekopzet

Voor het deelonderzoek binnen de gemeenschapsinstellingen dienen op drie momenten onderzoeksactiviteiten te worden uitgevoerd:

Nulmeting

Na selectie van de jongere voor de onderzoeksgroep en instemming tot deelname van de jongere

1. Leefgebiedenvragenlijst in te vullen door de jongere
2. Vragenlijst in te vullen door de instellingsmedewerker

Nameting

10 maanden na de nulmeting

1. Leefgebiedenvragenlijst in te vullen door de jongere
2. Antecedentenonderzoek bij de politie

De onderzoeksobjecten

De jongeren

De jongeren vullen in de gemeenschapsinstelling de vragenlijst voor de nulmeting in. Over de nameting worden in overleg met een contactpersoon binnen de sociale dienst nadere afspraken gemaakt. De vervolgvragenlijst kunnen bij de sociale dienst dan wel thuis ingevuld worden door de jongere. Het invullen van de lijst neemt ongeveer een half uur tijd in beslag.

Het benaderen van de jongeren

Wanneer een jongere geselecteerd wordt voor het onderzoek is het de bedoeling dat u de jongere verzoekt om deel te nemen aan het onderzoek. Concreet betekent dit voor de jongere dat hij op twee momenten een vragenlijst invult.

Acties bij verzoek tot deelname

1. Na selectie vraagt u aan de jongere of hij/zij wil deelnemen aan een onderzoek naar het effect van straffen
2. U geeft daarbij aan dat het heel belangrijk is dat hij/zij meewerkt, omdat hiermee onderzocht wordt of bepaalde straffen goede maatregelen zijn
3. U vertelt de jongere dat deelname aan het onderzoek inhoudt dat hij/zij nu en na 10 maanden een vragenlijst invult.

4. U wijst op het anonieme karakter van het onderzoek. Dit wil zeggen dat er geen gegevens van de jongere aan derden worden verstrekt en dat niemand anders dan de onderzoekers de antwoorden leest, ook u niet.
5. Na het invullen van de vragenlijst kan de jongere deze in een gesloten omslag doen en aan u geven. Dit om de vertrouwelijkheid te waarborgen.

Het uitvoeren van de onderzoeksactiviteiten

Op het moment dat de jongere aangeeft te willen deelnemen aan het onderzoek dienen de volgende acties te worden ondernomen.

Acties bij de nulmeting

1. Het is van belang dat u de jongere een vragenlijst geeft en er voor zorgt dat hij/zij deze rustig en ongestoord volledig invult.
2. Mocht de jongere vragen niet begrijpen of problemen hebben met het invullen van de lijst dan kunt u hem of haar helpen.
3. U vult de vragenlijst voor de instellingsmedewerker in. Let op dat u hiervoor de lijst met hetzelfde onderzoeksnummer neemt.

Acties bij de nameting

1. Nodig de jongere tien maanden na het invullen van de eerste vragenlijst uit om de tweede maal een vragenlijst in te (komen) vullen.
2. Mocht de jongere vragen niet begrijpen of problemen hebben met het invullen van de lijst dan kunt u hem of haar helpen.
3. Let op dat u het juiste onderzoeksnummer op de lijst voor de jongere invult.

Aandachtspunten

Lopende het onderzoek heeft u regelmatig contact met het onderzoeksteam. Aarzel niet om te bellen of e-mailen als u vragen heeft.

Elke jongere heeft een uniek onderzoeksnummer. Zorg ervoor dat voor iedere jongere het juiste onderzoeksnummer wordt gebruikt.

Contactgegevens

Indien u vragen heeft over het onderzoek of over de uitvoering, neem dan contact op met het projectteam van Bureau Beke.

Ilse van Leiden T 0031 26 4438619 i.vanleiden@beke.nl

Henk Ferwerda T 0031 26 4438619 h.ferwerda@beke.nl

Bureau Beke, Rijnkade 84, 6811 HD Arnhem, Nederland

Aantekeningen

Bijlage 3 Vragenlijst projectjongere

4443116294 Vragenlijst Jongeren

Onderzoeknummer **O - P -** -

Bedankt dat je mee wilt werken aan dit onderzoek. In verband daarmee willen we je enkele vragen stellen.

Deze vragenlijst is vertrouwelijk, dat wil zeggen dat de politie, de jeugdrechter, de begeleiders, consultants, opvoeders of je familie niet te weten komen wat je hebt ingevuld. We willen je vragen alles heel eerlijk in te vullen. Er zijn geen goede of foute antwoorden. Je moet het antwoord kiezen dat het beste past bij jouw situatie. Het is belangrijk dat je alle vragen invult.

Deze vragenlijst wordt met een computer ingelezen. Daarom vragen we je op een paar dingen te letten:

- Gebruik alleen een blauwe of zwarte pen
- Kleur de rondjes bij het antwoord in
- Zet niet meer dan één letter of cijfer in elk vakje
- Als je een fout hebt gemaakt, kun je het foute antwoord doorkruisen en het goede rondje inkleuren
- Je leest best eerst aandachtig de volledige vraag en alle antwoordmogelijkheden

Succes met het invullen!

1. Ben je een jongen of een meisje? ☐ jongen ☐ meisje

2. Hoe oud ben je? jaar

Vragen over thuis

3. Hoe ziet je gezinssituatie er uit? (Je mag meerdere bolletjes inkleuren)

- ☐ mijn vader en moeder wonen bij elkaar
- ☐ mijn vader en moeder leven gescheiden
- ☐ ik kom uit een eenoudergezin
- ☐ mijn moeder woont samen met een nieuwe partner
- ☐ mijn vader woont samen met een nieuwe partner
- ☐ een van mijn ouders is overleden
- ☐ mijn beide ouders zijn overleden
- ☐ ik kom uit een adoptiegezin
- ☐ ik kom uit een pleeggezin

0802116299

11. Wil je van deze uitspraken aangeven of je het er wel of niet mee eens bent?

Ik ben tevreden over mijn gedrag	☐ eens ☐ oneens
Ik doe het goed op school	☐ eens ☐ oneens
De sfeer thuis is/was goed	☐ eens ☐ oneens
Ik heb een goede band met mijn ouders/opvoeders	☐ eens ☐ oneens
Mijn ouders/opvoeders controleren mij regelmatig	☐ eens ☐ oneens
Ik kom uit een warm en gezellig gezin	☐ eens ☐ oneens
Ik heb leuke vrienden	☐ eens ☐ oneens
Er is vaak ruzie thuis	☐ eens ☐ oneens
Ik kan goed met mijn ouders/opvoeders praten	☐ eens ☐ oneens

Vragen over school

12. Ga je nog naar school? ☐ Ja ☐ Nee

(Ga bij nee naar vraag 13)

Zo ja, welk soort onderwijs volg je?

- ☐ Algemeen lager secundair
- ☐ Lager technisch, kunst- of beroepssecundair
- ☐ Hoger technisch secundair
- ☐ Hoger kunstsecundair
- ☐ Hoger beroepssecundair
- ☐ Buitengewoon secundair (BUSO)
- ☐ Leercontract
- ☐ Deeltijds

13. Ben je wel eens blijven zitten? ☐ Ja ☐ Nee

4. Hoeveel broers en zussen heb je (ook stief- of halfbroers/-zussen) Als je geen broers of zussen hebt vul dan 0 in.

5. Waar woon je op dit moment?

- ☐ Thuis
- ☐ Open voorziening
- ☐ Begeleid zelfstandig wonen
- ☐ Kamertaining
- ☐ Gesloten voorziening
- ☐ Psychiatrische voorziening

Ergens anders, namelijk:

6. Leeft je vader nog? ☐ Ja ☐ Nee

Ga bij nee naar vraag 7

zo ja, werkt je vader? ☐ Ja ☐ Nee

7. Deed of doe je wel eens dingen met je vader die je leuk vindt?

- ☐ Nooit
- ☐ Zelden (1 of 2 keer per jaar)
- ☐ Af en toe (1 keer per maand)
- ☐ Regelmatig (1 keer per week)
- ☐ Vaak
- ☐ Niet van toepassing

8. Leeft je moeder nog? ☐ Ja ☐ Nee

Ga bij nee naar vraag 9

zo ja, werkt je moeder? ☐ Ja ☐ Nee

9. Deed of doe je wel eens dingen met je moeder die je leuk vindt?

- ☐ Nooit
- ☐ Zelden (1 of 2 keer per jaar)
- ☐ Af en toe (1 keer per maand)
- ☐ Regelmatig (1 keer per week)
- ☐ Vaak
- ☐ Niet van toepassing

10. Is of was er geldgebrek in je gezin? ☐ Nooit ☐ Soms ☐ Altijd ☐ Weet ik niet

14. Heb je de laatste 6 maanden dat je op school zat gespijbeld? ☐ Nee ☐ Ja, één of een paar keer ☐ Ja, maandelijks ☐ Ja, wekelijks ☐ Ja, bijna elke dag

15. Heb je een schooldiploma gehaald in het secundaire onderwijs? ☐ Ja ☐ Nee, ik zit nog op school ☐ Nee, ik ben eerder van school gegaan

Vragen over geld

16. Hoe ben je de laatste 6 maanden aan geld gekomen? (Je mag meer dan één antwoord geven)

- ☐ Ik had geen geld
- ☐ Zakgeld
- ☐ Ik heb ervoor gewerkt
- ☐ Vervangingsinkomsten
- ☐ Geld uit illegale activiteiten (diefstal, dealen etc.)

Anders, namelijk:

17. Kun je rondkomen van je inkomsten? ☐ Ja, prima ☐ Net wel ☐ Net niet ☐ Helemaal niet

18. Hoeveel schulden heb je op dit moment in totaal? ☐ Geen ☐ € 1 tot € 100 ☐ € 100 tot € 500 ☐ € 500 tot € 1000 ☐ Meer dan € 1000

7629116293

Vragen over werk

19. Ben je het eens of oneens met de volgende stellingen?

- Ik vind werk belangrijk omdat ik dan mijn eigen geld kan verdienen ☐ Eens ☐ Oneens
- Ik kan goed rondkomen zonder werk ☐ Eens ☐ Oneens
- Als ik werk voel ik me iemand ☐ Eens ☐ Oneens
- Ik werk niet omdat ik een vervangingsinkomen heb ☐ Eens ☐ Oneens

Vragen over vrienden en vrije tijd

20. Hoeveel echte vrienden heb je (hoeveel vrienden vertrouw je en kun je op rekenen)?

21. Waar zie jij je vrienden meestal? (Je mag meerdere antwoorden geven)

- ☐ Bij mij thuis ☐ Op straat
- ☐ Bij vrienden thuis ☐ Op fuiven
- ☐ Op school ☐ Bij de sportclub
- ☐ In een café of dancing ☐ Bij de jeugdbeweging
- ☐ In een buurthuis, jeugdhuis of jongeren centrum ☐ In de voorziening

Ergens anders, namelijk:

22. Verveel je je wel eens?

- ☐ Heel vaak
- ☐ Vaak
- ☐ Soms
- ☐ Zelden
- ☐ Nooit

5

23. Ben je nu lid van een vereniging of club? (Je mag meer dan één antwoord geven).

- ☐ Ja, van een sportclub
- ☐ Ja, van een andere vereniging of club
- ☐ Nee

24. Hoeveel van je vrienden doen de volgende dingen:

	Niemand	Een paar	De meesten	Weet niet
sporten	☐	☐	☐	☐
spijbelen	☐	☐	☐	☐
sigaretten roken	☐	☐	☐	☐
elke week alcohol drinken	☐	☐	☐	☐
tenminste eens per week dronken zijn op een gokkast, slots spelen	☐	☐	☐	☐
wedden of kaarten om geld	☐	☐	☐	☐
softdrugs (hasj, wiet, marihuana) gebruiken	☐	☐	☐	☐
harddrugs gebruiken (cocaïne, heroïne etc)	☐	☐	☐	☐
smartdrugs/paddo's gebruiken	☐	☐	☐	☐
criminaliteit plegen/illegale handel	☐	☐	☐	☐

25. Hoeveel van je vrienden hebben wel eens in een gesloten voorziening (gemeenschapsinstelling) gezeten of verblijven daar nu? (Vul zo nodig 0 in)

 vrienden
Vragen over gezondheid en levensstijl

26. Hoe is je gezondheid over het algemeen?

- ☐ Zeer goed
- ☐ Goed
- ☐ Matig
- ☐ Slecht

27. Gebruik je medicijnen?

☐ Ja, namelijk:

☐ Nee

6

4453116295

28. Heb je wel eens sigaretten gerookt?

- ☐ Nee
- ☐ Vroeger wel, nu niet meer
- ☐ Af en toe
- ☐ Dagelijks

29. Drink je alcohol?

- ☐ Nee
- ☐ Vroeger wel, nu niet meer
- ☐ Af en toe
- ☐ Dagelijks

30. Gebruik je drugs?

- ☐ Nee
- ☐ Vroeger wel, nu niet meer
- ☐ Af en toe
- ☐ Dagelijks

31. Welke drugs heb je de afgelopen 6 maanden gebruikt en hoe vaak?

	Elke dag	Regelmatig	Zelden of nooit
Softdrugs (hasj, wiet, marihuana)	☐	☐	☐
Harddrugs (XTC, speed, cocaïne, heroïne)	☐	☐	☐
Smartdrugs/paddo's/magisch mushrooms	☐	☐	☐

32. Gok je wel eens (gokkast of slots)?

- ☐ Nee
- ☐ Vroeger wel, nu niet meer
- ☐ Af en toe
- ☐ Dagelijks

33. Hoe oud was je toen je voor het eerst de volgende dingen deed? (Als je het nog nooit gedaan hebt maak je het rondje achter de vraag zwart en als je het wel ooit gedaan hebt vul je je leeftijd toen je het voor het eerst gedaan hebt in.

Alcohol drinken	☐		jaar
Drugs proberen	☐		jaar
Gokken	☐		jaar

7

34. Geef met rapportcijfers tussen 1 en 10 aan hoe je je eigen situatie beoordeelt op verschillende gebieden en momenten (1 = zeer slecht en 10 is zeer goed).

	Op dit moment	Een jaar geleden		Op dit moment	Een jaar geleden
Gezin			Huisvesting /wonen		
Gezondheid			Sociale contacten		
Onderwijs			Vrije tijd		
Werk			Hulpverlening		
Geld			Met gerecht en politie		
School					

Vragen over problemen en hulpverlening

35. Heb je in de laatste zes maanden een of meer van de volgende problemen gehad? (Je mag meer dan één antwoord geven)

- ☐ Problemen met gezin ☐ Problemen met alcohol
- ☐ Problemen met geld ☐ Problemen met school
- ☐ Problemen met gezondheid ☐ Problemen met drugs
- ☐ Problemen met huisvesting ☐ Problemen met criminaliteit
- ☐ Psychische problemen

andere problemen, namelijk:

☐ Nee, geen problemen

Ga bij geen problemen naar vraag 37

8

003116293

36. Heb je voor dit probleem of voor deze problemen hulp gehad? (Je mag meerdere bolletjes inkleuren)

- ☐ Ja, van een familielid, vriend of bekende
☐ Ja, van een voorziening/hulpverlener
☐ Nee

37. Hoe oud was je toen je voor het eerst met professionele hulpverlening in aanraking kwam?

- ☐ Tussen 0 en 5 jaar
☐ Tussen 6 en 11 jaar
☐ Tussen 12 en 15 jaar
☐ Vanaf 16 jaar
☐ Niet van toepassing

38. Heb je de laatste zes maanden een of meer van de volgende problemen gehad? (Je mag meer dan één antwoord geven).

- ☐ Problemen met ouders
☐ Problemen met vrienden
☐ Problemen op het werk
☐ Problemen met leraren of leraressen
☐ Nee, geen van deze problemen

Vragen over delicten en politiecontacten

39. Ben je wel eens in aanraking gekomen met de politie wegens het plegen van een delict?

- ☐ Ja keer
☐ Nee Ga bij nee naar vraag 42

40. Hoe oud was je toen je voor het eerst door de politie werd opgepakt?

- jaar

41. Voor welke delicten ben je opgepakt? (Meerdere antwoorden mogelijk).

- ☐ Vernielingen
☐ Diefstal
☐ Brandstichting
☐ Druggebruik
☐ Drughandel
☐ Agressie of geweld tegen personen
☐ Zedenmisdrijf
☐ Wapengebruik of wapenbezit

andere namelijk:

9

42. Hoe pleegde je meestal delicten? ☐ Meestal alleen

- ☐ Meestal met één ander
☐ Meestal met een groep

43. Wat is of zijn je redenen om delicten te plegen? (Meerdere antwoorden mogelijk).

- ☐ Uit verveling
☐ Voor de kick
☐ Het was heel gemakkelijk te doen
☐ Vanwege geld
☐ Woede/boosheid
☐ Ik was onder invloed van alcohol en/of drugs
☐ Iedereen (de groep) deed het
☐ Om aandacht te krijgen
☐ Stoer willen doen voor vrienden
☐ Om tegendraads te zijn

anders, namelijk:

44. Hoe vaak heb je in de laatste 6 maanden één van de volgende dingen gedaan?

	niet	1 keer	2-5 keer	meer dan 5 keer
Iets dat niet van jou was met opzet kapotmaken (zoals spullen van school, langs de weg, van anderen)	☐	☐	☐	☐
Iets dat niet van jou was, bekladden of met verf bespuiten (zoals een bushokje, muur, telefooncel)	☐	☐	☐	☐
Iets meenemen uit een winkel of supermarkt zonder ervoor te betalen	☐	☐	☐	☐
Geld of spullen van iemand stelen (zoals van thuis, school, klasgenoot)	☐	☐	☐	☐

10

3807116297

Vervolg vraag 44: Hoe vaak heb je in de laatste 6 maanden één van de volgende dingen gedaan?

	niet	1 keer	2-5 keer	meer dan 5 keer
Iets kopen of verkopen waarvan je wist dat het gestolen was	☐	☐	☐	☐
Vuurtje stoken waar het niet mag of iets met opzet in de fik steken	☐	☐	☐	☐
Overlast veroorzaken (zoals op school, straat, in het openbaar vervoer)	☐	☐	☐	☐
Gevaarlijk doen met vuurwerk (zoals naar iemand gooien, in brievenbus stoppen)	☐	☐	☐	☐
Iemand sleen of schoppen	☐	☐	☐	☐
Vechten met anderen	☐	☐	☐	☐
Eén of meerdere wapens bij je dragen (zoals een mes, vuurwapen of knuppel)	☐	☐	☐	☐
Eén of meerdere wapens gebruiken (zoals een mes, vuurwapen of knuppel)	☐	☐	☐	☐
Iemand op straat onder bedreiging met geweld beroven	☐	☐	☐	☐
Iemand tegen zijn/haar wil dwingen tot seks of seksueel lastigvallen	☐	☐	☐	☐
Diefstal plegen, waarbij je geweld of een wapen hebt gebruikt	☐	☐	☐	☐
Opzettelijk een auto beschadigen (zoals bekrassen, spiegel aftrappen, antenne verbuigen)	☐	☐	☐	☐
Een fiets stelen	☐	☐	☐	☐

11

Vervolg vraag 44: Hoe vaak heb je in de laatste 6 maanden één van de volgende dingen gedaan?

	niet	1 keer	2-5 keer	meer dan 5 keer
Ergens inbreken (zoals in een huis, op school, in een winkel, in een auto)	☐	☐	☐	☐
Prijkaartjes verwisselen in een winkel	☐	☐	☐	☐
Een auto stelen	☐	☐	☐	☐
Iemand zwaar verwonden	☐	☐	☐	☐
(Poging tot) doodslag	☐	☐	☐	☐
Met de bus, trein, tram of metro reizen zonder een geldig kaartje	☐	☐	☐	☐
Drugs verkopen (zoals wiet, hasj, cocaïne, XTC)	☐	☐	☐	☐
Andere personen lastigvallen, treiteren of pesten	☐	☐	☐	☐
Rondhangen in een wijk terwijl de bewoners dit onprettig vinden	☐	☐	☐	☐

45. Hoe vaak ben je vanwege het plegen van een delict met justitie (jeugdrecht) in aanraking gekomen?

- ☐ Nooit keer
Ga bij nooit naar vraag 47

46. Hoe oud was je toen je voor het eerst met het gerecht in aanraking kwam?

- jaar

12

2225116290

Vragen over het project

47. Wat is je motivatie om deel te nemen aan het onthemende project?

48. Wat wil je bereiken door deelname aan dit project?

13

49. Ben je het eens of oneens met de volgende stellingen?

Ik zie deelname aan het project als een straf ☐ Eens ☐ Oneens

Ik denk dat ik veel over mezelf ga leren tijdens het project ☐ Eens ☐ Oneens

Ik zie deelname aan het project als een kans ☐ Eens ☐ Oneens

Ik denk dat door het project veel van mijn problemen verdwijnen ☐ Eens ☐ Oneens

Ik denk dat ik door het project meer toekomstperspectief heb. ☐ Eens ☐ Oneens

Ik denk dat ik door het project een nieuwe start kan maken ☐ Eens ☐ Oneens

Ik denk dat het project mijn gedrag niet zal veranderen ☐ Eens ☐ Oneens

Einde van de vragenlijst

Je kan de ingevulde vragenlijst via bijgevoegde omslag afgeven aan degene van wie je de lijst hebt gekregen. Op deze manier is alle vertrouwelijkheid gegarandeerd.

Nogmaals bedankt voor je medewerking!

Het Onderzoeksteam

14

Bijlage 4 Richtlijnenlijst projectverantwoordelijke

Onderzoeksnummer 2 - P - _ - _ - _

Naam projectverantwoordelijke: _____

Vooraf

1. Hoe zou u de jongere kenmerken?

- ☐ mof
- ☐ pos
- ☐ combi

Toelichting:

2. In hoeverre heeft u zicht op de actuele situatie van de jongere?

- ☐ goed zicht
- ☐ redelijk zicht
- ☐ geen zicht

Toelichting:

3. Kunt u de huidige situatie van de jongere kort beschrijven met betrekking tot:

- ☐ wonen
- ☐ werk-/school
- ☐ hulpverlening
- ☐ criminaliteit

Toelichting:

4. Wat is er in de periode na het project gebeurd met de jongere?

- ☐ doorverwijzingen naar hulpverlening
- ☐ bijzondere gebeurtenissen

Toelichting:

Beoordeling situatie jongere

5. Hoe staat de jongere er in uw optiek in algemene zin nu voor, vergeleken met de periode vóór het project?

- ☐ beter
- ☐ hetzelfde
- ☐ slechter

Toelichting:

6. Hoe staat de jongere er in uw optiek in algemene zin nu voor, vergeleken met de periode ná het project?

- ☐ beter
- ☐ hetzelfde
- ☐ slechter

Toelichting:

7. Hoe staat de jongere er in uw optiek nu voor, vergeleken met de periode vóór het project als het gaat om (indien van toepassing):

Gezin	0 beter	0 hetzelfde 0 slechter
Geld	0 beter	0 hetzelfde 0 slechter
Gezondheid	0 beter	0 hetzelfde 0 slechter
Hulpverlening	0 beter	0 hetzelfde 0 slechter
Alcoholproblemen	0 beter	0 hetzelfde 0 slechter
Drugsproblemen	0 beter	0 hetzelfde 0 slechter
Criminaliteitsproblemen	0 beter	0 hetzelfde 0 slechter
Psychische problemen	0 beter	0 hetzelfde 0 slechter
Sociale contacten	0 beter	0 hetzelfde 0 slechter
Werk	0 beter	0 hetzelfde 0 slechter
Onderwijs	0 beter	0 hetzelfde 0 slechter
Woonsituatie	0 beter	0 hetzelfde 0 slechter
Vrije tijd	0 beter	0 hetzelfde 0 slechter

Toelichting:

Doelrealisatie

8. Wat heeft de jongere aan het project gehad volgens u?

- 0 gedrag
- 0 toekomstperspectief
- 0 (zelf)vertrouwen
- 0 doorzettingsvermogen
- 0 zelfinzicht
- 0 zelfstandigheid
- 0

Toelichting:

9. Wat is volgens u het toekomstperspectief van de jongere? Kunt u daarbij een inschatting geven van de kansen en bedreigingen voor de jongere in de toekomst?

- 0 kansen
- 0 bedreigingen

Toelichting:

10. Heeft de projectverantwoordelijke andere onderwerpen c.q. aandachtspunten met betrekking tot het project en/of de jongere?

Toelichting:

Eerder verschenen in de Bekereeks

2008

Ambtscriminaliteit aangegeven?

Een onderzoek naar het opvolgen van en kennis over de wettelijke verplichting tot aangifte van artikel 162 Sv misdrijven

Verborgene problemen

Een onderzoek naar (de aanpak van) criminaliteit onder Antillianen in Nederland

Bont en Blauw

Een onderzoek naar de strafrechtelijke behandeling van geweldszaken tegen politieambtenaren en de bejegening van slachtoffers daarvan door de politie en het openbaar ministerie

Uitstel van behandeling?

Een verkennend onderzoek naar TBS-gestelden met en zonder een combinatievonnis en de mogelijke effecten van detentie

2009

Huwelijksdwang. Een verbintenis voor het leven?

Een verkenning van de aard en aanpak van gedwongen huwelijken in Nederland

Inpakken niet nodig

Een profiel van straatrovers en straatrovers in Almere

CoVa volgens plan?

Een vooronderzoek naar de mogelijkheden en reikwijdte van een effectonderzoek van de cognitieve vaardigheidstraining

Zie voor meer informatie over de uitgaven in deze reeks: www.beke.nl

In dit boek wordt verslag gedaan van een onderzoek naar de onthemende projecten van de Bijzondere Jeugdbijstand in Vlaanderen dat in opdracht van het Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin van de Vlaamse Gemeenschap is uitgevoerd.

Onthemingen, die meestal bestaan uit wandeltochten richting Santiago de Compostella of uit het werken bij gastgezinnen op boerderijen in Frankrijk, worden sinds het begin van de jaren tachtig door Albezon en Oikoten aangeboden aan jongeren met weinig perspectief, een sociaal zwakke context en opvoedings- en gedragsproblemen. De jongeren hebben meestal veelvuldige contacten met hulpverleners en jeugdrechters achter de rug.

In dit onderzoek staan niet alleen de verhalen en ervaringen van de jongeren centraal, maar is ook gekeken naar de methodieken en doelstellingen die ten grondslag liggen aan onthemende projecten. Wat zijn de resultaten die met deze projecten geboekt worden en zijn er manieren om de effecten van de onthemende projecten te maximaliseren?

Back on Track? doet verslag van een bijzondere aanpak van Vlaamse probleemjongeren die ook voor het Nederlandse 'jeugdveld' waardevolle kennis oplevert.